

T.C.
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HADİSLERİN ŞİDDET KÜLTÜRÜNÜ ÖNLEYİCİ ETKİSİ

GÜZİDE ER DALGIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ HAYDAR GÜNGÖR

SİNOP - 2025

TEZ KABUL

GÜZİDE ER DALGIN tarafından hazırlanan “**HADİSLERİN ŞİDDET KÜLTÜRÜNÜ ÖNLEYİCİ ETKİSİ**” başlıklı bu çalışma, **26.12.2025** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği ile **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Doç. Dr. Bekir ÖZÜDOĞRU
Ondokuz Mayıs Üniversitesi / İlahiyat Fakültesi

İmza

Üye
(Danışman)

Dr. Öğretim Üyesi Haydar GÜNGÖR
Sinop Üniversitesi / İlahiyat Fakültesi

İmza

Üye

Dr. Öğretim Üyesi Musab HAMOOD
Sinop Üniversitesi / İlahiyat Fakültesi

İmza

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Onur ŞAHİN

.....

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zeka Kullanımına Dair Etik Rehber İlkelerine uyduğumu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Güzide ER DALGIN

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ
HADİSLERİN ŞİDDET KÜLTÜRÜNÜ ÖNLEYİCİ ETKİSİ
GÜZİDE ER DALGIN
SİNOP ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DANIŞMAN: DR. ÖĞRETİM ÜYESİ HAYDAR GÜNGÖR

Şiddet, kişilere ve nesnelere yönelik düşmanlık ve öfke duygusunun, yoğun ve yıkıcı bir şekilde ortaya çıkmasıdır. Farklı çeşitleriyle insanı rahatsız eden bu durum bireyler arasında kalırsa şiddet, toplumsal boyut kazanırsa terör olarak anılmaktadır. İslam birey ve toplum huzurunu hedefleyen ve bunu temin için kurallar ve yasaklar koyan son ilahi dindir. Bu bağlamda Kur'an'da şiddetin önlenmesine dair; insan hayatının dokunulmazlığı esas alınmış; fitne, zulüm, haddi aşma, öfke, intikam gibi duygular birer şiddet kaynağı görülerek yasaklanmıştır. Ayrıca her türlü onur kırıcı ve baskıcı eylemler birer psikolojik şiddet görülmüştür. Bununla birlikte Kur'an ayetleri adaleti, ölçülü olmayı, barış ve uzlaşmacı tavır takınmayı önermiş ve müntesiplerine merhamet ve şefkat temelli insani ilişkiler tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber de hadislerinde benzer şekilde; kimseye zulüm yapılmamasını, öfkenin kontrol edilmesini, af, sabır, yumuşak huylu ve merhametli olunmasını; kardeşlik, adalet ve güzel ahlak temelli insani ilişkilerde bulunmayı tavsiye etmiş, böyle bir toplum oluşturmaya çalışmıştır. Ayrıca hadislerde; insanın kendisinden başlamak suretiyle başka insanlara, hayvanlara, çevreye varıncaya kadar hiçbir canlıya zarar verilmemesi, şiddet uygulanmaması istenmiş, bu maksatla Müslümanlar için şiddeti önlemeye dönük ilkeler konmuştur. Bunlarla birlikte hadislerde savaş esnasında bile düşman unsurlarla iletişimde şiddetten uzak durulması, her ortamda barış ve sulhun tercih edilmesi önerilmiştir. İslam'ın, haksızlığa uğranılması ya da saldırıya maruz kalınması halinde, düşmana silahla karşılık verilmesini emretmesi, İslam'ın şiddeti önlemeye yönelik emir ve talimatlarıyla çelişmemektedir. Zira İslam'daki cihad anlayışı daha büyük bir terörü önleyebilmek, toplumsal huzuru sağlayabilmek maksadıyla şiddeti yok etme, temel hak ve özgürlükleri savunma yöntemidir.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak ayet ve hadislerin toplumda şiddet kültürünün oluşmasını ve yayılmasını önleyici etkisi araştırılmış, söz konusu ayet ve hadislerden birey ve toplum hayatında şiddeti önlemeye dönük evrensel ilkeler tespit edilmeye çalışılmıştır.

ANAHTAR KELİMELELER: Hadis, Şiddet, Savaş, Barış.

ARALIK 2025, 99 SAYFA

ABSTRACT

MASTER’S THESIS
THE ROLE OF *HADİTHS* IN PREVENTING THE CULTURE OF VIOLENCE
GÜZİDE ER DALGIN
SİNOP UNIVERSITY, GRADUATE SCHOOL OF EDUCATION
DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES
SUPERVISOR: DR. HAYDAR GÜNGÖR

The concept of violence is the intense and destructive manifestation of hostile and angry feelings directed toward individuals or objects. The actions are defined as violence upon remaining at the interpersonal level while they are referred to terrorism upon acquiring a collective dimension. Islam as being an ultimate divine religion aims at ensuring individual and social peace and establishes principles and prohibitions to achieve this goal. In this context, the Qur’an emphasizes the inviolability of human life and prohibits sources of violence such as sedition (*fitna*), oppression (*zulm*), transgression, anger, and revenge. Moreover, all forms of humiliation and coerciveness are considered in the scope of psychological violence. Qur’anic verses further advocate being just, moderate, peaceful, and conciliative, and advise establishing merciful and compassionate relations among believers.

In a similar vein, the Prophet Muhammad advised to avoid from oppression, emphasized the control of anger, and encouraged forgiveness, patience, gentleness, and mercy in his Prophetic narrations (*hadīths*). By establish a precious society, the Prophet advised to build relations based on brotherhood, justice, and moral virtue. *Hadīths* also stress that no harm or violence should be inflicted upon any creature—beginning with oneself and extending to other people, animals, and the environment. The principles, therefore, are established to aim at preventing violence among Muslims. The *hadīths*, also, recommend refraining from excessive violence in dealings with enemy forces and prioritize acting peaceful and reconciliatory even during times of war.

The Islamic permission for the usage of armed force in cases of injustice or aggression does not contradict its overarching principles centring on preventing violence. This is because the Islamic concept of holy war (*jihād*) seeks to eliminate violence, prevent greater terror, ensure social peace, and defend fundamental rights and freedoms.

By employing a qualitative research method, the study elucidates the preventive role of Qur’anic verses and *hadīths* against the formation and dissemination of the violence culture in society. It also aims to identify universal principles derived from these sources contributing the prevention of violence in both individual and social level.

Keywords: *Hadīths*, Violence, War, Peace.

December 2025, 99 PAGE

TEŞEKKÜR

Çalışmam boyunca bilgi birikimiyle, tecrübesiyle bana yol gösteren ve anlayışını hiç eksik etmeyen sayın danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Haydar GÜNGÖR'e, eleştiri ve katkılarıyla çalışmamın bu hale gelmesinde emeği geçen Doç. Dr. Bekir ÖZÜDOĞRU ve Dr. Öğretim Üyesi Musab HAMOOD hocalarıma ayrı ayrı teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca lisansüstü eğitim-öğretim döneminde üzerimde emeği olan tüm hocalarıma minnettarım.

Güzide ER DALGIN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ KABUL	ii
ETİK BEYANI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÖNSÖZ.....	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
1.3. Araştırmanın Yöntemi	1
1.4. Araştırmanın Özgün Değeri ve İlgili Literatür	2
2. ŞİDDETİN TANIMI KAYNAĞI VE ÇEŞİTLERİ	5
2.1. Şiddetin Tanımı.....	5
2.2. Şiddetin Kaynağı.....	9
2.2.1. Şiddetin insanın doğasında olumsuz olarak bulunduğu.....	10
2.2.2. Şiddetin doğal olarak insanda olduğu, sonradan olumsuzlaştığı	11
2.2.3 Şiddetin sonradan öğrenildiği	13
2.3. Şiddet Türleri	14
2.3.1. Fiziksel şiddet	14
2.3.2. Psikolojik şiddet.....	14
2.3.3. Cinsel şiddet.....	15
2.3.4. Ekonomik şiddet	15
3. KUR'AN'IN ŞİDDETİ ÖNLEMEDEKİ YERİ	17
3.1. Ayetlerde Şiddetin Önlenmesine Dair İlkeler.....	17
3.1.1. İnsan hayatının kutsallığı	17
3.1.2. Adalet ve ölçülülük ilkesinin vurgulanması	19
3.1.3. Merhamet ve şefkat temelli insan ilişkileri.....	21
3.1.4. Fitne zulüm ve haddi aşmanın yasaklanması.....	23

3.1.5. Barış ve uzlaşmanın önceliği	26
3.1.6. Öfke, intikam ve aşırılıktan kaçınma	27
3.1.7. Dinde zorlama ve baskının yasaklanması	28
3.1.8. Onur kırıcı davranışların yasaklanması	30
3.2. Değerlendirme	32
4. HADİSİN ŞİDDETİ ÖNLEMEDEKİ YERİ	34
4.1. Hadislerde Şiddetin Önlenmesine Dair İlkeler	37
4.1.1. Öfkenin kontrol edilmesi	38
4.1.2. Affetmenin ve sabrın teşvik edilmesi	41
4.1.3. Yumuşak huylu ve merhametli olmanın teşvik edilmesi.....	47
4.1.4. Hayvanlara şiddet uygulanmaması	51
4.1.5. Çevreye zarar verilmemesi	53
4.1.6. İnsanın kendisine de başkasına da zulmetmemesi	54
4.1.7. Onur kırıcı davranışların yasaklanması	58
4.1.8. Güzel ahlak temelli beşerî ilişkiler	62
4.1.9. Kardeşlik ve adalet temelli ilişkiler	64
4.1.10. Barış ve affın öncelenmesi.....	67
4.1.11. Toplumda barışın kurumsallaştırılması	69
4.1.12. Müslüman olması için insanların zorlanmaması	70
4.1.13. Şiddetle Mücadele ve Savaş İlişkisi.....	71
4.1.14. Savaş için çizilen ahlâkî sınırlar	75
4.2. Değerlendirme	78
SONUÇ	81
KAYNAKLAR	84
ÖZGEÇMİŞ	88

ÖNSÖZ

Güç ve baskı uygulayarak insanların bedensel veya ruhsal açıdan zarar görmesine sebep olan bireysel ya da toplu hareketlerin tümü şeklinde tanımlanabilen şiddet, insanlık tarihi kadar eskiye dayanan bir olgudur. Hz. Adem'in oğullarından Kâbil'in kıskançlık yaparak kardeşi Hâbil'i öldürmesi yeryüzündeki şiddetin ilk örneğini teşkil etmektedir. İlk insanlar arasında görülen bu durum, şiddetin insanın yaratılışında var olan bir dürtü mü, yoksa sonradan kazanılan bir duygu mu olduğu tartışmasına zemin oluşturmuştur. Çeşitleriyle çok geniş bir yelpazeye sahip olması, dozajı az ya da çok olmakla birlikte tüm din, kültür ve milletlerde var olması, her geçen gün daha da tehlikeli boyutlara ulaşması, şiddetin daima gündemde kalmasını sağlamaktadır. Nitekim şiddet, çağımızın en önemli ve öncelikli sorunlarından birisi olup günümüz insanı fiziksel, psikolojik, sosyolojik, siyasal, ekonomik, sözel, cinsel vb. birçok şiddet türü ile boğuşmaktadır.

Günümüzde bazı mahfillerde İslâm ile şiddet bir araya getirilerek algı operasyonu yapılmakta ve İslâm dini şiddetin kaynağı olarak gösterilmektedir. İslâm'ın şiddete kaynaklık eden, hatta şiddeti teşvik eden bir din gibi sunulması, konuyu bilmeyen kimselerin yanıltılmasına, İslâm'ın şiddet dini olarak algılanmasına neden olmaktadır. Medeniyetler savaşının kızıştığı günümüzde, İslâm ve müslümanlar hakkındaki bu olumsuz algı farklı iletişim kanallarıyla sürekli canlı tutulmaktadır. Bu durum karşısında müslümanlara düşen görev ise, İslâm'ın barış ve kardeşlik dini olduğunu anlatmak, herhangi bir canlıya karşı yapılacak şiddetin her türüyle ayet ve hadisler tarafından yasaklandığını göstermek, bu maksatla farklı türden bilimsel yayınlar yapmaktır.

Bu çalışma, ayet ve hadisler yoluyla, İslâm'ın gerçek manada şiddetle mücadele ettiğini, toplumda şiddet kültürünün oluşmasının önlenmesi için dinî, ahlakî ve hukukî tedbirler aldığını gösterebilmek maksadıyla yapılmıştır. Tezin bölümlerinde İslâm'ın gündelik hayatın yanında savaş ve sefer halinde, düşman unsurlarına karşı bile şiddeti yasakladığına dair ayet ve hadis mesajları yer almaktadır. Ayrıca bu konuda Hz. Peygamber'in tarihi kayıtlara geçmiş olan örnek uygulamalarına yer verilmiştir.

Araştırmanın giriş bölümünde kavram olarak şiddetin tanımı, muhtevası, kapsamı, kaynağı ve çeşitleri tanıtılmıştır. Birinci bölümde İslâm'ın kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'de şiddeti önlemeye yönelik ayetlere yer verilmiş; ayetlerin içeriklerinden

hareketle şiddeti önlemeyi amaçlayan ilkeler oluşturulmuştur. İkinci bölümde ise şiddeti önlemeyi hedefleyen hadisler ve Hz. Peygamber'in hayatından örnekler verilerek hadislerin şiddet kültürünü önlemedeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tez çalışmasında özellikle şiddetin önlenmesinde Hz. Peygamber'in hadislerinin ve sünnetlerinin etkisini ortaya koyarak genelde İslam'ın, özelde ise Hz. Peygamber'in toplumsal şiddet için kaynak gösterilmesinin açık bir haksızlık olduğu ve bu algının, iddianın tarihi gerçeklerle kesinlikle uyuşmadığı gösterilmeye çalışılmıştır.

Gayret bizden, başarıya ulaştırmak ise Yüce Allah'ın takdiridir.

Güzide ER DALGIN

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

Bkz:	Bakınız
B.y.:	Basım yeri yok
C.:	Cilt
Çev.:	Çeviren
Ed.:	Editör
H.:	Hicri takvim
Nşr:	Neşreden
Ö.:	Ölüm tarihi
Sad.:	Sadeleştiren
Sav.:	Sallellahü aleyhi ve sellem
TDK:	Türk Dil Kurumu
TDV:	Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.:	Tahkik eden
Ts.:	Tarihsiz
Vd.:	Ve diğerleri
Y.y.:	Yayıncı yok

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Araştırmamızın konusu, hadislerin şiddet kültürünü önlemedeki yeridir. Bu bağlamda çalışmamızda Hz. Peygamberin sözleri, fiilleri ve takrirlerinden oluşan hadislerde şiddetin oluşmasına ya da mevcut olanlarının önlenmesine yönelik mesajlar tespit edilecektir. Aynı zamanda ayetlerdeki şiddeti önlemeye yönelik mesajlar da tespit edilerek bir nevi hadislerle de kaynaklık eden Kur'an-ı Kerim'in konuya yaklaşımı ortaya konacaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmada ayet ve hadislerdeki şiddeti önlemeye yönelik emir, tavsiye, teşvik ve yasaklamalar, mükafatlar ve cezalar tespit edilerek akademik kurallar doğrultusunda yazıya geçirilmesi amaçlanmıştır.

Bireylerin ve toplumların dünya ve ahiretteki huzurunu temin için gönderilmiş olan son kitap Kur'an-ı Kerim'de ve son Peygamber Hz. Muhammed'in söylemlerinde, günümüz toplumlarında ciddi bir sorun haline gelen farklı şiddet türlerini önlemeye yönelik mesajların varlığı muhakkaktır. Ancak gerek ayetler gerekse hadis külliyyatında söz konusu mesajların dağınık bir şekilde mevcut olup bunları görünür hale getirebilmek ve bunlardan evrensel içerikli ilkeler çıkarabilmek için müstakil bir çalışma yapılması önem arz etmektedir. Bu gayeyi gerçekleştirecek olması açısından çalışmamız önemlidir.

Bazı kimseler tarafından İslam'daki cihad olgusu çoğunlukla manipüle edilerek İslam'ın şiddet yanlısı ve terörü besleyen bir din olarak gösterilmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışma, gerçeğin böyle olmadığını, İslam'ın şiddetin her türü ile her aşamasında mücadele ettiğini, şiddeti önlemeye yönelik hem mensuplarına hem de insanlığa yönelik yoğun mesajlar içerdiğini göstermesi yönüyle de önem arz etmektedir.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerine dayanarak yapılmış olup hadislerin şiddet kültürünü önlemedeki yerini konu edinmesi sebebiyle, İslam'ın kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim ve onun tefsirleri, hadisler ve şerhleri yani tefsir ve hadis literatürü çalışmamızın

temel kaynaklarıdır. Ayrıca gerek sosyolojik, psikolojik gerekse dini bağlamda şiddet ve İslam’da şiddetin yeri konularında yapılan çağdaş bilimsel çalışmalar da kaynaklarımız arasındadır.

1.4. Araştırmanın Özgün Değeri ve İlgili Literatür

Çalışmamıza başladığımızda şiddet ile alakalı olarak -konunun önemine binaen- akademik alanda birçok çalışma ve sempozyum yapıldığını müşahade ettik. Psikoloji, Sosyoloji, Felsefe, İlahiyat ve Tıp gibi farklı bilim dalları şiddet konusunu kendi branşlarında ele almışlardır. İlahiyat alanında yapılan şiddet ile ilgili çalışmalardan bu çalışmanın farkı; kavramlara ve tarihi sürece yoğunlaşmadan farklı yönleri ile bireysel ve toplumsal bağlamda şiddeti önlemeye yönelik ayet ve hadisleri tespit edip tümel yaklaşımla bu naslardan genel ilkeler çıkarmayı ve savaş ile şiddet arasındaki ilişkinin oturduğu zemini objektif olarak ortaya koymayı hedeflemiş olmamızdır.

İlahiyat alanında şiddet konusu ile ilgili yapılmış olup ulaşabildiğimiz çalışmalar şunlardır:

Nuri Tuğlu tarafından “*İslam’ın Şiddet Karşıtlığı, Hadisler Işığında Aile İçi ve Bireysel Şiddet*”, Abdurrahman Ateş tarafından “*Kuran’a Göre Dinde Zorlama ve Şiddet Sorunu*”, İbrahim Çelik tarafından “*Kur’an Işığında Hoşgörü ve Şiddet*”, Adem Güneş tarafından “*Şiddet Din Eğitimi ve Değerler*”, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından aylık dergi “*Şiddet Sarmalında İslam*” ve “*Şiddet Karşısında İslam*”, Kadir Albayrak tarafından “*Semavi Dinlerde Barış ve Şiddet İkilemi*”, Orhan Türkdoğan tarafından “*Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği*”, Orhan Türkdoğan tarafından “*Günümüzde Toplumsal Şiddet ve Türkiye Gerçeği*”, Bekir Kocadaş vd. tarafından “*Gençlik ve Şiddet: Toplumsal Alanda Şiddetin Yükselişi*”, Neşe Kocabaşoğlu vd. tarafından “*Sosyo-Kültürel Açından Şiddet*”, Nevzat Tarhan tarafından “*Şiddet Davranışlarının Psikolojik-Kültürel Boyutu*”, Özcan Köknel tarafından “*Şiddet Dili*” ve “*Bireysel ve Toplumsal Şiddet*” isimli çalışmanın olduğu görülmüştür.

Akademik alanda şiddet konusunu içeren tez olarak yapılmış çalışmalar şunlardır: Suat Umur tarafından “*Kalkınma Sürecinde Değişen Davranış Kalıpları: Toplumsal Şiddetin Nedenleri*”, İbrahim Öztıp tarafından “*Hz. Peygamber’in Şiddete Karşı Aldığı Tedbirler*”, Yusuf Çetin tarafından “*Dinin Meşrulaştırma Gücü Bağlamında Şiddet ve*

Terör”, Muhammet Çakır tarafından “*İslâm Hukuku Açısından Şiddet ve Terör Olgusu*”, Mehmet Güven Avcı tarafından “*Toplumsal Değişme ve Bireysel/Özel Şiddet*” ve İsa Onay tarafından yapılmış olan “*Sünnet Sosyolojisi Bağlamında Bireysel ve Toplumsal Şiddet*” isimli tez çalışması yapılmıştır. Ayrıca Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından “*Küresel Bir Sorun Olarak Şiddet ve Din Sempozyumu*” gerçekleştirilmiştir.

Şiddet konusunda yazılmış makale çalışmalarından bazıları şunlardır: Necmettin Özerkmen ve Haydar Gölbaşı tarafından “*Toplumsal Bir Olgu Olarak Şiddet*”, Celal Çayır ve Özer Çetin tarafından “*Din ve Şiddet Üzerinden Psikolojik Bir Yaklaşım*”, Musa Çetin tarafından “*Hadisler Bağlamında Şiddet Olgusu*”, Hatice Dülber tarafından “*Şiddetin Karşısında Hz. Peygamber*” Abdullah Alperen ve Hüseyin Salur tarafından “*Hannah Arendt’te Şiddet ve Şiddetin Kaynağı üzerine Din Sosyolojik Bir İnceleme*”, Adnan Gümüş tarafından “*Şiddetin Nedenleri*”, Celal Türer tarafından “*Şiddetin Neliği ve Kavramsal Çerçevesi*”, Sadık Kılıç tarafından “*Kur’an’a Göre Şiddetin Semantik Alan Tahlili ve Düşünceye Yansımaları*”, İ. Hakkı Ünal tarafından yazılan “*Sünnet ve Şiddet*” makalesi yazılmıştır.

Şiddet konusu üzerine çeviri yapılmış eserler: Hannah Arendt çev. Bülent Peker tarafından “*Şiddet Üzerine*”, Erich Fromm çev. Yavuz Alogan tarafından “*Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*”, Renê Girard çev. Necmiye Alpay tarafından “*Şiddet ve Kutsal*”, Byung- Chul Han çev. Dilek Zaptçioğlu tarafından “*Şiddetin Topolojisi*”, Pierre Clastres çev. Sarp Tuna tarafından “*Şiddetin Arkeolojisi*”, Erich Fromm çev. Şükrü Alpagut tarafından “*İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*”, Yves Michaud çev. Cem Muhtaroglu tarafından “*Şiddet*”.

Ayrıca tıp alanında Oğuz Polat tarafından “*Şiddet*”, “*Aile İçi Şiddet*”, “*Çocuk ve Şiddet*” adlı eserlerin olduğu görülmüştür.

Yukarıda isimlerine yer verilen yayınların birçoğundan istifade edilmiştir.

Çalışmamızda yer alan ayetlerin tefsirleri için çoğunlukla Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanmış olan “*Kur’an Yolu*”, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö.1942) tarafından hazırlanan “*Hak Dini Kur’an Dili*”, Kurtubî’nin (ö. 671/1273) “*el-Câmi li ahkâmi’l-Kurân*” isimli tefsiri; Fahreddin er-Râzî’nin (ö. 606/1210) “*et-Tefsîru’l-Kebîr*”

isimli tefsiri ve Taberî'nin (ö.310/923) "*Câmiu'l-beyân an te'vîl-i âyi'l-Kur'an*" isimli tefsirinden istifade edilmiştir.

Çalışmada yer verilen hadisler çoğunlukla sahih hadis kitapları olarak bilinen kütüb-i tis'a' dan seçilmiştir. Bu bağlamda Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'in (ö. 261/875) "*el-Câmiu's-Sahih*" isimli eserleri, Ebû Davud (ö.275/889), Tirmizî (ö.279/892), Nesâî (ö. 303/915) ve İbn Mâce'nin (ö.273/887) "*es-Sünen*" isimli eserleri ile Ahmed b. Hanbel'in (ö.241/855) "*el-Müsned*" isimi eseri temel hadis kaynaklarımız arasında yer almıştır. Suyûtî'nin (ö. 911/1505) "*el-Câmiu's-sağir'i*" ve Ali el-Muttakî'nin (ö. 975/1567) "*Kenzu'l-ummâl*" gibi hadis kaynaklarından da istifade edilmiştir.

Hadis şerhleri için çoğunlukla; Hattâbî'nin (ö. 388/998) "*Meâlimü'sünen'i*" İbn Hacer (ö. 852/1449), "*Fethu'l-bârî*", Aynî (ö.855/1451), "*Umdetü'l-kârî*", Kastallânî (ö.923/1517) "*İrşâdü's-sârî*" ve Nevevî'nin (ö. 676/1277) "*el-Minhâc*" adlı şerhinden yararlanılmıştır.

2. ŞİDDETİN TANIMI KAYNAĞI VE ÇEŞİTLERİ

2.1. Şiddetin Tanımı

Şiddet, ilk insandan itibaren var olan bir olgudur. Gelişmiş insan topluluklarında veya geri kalmış topluluklarda şiddet farklı şekillerde görülmüştür. Şiddet zamana ve topluma göre değişen bir kavramdır. Bir kültürde şiddet görülen davranış başka bir toplumda normal bir davranış gibi gözüktüğü için tam bir tanım yapmak da zordur. Geçmiş zamanlarda fiziksel olarak uygulanan ve bir arada yaşayan insanlar arasında uygulanan şiddet davranışları, modern ve dijital ortamlarda sanal şiddet olarak birbirini görmeyen insanlar arasında daha güçlü bir şekilde uygulanmaktadır. Şiddet, şekil değiştirerek ve kaybolmadan, el değiştirerek her zaman diliminde var olmuştur. Bazı zamanlarda yönetimde bulunan iktidar halka bazı zamanlarda da halk iktidara karşı şiddet uygulamıştır. Ebeveynler çocuklarına: çocuklar ebeveynlerine şiddet uyguladığı görülmüştür. Herkes de kendine göre haklı bir neden bulmuştur.

Şiddet (violence) sözcüğü, rüzgârın, güneşin, kışın şiddeti: şarabın keskinliği, vahşet gibi anlamlara gelmektedir.¹

İngilizce’de violence sözcüğü zor, cebir, şiddet, tecavüz, zorlamak, zorbalık, bozma, ırza tecavüz,² gibi çok geniş kullanım alanına sahiptir. Bu sözcüğün anlam örgüsünde; bedene zor uygulama, bedensel zedelenmeye neden olma, kişisel özgürlüğü zor yoluyla kısıtlama, bozma ya da uymama, rahatça gelişmesini ya da tamamlanmasını engellemek üzere bazı doğal süreçlere alışkanlıklara vb. yersiz kısıtlamalar getirme bulunmaktadır. Ayrıca şiddet sözcüğünün anlamında; anlamın çarpıtılması, büyük güç, sertlik ya da haşnılık, kişisel duygularda sertlik ve tutkulu davranışlara ya da dile başvurma da bulunmaktadır.³

Hukukçular şiddet eylemleri için “İnsanın, benzerlerine karşı giriştiği, onlarda önemli ya da önemsiz hasarlar veya yaralar oluşturan, saldırganlık ve hoyratlık ifade eden hareketlerdir” açıklamasında bulunmaktadır.⁴

¹ Mustafa Namık Çankı, *Büyük Felsefe Lügati* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021) 3/ 1208.

² Robert Avery, Serap Bezmez vd. (ed), *Redhause*,” violence” mad. 1103.

³ Necmettin Özerkmen- Haydar Gölbaşı, “*Toplumsal Bir Olgusu Olarak Şiddet*”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 15 (Mart 2010), 24.

⁴ Oğuz Polat, “Şiddet”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 22/1 (2016), 16.

“Şiddet olayı” kavramı ise, çevredeki insanları korkutmak, sindirmek için girişilen hareketleri ve olayları anlatır. Şiddet olayı bir kişiye yönelmişse çoğu kez suç, bir topluma yönelmişse çoğu kez terör olarak nitelendirilir.⁵

Türk Dil Kurumu’nun şiddet tanımı şöyledir: “Bir hareketin, bir gücün derecesi yeğlilik, bir hareketten doğan güç, karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet uygulama, duygu veya davranışta aşırılık”⁶

Arapça’da ise şiddet kelimesi; kavi, kuvvetli, salâbet yani yumuşaklığın zıddı gibi anlamlara gelmektedir. Bu kelimenin anlam örgüsünde aşırılık, yoğunluk, odaklanma, iyice güçlenme, kuvvetlenme gibi anlamlar bulunmaktadır.⁷

Kur’an terimi olarak şiddet kelimesi ayetlerde farklı anlamlarda kullanılmıştır.⁸ Örneğin İnsan Sûresi’nde “وَلَمَّا بَدَّلْنَا أَمْثَلَهُمْ تَبْدِيلًا” *Onları biz yarattık, yaratılışlarını da sapasağlam yaptık.*⁹ mealindeki ayette “شَدَدْنَا/şedednâ” ifadesi sağlamlaştırmak anlamında kullanılmıştır.

“Onu çok güçlü üstün niteliklerle donatılmış biri (Cebrail) öğretti”¹⁰ mealindeki ayette “شَدِيدُ الْقُوَى/şedîdü’l-kuvâ/kuvvetli kişi anlamında kullanılmıştır.

Bir başka ayette “şedîd” ifadesi aşırı sevgi anlamında kullanılmıştır: “وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ” *“O mal sevgisine aşırı derecede kapılmıştır/cimridir.”*¹¹

Ahkâf suresinde ise “أَشَدُّهُ/ eşüddehû” kelimesi olgun (huyları iyice güçlenmiş, artık nerdeyse onları değiştiremez olan) insan anlamında kullanılmıştır: “حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً” *“Nihayet çocuk olgunluğa erişip kırk yaşına gelince”*¹²

Bu ayetlere baktığımızda insanın sağlamlığı, kuvveti, üstün yetenekleri ve bir şeyi sevmeye noktasında ne kadar ileri gidebileceğine vurgu yapılmıştır.

⁵ Özcan Köknel, *Şiddet Dili*, (İstanbul: 2013, Remzi Kitabevi), 33.

⁶ TDK Sözlük, “Şiddet” (Erişim 12 Kasım 2025).

⁷ Ebu’l-Fazl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem. Ali, (İbn Manzûr), *Lisânü’l-Arab*, (Beyrut: Dâru Lisânü’l-Arab, ts.), 2/282-284; İbrahim Mustafa vd., *el-Mu’cemu’l-Vasît*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 475.

⁸ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât Kur’an Istılahları Sözlüğü*, çev. Abdülbaki Güneş-Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2006), 640,641.

⁹ el-İnsân 76/28.

¹⁰ en-Necm 53/5.

¹¹ el-Âdiyât 100/8.

¹² el-Ahkâf 46/15.

Kur’ân-ı Kerîmde şiddet içerikli kelimelerin taranması neticesinde şu kelimeler şiddet içerikli olarak tespit edilmiştir: Şiddet (şedid, şidâd, eşiddâ), zulüm, fesâd, mühsidin, el-usuvvu, tuğyân, el-utuvvu, rehak, irhâk, el-hutama vb.¹³

Dünya sağlık örgütü kapsamlı bir şekilde şiddeti şöyle tanımlamıştır: Bireyin kendisine ya da bir gruba yönelik maddi veya manevi zarar verme ihtimalini artırması, engellemesi, yoksunluk ve ölüme dönük olarak fiziksel gücü tehdit amaçlı olarak ya da gerçekten kullanmasıdır.¹⁴

Dar anlamıyla şiddet, görülebilen fiziksel şiddet olarak anlaşılmıştır. Bireylerin bedensel olarak yaralanmaları, acı veren fiillerin uygulanmasıdır. Uygulanan şiddet eylemlerinin sonucunda ölüm, tecavüz, rehin alma, yağma gibi can emniyetinin ve bireysel özgürlüğün engellenmesi gibi davranışlar: intihar ve intihara sebep olma, teşebbüs etme şeklinde bireyin kendine dönük hareketleri ve mal kaybına sebep olan davranışlar şiddetin dar anlamı içerisindedir¹⁵

Geniş anlamıyla şiddet; etkisi net gözükmeyen, herhangi bir ölçüme tabi tutulamayan, etkileri uzun bir zaman diliminde ortaya çıkan, başlangıçta şiddet olarak algılanmayan olaylardır.¹⁶ Sağlıksız beslenme, çıkar uğruna düzensiz yapıların inşası ve doğayı tahrip etme, milli birlik ve memleket aleyhinde faaliyette bulunmak gibi bu davranışların sonuçları uzun zaman fark edilmez.

Tanımlara bakıldığında görüleceği gibi bu tanımlar canlı ya da cansız ayrımı yapılmaksızın bütün varlıkları ilgilendiren genel bir tanım şeklindedir. “Yağmur şiddetli yağdı”, “rüzgâr şiddetli esiyor”, “hava şiddetli soğuk” cümlelerinde de şiddet sözcükleri kullanılmaktaysa da yağmurun şiddetli yağmasında, rüzgarın şiddetli esmesinde ve havanın şiddetli soğuk oluşunda insanların herhangi bir etkisi söz konusu değildir.

Araştırmamızda üzerinde durulacak olan şiddet insan kaynaklı olan şiddettir. Çünkü kültürü; “bir toplumu diğerlerinden ayıran, geçmişten beri değişerek devam eden, kendine özgü, sanatı, inançları, örf ve adetleri anlayış ve davranışlarıyla onun kimliğini oluşturan

¹³ Sadık Kılıç, “Kur’an’a Göre Şiddetin Semantik Alan Tahli ve Düşünceye Yansımaları” *Şiddet Karşısında İslam* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 175-245.

¹⁴ World Health Organization (WHO), “Şiddet” (Erişim 20 Ocak 2026).

¹⁵ Adem Güneş, *Şiddet Din Eğitimi ve Değerler* (İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2022), 19.

¹⁶ Güneş, *Şiddet Din Eğitimi ve Değerler*, 19.

yaşayış ve düşünüş tarzı olarak”¹⁷ tanımlarsak, tanımdaki her bir ögenin insan kaynaklı olduğu görülecektir. Buna göre, insan kaynaklı olan şiddet simgeleri bir kültürde hâkim etken olursa o kültür şiddet kültürü vasfı kazanacaktır. İşte biz çalışmamızda bir kültüre şiddet simgelerinin hakimiyetini önlemede Hz. Peygamberin hadislerinin etkisini tespit etmeye çalışacağız.

Şiddet terimini daha iyi tanıyabilmek için farklı bilim insanlarının şiddet tanımlarına da yer vermek istiyoruz.

Fromm (ö.1980) şiddeti, oyunda ortaya çıkan şiddet ve tepkisel şiddet olarak iki şekilde tanımlamıştır. Oyunda ortaya çıkan şiddet zarar verme amacı yoktur bireylerin becerilerini geliştirmeye yöneliktir. Bireyler nefret duygusu ile hareket etmez, karsısındakini rakip olarak görmez, taraflardan biri zarar görmüşse yanlış hamleden veya yanlış yerde durduğu içindir. Kabilelerin gençlere savaş oyunları oynatmaları ve Zen Budist kılıç dövüşü sanatı bunun örnekleridir.¹⁸

Tepkisel şiddet ise bireylerin hayatlarını, özgürlüklerini, mülklerini, onurlarını savunma sırasında ortaya çıkan şiddettir. Zarar görme korkusunu ortaya çıkarma hedefi zarar vermek değil korunmaktır. Yok etmeye değil en az zararla hayata devam etmeyi akılcı hesaplamalarla planlayarak hareket eder.¹⁹ Bu şiddet türü en çok görülendir.

Freud (1948) ise şiddeti; insanın varlığını koruması ve hayatını artarak sürdürmesi için insana verilmiş gerekli bir duygu olarak görmüştür. İnsanın içindeki bu duygu bastırılırsa negatif enerjiye dönüşür ve ruhsal rahatsızlık olarak kendini gösterir. Böylece o, şiddetin insanların biyolojisinde var olan bir duygu olduğunu savunmuştur. Bu görüşün en önemli temsilcileri, Freud ve Lorenzdir (1974).²⁰

Rene Girard, siddete “mimetik rakabet” tezi ile açıklık getirmek istemiştir. O’na göre bir şey ne kadar çok kişi tarafından arzu edilirse o kadar değerlidir. Bir kişinin sahip olduğuna diğerleri de sahip olmak isterse bu sahiplenme mimetiği (taklitçi) şiddeti ortaya çıkarır.²¹ Yer yüzünde ilk şiddet böyle çıkmıştır. Habil’in evleneceği kızla Kabil de evlenmek istemiş ve bu isteğine ulaşmak için kardeşine şiddet uygulayarak onu öldürmüştür.

¹⁷ <https://www.ktb.gov.tr>, Türk Kültür Tarihi- T.C. Kültür ve Truzim Bakanlığı, (Erişim 20 Ocak 2026).

¹⁸ Erich Fromm, *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*, çev. Yavuz Alogan (İstanbul: Say Yayınları, 2025) 23.

¹⁹ Fromm, *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*, 24.

²⁰ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Günümüzde İnsan ve İnsanlar*. (İstanbul: Evrim Yayınevi, 2013) 385.

²¹ Byung-Chul Han, *Şiddetin Tipolojisi*, çev. Dilek Zaptçioğlu (İstanbul: Metis Yayınları, 2021) 21.

Yves Michaud, şiddeti şöyle tanımlamaktadır: “Bir karşılıklı ilişkiler ortamında taraflardan biri ya da birkaçı doğrudan veya dolaylı, toplu ya da dağınık olarak diğerlerinin veya birkaçının bedensel bütünlüğüne veya törel ahlaki/moral/manevi bütünlüğüne veya mallarına veya simgesel ve sembolik kültürel değerlerine oranı ne olursa olsun zarar verecek şekilde davranırsa orada şiddet vardır”²²

Şiddetin esas anlamı, bir bireyin bedenine başka biri tarafından yapılan kasdî eziyet ya da verilen zarardır. Şiddetin biçimleri vurma, yaralama, tecavüz, işkence ve şüphesiz öldürmedir. Dolayısıyla şiddet baskı veya zorlama, ideoloji ya da toplumsal kontrol gibi fiziksel olmayan toplumsal iktidar biçimlerinden ayrılmaktadır. Şiddet toplam gücün en yüksek potansiyelini, başka bir deyişle bir toplumsal aktörün bir diğerini yok etme potansiyelini barındıran gücün en aşırı şekilde dışa vurumudur. Şiddet güç ilişkilerinin spontone bir dışa vurumu ya da iktidarın planlı ve araçsal bir azamileştirmesi olabilmektedir.²³

Şiddet tanımlarında göze çarpan ortak özelliğin “Bireye veya topluma zarar verme” olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bazı şiddet uygulamalarında “bireyi veya toplumu iyileştirme, koruma, zarara engel olma, gelişimine destek olma vb.” gibi bireyin ve toplumun faydasına bir durum arz etmektedir. Şiddetin bu türlerine örnek olarak; suçu engellemek için suç işleyenlerin cezalandırılması, insanlara zarar vermemeleri için bazı kişilerin hapsedilmesi, İnsanların sağlığına zarar vermeleri sebebiyle bazı yiyecek ve içeceklerin yasaklanması, insanların can emniyetlerinin sağlanması için trafik kurallarının koyulması, okul hastane askeriye gibi toplu yaşanan ya da toplu hareket edilmesi gereken yerlerde kurallar oluşturulması, her ne kadar insanları engelliyor ve onların istedikleri gibi davranması kısıtlıyor gibi gözükse de bunların hepsi daha büyük şiddet olaylarının önüne geçmek içindir

2.2. Şiddetin Kaynağı

Şiddetin kaynağı konusunda psikoloji, sosyoloji, felsefe gibi konusu insan ve toplum olan bilim dallarında çalışan bilim insanları farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Her bilim kendi alanı ile tez üretebilmiştir. Tıp ilminde çalışanlar olaya insanların fizyolojileri ve

²² Yves Michaud, *Şiddet*, çev. Cem Muhtaroglu (İstanbul: İletişim Yayınları, 1992) 8.

²³ Bryon S. Turner (ed), *Sosyoloji Sözlüğü*, (İstanbul: Pinhan Yayıncılık.2020) 863-864.

hormonları üzerinden bilgi üretmişlerdir. Sosyoloji ve antropoloji üzerinde çalışanlar, alanları gereği toplumda yaşanan olayların, yeni gelişmelerin insan davranışlarını nasıl etkilediği gözlemleyerek fikir üretmişlerdir. Psikoloji dalında çalışanlar ise her insanı tek tek ele alarak bireysel olarak olayları incelemiş ve her bireyi yaşadığı şartlar üzerinden değerlendirerek genellemeler yaparak kuramlar oluşturmuşlardır. Şiddetin kaynağı ile ilgili farklı görüşleri aşağıda başlıklar altında toplamaya çalıştık.

2.2.1. Şiddetin insanın doğasında olumsuz olarak bulunduğu

Şiddet eyleminin insanın doğasında olduğunu savunan bilim insanları kendi aralarında iki gruba ayrılmışlardır.

Nörobiyolojik yaklaşım: Bu görüşe hayvanlar üzerinde yapılan deneyler sonucunda ulaşılmıştır. Bu görüşte olanlara göre şiddetin oluşmasında beyin merkezi sinir sistemi ve endokrin sisteminin rolü etkilidir. İç salgı bezlerinin işleyişinin duygu seviyelerinin işleyişinin alçalıp yükselmesine, androjen hormonunun da beynin işleyişine ve fiziksel gelişimine etki ederek dolaylı olarak saldırganlığa neden olduğu görüşündedirler.²⁴

Patricia Jacobs, İskocya’da akıl hastalığı nedeniyle hastanede yatan 197 suçlu erkeğin kromozom analizi yapmış, 12 hastada kromozom anomalisi bulmuştu.²⁵ Bu araştırma insanın şiddet uygulamasını tek neden olarak kromozom bozukluğuna bağlanmasının doğru olmayacağı gerekçesiyle kabul görmemiştir.²⁶

İçgüdü yaklaşımı: Şiddetin insanın doğasında olduğunu savunan ilim adamları, saldırganlığın insanoğlunun normal bir duygusu olduğunu, yaşamını koruması ve varlığını devam ettirebilmesi gerekli olduğunu savunurlar. Bu görüşü savunanların başında Sigmund Freud (ö.1939) gelir.²⁷ Psikanalistlerden Kelein (ö.1960) ve Lorenz (ö. 1989) de bu konuda Freud ile aynı görüştedir. Onlar da şiddetin yaşamı sürdürmeye hizmet eden bir iç güdü olduğunu savunmuşlardır.²⁸ Freud ve Lorenz, insandaki şiddet ve saldırganlık duygusunun aktif olmamasını veya baskılanmasını bireyler için sağlıksız, acı çeken bir ruhi yapı olarak değerlendirirler.²⁹ Bu enerji bazen insanın kendisine

²⁴ Adem Güneş, *Şiddet Din Eğitimi ve Değerler* (İstanbul; Arı Sanat Yayınevi, 2022),.54.

²⁵ <https://sdplatform.com>, Suçlu Genler – SD Platform, (erişim 24 Ocak 2026).

²⁶ Özcan Köknel, *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*, (İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 2000), 30.

²⁷ Kağıtçıbaşı , *Günümüzde İnsan ve İnsanlar*, 385.

²⁸ Celal Çayır-Çetin Özer, “*Din ve Şiddet Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım*”, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 13/ 1, (2011) 8.

²⁹ Güneş, *Şiddet Din Eğitimi ve Değerler*, 53

dönerek içselleşir ve her şeyi başarabilme adına delice kendini tüketir. Sonucunda ölüm olduğunu bile bile tehlikeli sporlar yapmaları, sağlıklarının bozulacağını bilseler de en güzel olma adına estetik operasyonlar geçirmeleri gizlenmiş ya da maskelenmiş bir şiddettir.³⁰ Bu şekilde şiddet davranışı kişinin kendisine yönelikse mazoşizm olarak değerlendirilir. Farklı bireylere diğer canlılara veya cansız nesnelere yönelikse sadistlik olarak değerlendirilir³¹

İslâm alimlerinden Gazzâlî (ö. 505/1111) de şiddetin insanın doğasında olduğu görüşündedir. Gazzâlî'ye göre, öfke duygusunun yokluğu bir eksikliktir. Olması gereken ise öfke duygusunu akıl ve dini öğretiler doğrultusunda gerekli yerlerde kullanmak; gerekmediği yerlerde tutmaktır.³² O vahiy ve akıl ile bütün duyguların kontrol edilebileceğini savunmuştur. Gazzâlî her olayı her duyguyu inceleyip önce dini verilerle kıyaslamış, orada bulamayınca akıl ile faydası zararı üzerinde fikirler üretmiştir.

2.2.2. Şiddetin doğal olarak insanda olduğu, sonradan olumsuzlaştığı

Birçok psikanalist, insanın içinde her türlü duygunun var olduğu ve şartların durumuna göre bu duyguların şiddete dönüşebileceğinin kaçınılmaz olduğu şeklinde görüş belirtmişlerdir.

Jung (ö. 1961) kişinin bilinçli dünyasında işler yolunda gittiği sürece duyguların bilinç altında etkisiz olarak durduğu görüşündedir. Ancak ona göre, işler yolunda gitmeyip insanın zorlandığı bir durumda duygular kontrolden çıkarak saldırgan davranışlara neden olmaktadır.³³

Alfred Adler (ö. 1937) bu konudaki görüşünü şöyle açıklamıştır: Kişi üstünlük arzusuna bağlı olarak öz saygısına düşkündür. Öz saygısının zedelendiğini kendisinin değersizleştiğini hissetme, suçlanma, yoksun kalma ve geriye atılma gibi durumlarda saldırganlaşır. Adler, üstünlük arzusunu gerçekleştirmek insan doğasında bulunan olumlu şiddetin öz-saygının kaybedilmesi durumunda ortaya çıkan saldırganlıktan önce geldiğini

³⁰ Mustafa Merter, *Dokuz Yüz Katlı İnsan*, (İstanbul, Kaktüs Yayınları, 2007), 394-396.

³¹ Çayır-Çetin, “*Din ve Şiddet Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım*”, 8-9

³² Ebû Hamid Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmu'd-dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınları, 1975), 3/ 379.

³³ Çayır-Çetin, “*Din ve Şiddet Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım*”,10

ileri sürmüş saldırganlığın daha sonra bazı sosyal faktörlerle ilişkili olarak ortaya çıktığını savunmuştur.³⁴

Erich Fromm (ö.1980) şiddetin kaynağını birden çok nedenlerle ortaya koymaya çalışmıştır. Fromm'a göre şiddetin en normal hali, oyunda ortaya çıkan şiddet: Yok etme ve zarar verme amacı taşımayan, nefret duygusundan kaynaklanmayan, becerileri geliştirmeye olumlu katkı sağlayan şiddettir. Diğer bir şiddet türü tepkisel şiddet: Bireyin yaşamını, özgürlüğünü, onurunu ve servetini korumaya yönelik başvurduğu şiddettir. Bu tür şiddet akla uygun ve meşru olup en yaygın görülen şiddet biçimidir. Bu şiddet korkudan kaynaklanır, yaşamı sürdürme gayesi vardır. Öldürmeye değil korumaya hizmet eder.³⁵ Tepkisel şiddetin farklı şekli engellenmekten kaynaklanır ve engellenen birey, zafiyet kaygı ve yetersizlikler nedeniyle hedefinden uzaklaşması kendisini güçsüz hissedip acı çekmesine ve yaşam dengesinin bozulması gibi nedenlerle kişi içinde bulunduğu sıkıntıyı gidermek için saldırganlığı tercih eder. Şiddete kaynaklık eden diğer bir duygu öç alma duygusu intikamcı şiddeti oluşturur. Bu şiddet türünde zarar verilmiş olduğu için zararı görenin savunma gibi bir eylemi de yoktur. Bu durum çok ağır olmasa da biraz patolojik bir sorundur. Birey kendini güçsüz hisseder iş verimliliği yoktur. Devam eden yaşam sürecinde toplumda oluşan hareketlerin ya da farklı insanların yaşantılarından etkilenecek acı çeker. Kendince yaşamdan intikam alır. Bu tür bir şiddetin tedavisi, insanın gelişmeye yönelik olan kapasitesini kullanması için üretkenliği geliştirilmelidir.³⁶

Abraham Maslow (ö.1970), şiddet konusunda Fromm'a benzer görüşe sahiptir. Ona göre üretme ve kendini gerçekleştirememeye sonucu gelişen nevrotik yönelimler şiddete yol açmaktadır. Maslow, insanın kendisini gerçekleştirmesi için gerekli olan olumlu şiddetin, kişinin bunu başaramaması durumunda olumsuz şiddete dönüştüğünü savunmuştur.³⁷ Jonh Dollard ise şiddet ve engellenme konusunda From ve Maslow'dan farklı bakışa sahiptir. Yale Üniversitesinden bir grupta yaptığı araştırmada sonucunda engellenmenin her zaman aynı sonucu vermediğini savunmuştur.³⁸

³⁴ Çayır-Çetin, "Din ve Şiddet Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım",11

³⁵ Fromm, *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*,23-24

³⁶ Fromm, *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*, 26-27

³⁷ Çayır-Çetin, "Din ve Şiddet Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım",10

³⁸ Öznur Yüksel, *Davranış Bilimleri*, (Ankara: Gazi Kitabevi, 2006), 308

Engellenme ve şiddet ilişkisi üzerine 1941 yılında Barker, Dembo ve Lewin tarafından çalışılan bir araştırmada bir çocuk grubuna ilgilerini çeken bir oyuncaklar sadece gösterilmiş onlarla oynamalarına izin verilmemiştir. Uzun bir bekleyişten sonra oynamalarına izin verildiğinde zarar verici bir şekilde şiddet uygulayarak oynamışlardır. İkinci bir grup çocuğa aynı oyuncaklarla hiç bekletilmeden oynamalarına müsaade edildiğinde sakin bir şekilde zarar vermeden oynadıkları gözlemlenmiştir.³⁹

2.2.3 Şiddetin sonradan öğrenildiği

Şiddetin sonradan gözlemlenerek ve tekrarlarla pekiştirilerek öğrenildiğini savunan, Sosyal-bilişsel öğrenme kuramı, şiddetin bireylerin doğasında olmadığını savunur. Birçok psikolog bu konuda çalışmışsa da kuramın sistematik çerçevesini Albert Bandura (ö. 2021) oluşturmuştur. O'na göre bireyler etrafındaki olayları gözlemler ve bunlardan etkilendikleri örnekleri kendi davranışlarına adapte ederler.⁴⁰

Bandura görüşlerini desteklemek için çocuklar üzerinde çeşitli deneyler yapmıştır. Bu deneylerin birinde çocuklardan üç ayrı grup oluşturmuş, bir gruba büyük oyuncak bir bebeğe çocuklar tarafından şiddet uygulanan görüntüler, diğer bir gruba oyuncak bebeğe büyükler tarafından şiddet uygulanan görüntüler, son gruba ise içinde şiddet olmayan görüntüler izletilmiştir. Daha sonra gruplar bir oyuncak bebekle baş başa bırakılmışlardır. Birinci ve ikinci gruptaki çocukların izledikleri görüntülerdeki şiddetin benzerini bebeğe uyguladığı gözlenirken diğer gruptakilerin bebekle oynamayı tercih ettiği gözlemlenmiştir.⁴¹

Bandura'ya göre saldırganlık öğrenilen bir davranıştır. Toplum çocuğa ailede, akran gruplarında, okulda ve medyada birçok şiddet olayı görür daha sonra bunları taklit eder.⁴² Bu durum bütün yetişkin bireyler için de geçerlidir. İnsanların içinde bulundukları topluma uygun davranışlar sergilemesi kaçınılmazdır.

Kişilik ve nevrozları üzerine fikirler üreten Karen Horney (ö.1952) karşılanmayan temel ihtiyaçların kaygı ve nevrozlara yol açabileceğini savunmaktadır. Nevrotik ihtiyaçlar fikrini Horney ortaya koymuştur.⁴³ Horney, nevrozların oluşmasında çocuklukta yaşanan

³⁹ Kağıtçıbaşı, *Günümüzde İnsan ve İnsanlar*, 389.

⁴⁰ Güneş, *Şiddet Din Eğitimi ve Değerler*, 57

⁴¹ Yüksel, *Davranış Bilimleri*, 314.

⁴² Yüksel, *Davranış bilimleri*, 315-317.

⁴³ Çayır-Çetin, "Din ve Şiddet Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım", 13

temel kaygılar olduğunu savunur. Ona göre, “Çocuk kendini saldırgan bir dünyada yalnız ve aciz hisseder; bu kaygıya karşı geliştirdiği değişik tepkiler kişiliğinde yer ederek daha sonra psiko nevroz kişilik bozukluklarına yol açan mantıksız davranışlara dönüşür ve yetişkin olduğunda kendini korumak için şiddete baş vurur.”⁴⁴

İlk kadın siyaset felsefeci Hannah Arendt’e (ö.1975) göre şiddet, iktidarın dışavurumundan daha fazla bir şey olmadığını vurgulamış ve şiddetin kaynağının totaliter rejim olduğunu savunmuştur.⁴⁵

Yukarıda inceldiğimiz şiddetin konusu, anlamı ve kaynağı konusunda psikoloji, sosyoloji ve felsefe ilimlerinde ortak bir tanım bulunmamaktadır. Her kuram kendi alanından olayı incelediği için farklı görüşler ileri sürmüşler ve şiddeti farklı ifadelerle tanımlamışlardır. Bunun tabii sonucu olarak da şiddet olaylarını farklı şekillerde tasnif etmişlerdir.

2.3. Şiddet Türleri

2.3.1. Fiziksel şiddet

Kaza yoluyla olmayan, kasıtlı olarak uygulanan yaralanmalara ve bedeni fonksiyonlarda bozukluklara neden olan şiddet türünün genel adı fiziksel şiddettir. Bu tür şiddet, yüze vurma, çarpma ve çimdiklemeden başlayıp ölüme neden olmaya kadar geniş yelpazede görülebilmektedir. Fiziksel şiddetin mağdurları genellikle savunmasız oldukları için çocuklardır.⁴⁶

2.3.2. Psikolojik şiddet

Psikolojik şiddet, bireyin özgüvenini, benlik saygısını veya ruhsal bütünlüğünü zedeleyen her türlü davranışı kapsar. Kişi veya kişilere fiziki bir müdahale olmaksızın yapılan her türlü tehdit, hakaret, rencide etme, küçük düşürme, onurunu incitme, alaya alma, iletişim, düşünce ve inanç özgürlüğüne müdahale etme, kendi düşüncelerini dayatma, kişi ve kişilerin ruh sağlığını bozan tüm girişimler psikolojik şiddet kapsamındadır.⁴⁷ Psikolojik şiddetin etkisi fiziksel şiddet gibi gözükmez fakat etkisi bir insanın bütün hayatını etkiler

⁴⁴ Sevgi Kavut, “Karen Honey ve Nevrotik Kişilik Üzerine Bir Araştırma: Blue Jasmine Örneği” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11/55 2018, 513-524.

⁴⁵ Hannah Arendt, *Şiddet Üzerine*, çev. Bülent Peker (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012) 45- 68

⁴⁶ Güneş, *Şiddet Din Eğitimi ve Değerler*, 62

⁴⁷ Musa Çetin, “Hadisler Bağlamında Şiddet Olgusu”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2015) 392-393

ve iyileşme süreci uzun sürebilir. Hatta bazen bu tür şiddete maruz kalan kişiler iyileşemeyebilir ve hayatlarını ezik bir karakter olarak sürdürebilirler.

2.3.3. Cinsel şiddet

Cinsel şiddet, rıza dışında zorla veya hile ile ırza tecavüz olarak ifade edilir.⁴⁸ Kadına fiziki şiddet olarak da kabul edilen tecavüz olayları her devirde ve her toplumda görülen şiddet olaylarından. Bireye rızası dışında cinsel bir eylemde bulunmak, onu cinsel bir eyleme zorlamak gibi davranışlardır. Tecavüz, taciz ve zorla evlilik bu türün örnekleridir. Bu tür şiddetin mağdurları genellikle kadınlar olmakla beraber çocuk ve erkeklerin de bu tür şiddete maruz kaldığı görülür.

2.3.4. Ekonomik şiddet

İnsanların geçimlerini temin için, çalışma, kazanma ve alışveriş yapmalarının engellenmesi, zorla çalıştırılmaları; faiz, tefecilik, gasp, fahiş fiyat uygulama karaborsacılık ekonomik şiddet kapsamındadır.⁴⁹ Bakmakla yükümlü olduğu kişilere imkânı varken cimri davranarak onları mağdur etmek de ekonomik şiddet sayılır

Bunlar geçmişten beri uygulanan belli başlı şiddet türleridir. Günümüzde teknolojinin de gelişmesi ile siber şiddet veya dijital şiddet gibi yeni şiddet türleri görülmektedir.

Yukarıdan buraya kadar şiddetin kaynağı ve çeşitleri hakkında bilgi verilmiştir. Şiddetin kaynağı ile ilgili açıklamalardan hareketle burada şu değerlendirme yapılabilir:

Çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde ayet ve hadislerde şiddetin kapsamına girebilecek farklı duygulardan ve eylemlerden bahsedilecektir. Şiddetin bir başka ifadeyle öfkenin kaynağı konusunda Gazzâlî'nin de benimsediği gibi, insanın yaratılışında bu duygunun var olduğu görüşü, ancak insanın bunu yaşamını sürdürebilmesi ve bu nedenle de çevresinde kendisine karşı yönelen saldırgan tavır ve tutumlardan korunabilmesi için Yüce Yaratıcı tarafından her insanın fitratına yerleştirildiği fikri bizce daha makul görünmektedir. Bu yaklaşıma göre, şüphesiz insanda bu tür bir duygunun tamamen yok olması istenen bir durum olmayacaktır. Zira bu durumda insanın hayatta kalması, onurlu bir şekilde yaşamını sürdürebilmesi imkansızlaşmış olacaktır. Aksine insan bu duygusunu akıl ve vahiy ışığında olumlu yerlerde kullanmalı, yerine göre aktifleştirmeli,

⁴⁸ Çetin, “Hadisler Bağlamında Şiddet Olgusu” 394.

⁴⁹ Çetin, “Hadisler Bağlamında Şiddet Olgusu” 395.

yerine göre onu pasif halde tutmayı başarabilmelidir. Bunun için de şüphesiz farklı zaman ve zeminlerde öfke ve şiddet içerikli duygusunu nasıl kontrol etmeli, nerede kullanmalı nerede pasif halde tutmalı bunun eğitimini almalıdır. Bu sebeple, şiddet kontrolü için ilahi mesajlar ve Hz. Peygamber'in örnekliği insanlar için önem arz etmektedir. Öfkesini, fiziksel gücünü ve elindeki imkanları yerine göre kullanmayı bilmeyen ve öfke kontrolü eğitiminden geçmemiş olan insanların neler yaptığına her toplumda şahit olunmaktadır. Her asırda bu tür insanlar/toplumlar sebebiyle güçsüz ve korunmasız insanlara, canlılara acımasızca zulmedildiği, şiddet uygulandığı görülmektedir.

Şiddet her türüyle saygın bir varlık olarak yaratılmış olan insana karşı işlenmiş adi suçlardandır. Her birey çocukluk devresi sonrasında bu tür şiddete karşı kendisini koruma çabası içinde olmuştur. Bununla birlikte tarih boyunca devletler de vatandaşlarını fiziksel, psikolojik, ekonomik ve cinsel şiddet karşısında gerek eğitim kurumları sayesinde gerekse güvenlik güçleri ile korumaya çalışmışlar, ayrıca her bir şiddet türü için değişik cezalar koymuşlardır. Bütün bu güzel gelişmeler yanında bazı toplumlarda bizzat devlet eliyle gerek kendi vatandaşlarına gerekse başka toplumlara/devletlere karşı şiddet uygulanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında birçok devletin bu konuda iki yüzlü davrandığı, şiddet ile mücadele hususunda uluslararası kabul gören metinlere/protokollere sadık kalmadıkları, kendi vatandaşlarına karşı yönelen her türlü şiddete karşı çıkarken, başka toplum bireylerine karşı işlenen şiddete karşı ya sessiz kaldıkları ya da destekledikleri görülmektedir. Bu nedenledir ki 21. Yüzyıla gelinmesine rağmen dünya şiddet sarmalından kurtulabilmiş değildir.

3. KUR'AN'IN ŞİDDETİ ÖNLEMEDEKİ YERİ

Kur'ân-ı Kerîm insan hayatını ilgilendiren farklı konularda onlara rehberlik ettiği gibi, ailede ve toplumda şiddetin her türüyle yok olmasını sağlayacak birçok mesaj içermektedir. Bu bölümde şiddet kültürünü önlemeye yönelik ayetlere yer verilecektir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi ve Kur'ân'ın şiddet türleri ile nasıl mücadele ettiğinin açık seçik ortaya konabilmesi için konumuzla ilgili ayetler alt başlıklar şeklinde tasnif edilerek verilecektir. Şiddet kültürünü önlemeye dönük ayetler ve mealleri verildikten sonra, detaya girilmeden birkaç tefsirden yorumlarına da yer verilmiştir. Tezin sınırlarını aşmamak maksadıyla burada yer verilen ayetlerdeki diğer hususlara değinilmemiştir.

3.1. Ayetlerde Şiddetin Önlenmesine Dair İlkeler

Kur'ân'ın şiddet olgusu ile mücadelesini ilkesel bağlamda ele almak daha uygun olacaktır.

3.1.1. İnsan hayatının kutsallığı

İslam insanın hayatını kutsal saymış ve ona yönelik her tür şiddet eylemini yasaklayarak insan hayatına dokunulmazlık kazandırmıştır. Nitekim Kur'an'da insan hayatına yönelik şiddet içerikli bütün eylemler yasaklanmıştır.

Ayetlerde insan hayatının gerek onu öldürme gerekse ona işkence yapma ve organlarını kesme şeklindeki şiddet türlerinden korunduğu yani bu tür eylemlerin yasaklandığı görülmektedir. Nitekim önceki şeriatlarda da insan öldürme ve toplumda fesat çıkarma/şiddet üretme eylemlerinin yasaklandığını haber veren ayet şöyledir.

كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ أَنَّهُ مَن قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ

“İşte bundan dolayı İsrailoğullarına şöyle yazmıştık. Bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesad çıkarmaya karşılık olma dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir can kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur. Şüphesiz peygamberlerimiz onlara apaçık deliller getirdiler. Ama bundan sonra da onların çoğu yeryüzünde taşkınlık göstermektedirler.”⁵⁰ buyurulmaktadır.

⁵⁰ el-Mâide 5/32.

Kurtubî (ö.671/1273) ayeti açıklarken Mücahid'den (ö.103/721) naklen şu yorumu yapmaktadır. Bir kişi haksız yere bir mümini öldürürse cezası cehennemdir, Allah'ın gazabı ve laneti de üzerinedir. Vele ki bütün insanları öldürse alacağı ceza aynıdır, zira başka verilecek ceza yoktur. Bu sebeple bir kişiyi öldüren bütün insanlığı öldürmüş gibi sayılmaktadır.⁵¹

Taberî (ö.310/923) bu ayetin, insan hayatının Allah katında mutlak bir değere sahip olduğunu vurguladığını ifade etmektedir. Aynı zamanda bu ayet, bir cana kıymanın insanlık onuruna karşı işlenen büyük bir şiddet olduğunu, dolayısıyla büyük bir suç olduğunu ifade etmektedir.⁵²

Fahreddin es-Râzî (ö. 606/1210) ise ayetteki “*Bütün insanları öldürmüş gibi olur*” ifadesinin mecaz olduğunu; ancak bir hayatı yok etme suçu işleyenin insanın yaratılış gayesine (yaşatmak, imar etmek gibi) aykırı davrandığını ve bu anlamdaki her türlü şiddetin toplumsal düzeni yıkıma uğrattığına vurgu yapmaktadır.⁵³

İnsan hayatının kutsallığı ile ilgili diğer bir ayette şöyle buyurulmaktadır: وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ “Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın dokunulmaz kıldığı cana kıymayın...”⁵⁴ Ayette geçen haklı bir sebep şartını İslam alimleri, meşrû hukuk çerçevesinde yani bir insanın ölümüne karşılık verilen kısas cezası olarak ya da meşrû müdâfâ durumunda ancak insanın öldürülmesinin meşru görülebileceğini ifade etmişlerdir.⁵⁵ Nitekim bu hususta sözde bahaneler uydurulmasını da yasaklayan ayet şöyledir: وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ

“Fakirlik korkusuyla çocuklarınızın canına kıymayın...”⁵⁶

“Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın dokunulmaz kıldığı cana kıymayın” anlamındaki ayetin devamı öldürme dışında insana uygulanabilecek şiddeti de yasaklamaktadır:

“Bir kimse haksızlıkla öldürülürse velisine yetki verdik; ancak o da (katili) öldürme hususunda haksızlığa

⁵¹ Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1994), 6/144.

⁵² Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an tevîli âyi'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 2005), 4/254.

⁵³ Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdillâh Fahrudîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Mefâtihu'l-ğayb* (Tahran: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 11/212, 213.

⁵⁴ el-İsrâ 17/33.

⁵⁵ Abdullah Çolak, *İslam Ceza Hukuku* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2025), 73 vd.

⁵⁶ el-İsrâ 17/31.

sapmasın/sınırı aşmasın.” Ayetin bu kısmının yorumu olarak Kur’an Yolu müellifleri şunları söylemektedir: “Sınırı aşma yasağı iki şekilde anlaşılmalıdır: Birincisi; katile sadece ölüm cezası uygulanmalı, ona işkence etme, organlarını kesme gibi zararlar verilmemelidir. İkincisi; katilden başkasına (aile fertlerine) zarar verilmemelidir.”⁵⁷

Yüce Allah gerek İslam’da gerekse İslam’dan önceki ilahi dinlerde insan hayatının kutsal olduğunu bildirmiş, bu sebeple bir canı korumayı bütün insanlığı korumak kadar üstün bir fazilet saymış; bir cana kıymayı da bütün insanları öldürmek kadar büyük cinayet/şiddet olarak değerlendirmiştir. Çünkü bir insan, türünü temsil eder ve insanlar birbirlerine eşittir. Bir insanın haksız yere öldürülmesi toplumda öldürme olaylarının yayılmasına, insanların birbirine düşmesine ve toplum düzeninin bozulmasına yol açar. Oysa insan hayatının korunabilmesi için insanların birbirine saygı göstermeleri, hayatın kutsal olduğuna inanıp korunmasına yardımcı olmaları ve katilleri korumamaları gerekir.⁵⁸

3.1.2. Adalet ve ölçülülük ilkesinin vurgulanması

Adalet, “Her şeyi kendi yerine koymak, yerli yerince yapmaktır.”⁵⁹ Adaletin karşısı zulümdür. Kur’ân, her ortamda adaletin uygulanmasını ister ve bunun için hiçbir mazeret kabul etmez. Ona göre adaletin gayesi adaleti gerçekleştirmektir. Örneğin Kur’ân-ı Kerîm, fakirin çok korunmasına, insanları ona yardım etmeye çağırmasına, asla fakirin onur ve şerefine incitilmemesine önem verdiği halde, onun hatırı ve menfaati için bile adaletin ayaklar altına alınmasına müsaade etmemiştir. Nitekim şöyle buyurmuştur: “...ister fakir olsun ister zengin, mutlaka adaleti gözetin.”⁶⁰

Kur’an’ın insandan istediği adalet sadece mahkemedeki adalet değildir. Onun istediği adalet, insanın iç ve dış dünyasına ait olan iradeli bütün eğilim ve davranışlarındadır. Bundan ötürü Kur’an’da adalet, insandan önemli bir şekilde istediği takva ile eş anlamda kullanılmıştır. “âdil olun, Allah’a karşı gelmekten sakınmaya/takvaya en çok yaraşan

⁵⁷ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmî'l-Kurân*, 10/260; Karaman vd., *Kur’an Yolu Meâli*, 284.

⁵⁸ Hayrettin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003) 2/ 257,258.

⁵⁹ Ali b. Osman b. Ebû Ali Cüllâbî el-Hucvirî, *Hakikat Bilgisi*, çev. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergah Yayınları 1996), 537.

⁶⁰ en-Nisâ, 4/135.

budur.”⁶¹ İnsan-ı kâmilin önemli özelliklerinden biri de sözünde durması ve adaletten ayrılmamasıdır.⁶²

İnsanlar arasında adaletli davranmamak ve ölçülü hareket etmemek şiddet kültürünün kaynakları arasında sayılabilecektir. Nitekim bu sebeple Kur'an'da adalet ve ölçülü davranma ilkesi konularak hem adalet teşvik edilmekte hem de her durumda ölçülü davranmak önerilmektedir. Nitekim şu ayette adaleti gözetme emredilmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أُولَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا وَإِنْ تَلَّوْا أَوْ تُعْرَضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

“Ey iman edenler! Kendinizin veya anne babanızın aleyhine de olsa adaletten asla ayrılmayın.... Eğer adaletten sapar veya üzerinize düşeni yapmaktan geri durursanız biliniz ki Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.”⁶³

Fahreddin er-Râzî, bu ayetin şiddetin temel sebeplerinden biri olan tarafgirliği ortadan kaldırmayı amaçladığını söylemektedir.⁶⁴

Taberî ise bu ayetle ilgili olarak “adaletin yalnızca yargısal bir görev olmadığını, bireyin ahlaki olarak tepkilerinde de uygulaması gerektiğini ifade etmektedir.”⁶⁵

Hamdi Yazır (ö.1942) bu ayetteki adaleti iki aşamalı olarak açıklamaktadır. “Birincisi; başkasının sizde bir hakkı varsa kendiniz ikrar ve itiraf edin ve ananız babanız aleyhine de olsa hükümden şehadetten kaçınmayın demektir. İkincisi ise, üçüncü şahıs aleyhine şehadet kendinizin ve aile fertlerinizin zararına da olsa yine de dosdoğru şahitlik yapınız.”⁶⁶

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا إِعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلنَّقْوَىٰ
“Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutun, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsiz davranmaya itmesin. Adaletli olun; bu takvaya daha uygundur. Allah’tan korkun. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”⁶⁷ Bu ayet, düşmana karşı bile adaletli

⁶¹ el-Mâide, 5/8.

⁶² Hatice Şahin, *Kur'an'da Takva Kavramı*, Samsun: Etüd yayınları, 2011, 78.

⁶³ en-Nisâ 4/135.

⁶⁴ er-Râzî, *Mefâtihi'l-ğayb*, 11/72, 73.

⁶⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 4/392.

⁶⁶ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, ts.), 3/1495.

⁶⁷ el-Mâide 5/8.

olmayı önermekte olup toplumda şiddet kültürünün oluşmasını önlemede önemli katkı sağlamaktadır.

Kurtubî bu ayetin Müslümanlar için önemli bir uyarı olduğunu belirtir. Ona göre ayet, düşmanlık duygusunun ölçsüz bir şiddete dönüşmemesini ve düşmana karşı bile adaletten ayrılmamayı anlatır. Düşmanınız bile olsa adaletten ayrılmamayı açıklarken İslam alimleri bu ayetin “*ahlaki adaleti*” tesis ettiğini; düşmana bile insafla muamele edilmesi gerektiğini vurguladığını belirtmişlerdir. Kurtubî bu ayetten aynı zamanda şu ilkeyi çıkarmıştır: Düşman Müslüman kadınları ve çocukları öldürseler ve onlara işkence yapsalar bile Müslümanlar onlara karşı aynıyla karşılık veremezler.⁶⁸

Hamdi Yazır bu ayetin tefsirini yaparken ibadetler ile adalet arasında şöyle güzel bir köprü kurmuştur. “*Ey müminler yalnız abdest alıp namaz kılmakla kalmayınız ve ancak o zaman (namazlarda) Allah’ın huzurunda kıyam edilir zannetmeyin, aksine daima Allah için kavvam olunuz; yapmanız lazım gelen her işe Allah için sarılıp Allah için ahkâmı uygulayın işleri idare edin. Hep adil şahitler olarak hakkı yerine getirin. Her fiiliniz ve sözünüz Allah için olsun, her durumda adil olunuz adaleti yerine getirmek sizin şiarınız olsun.*”⁶⁹

Bir toplumda adalet ve erdemli olma, başka bir deyişle sağduyulu davranma veya akliselim hareket etme sosyal hayatın denge unsuru ve teminatıdır. Hz. Muhammed (s.a.v) Kur’an’ın ahlaki öğretilerini hayatta en güzel şekilde uygulamıştır. Mekke’nin fethinde kendisine kötülük eden müşriklere kin tutmamış, herhangi bir taşkınlığa sebep verilmemesi konusunda ashabını da uyarmıştır.

3.1.3. Merhamet ve şefkat temelli insan ilişkileri

Kur’an insanlar arasındaki iletişimde şiddet dili yerine şefkat ve merhamet dilini önermiş, bu bağlamda selam kavramını odağa yerleştirmiştir. Nitekim bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

“وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا”⁷⁰“Rahman’ın has kulları yeryüzünde vakarla yürüyen, cahiller onlara laf attığı zaman “selam” deyip geçen kullardır.”⁷⁰

⁶⁸ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi ’l-Kur’ân*, 6/110.

⁶⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 3/1593.

⁷⁰ el-Furkân 25/63.

Ayetteki “selam” ifadesi, “şiddet yerine barışla karşılık verme” biçiminde yorumlanır. Diğer taraftan ayette Müslümanlarının yürüyüşlerinde bile mülayim olduklarına dikkat çekilmiştir. Hamdi Yazır bu ayetten mülhem Müslümanın yürüyüşünü şöyle tasvir eder:

*“Müslümanlar, cebbarane, mağrurane, kibirli, kaygısız, kaba ve haşin değil, sekinet ve vakar ile mütevazıane, edibane, nazik ve yumuşak yürürler. Etraflarını rahatsız etmez, eza vermez, sendeler gibi gitmez, hesaplı, saygılı, merhametli bir tavırla, etrafına güven vererek giderler.”*⁷¹

Ayet toplum içinde çatışmayı önlemenin en zarif yolu olarak “olgunluk ve özdenetim” olgusuna dikkat çekmektedir.

Bu ayette has kulların bir özelliğine daha dikkat çekilmektedir; vakar ile yürümeleri yani kibirli olmamaları. Bu durum da şiddeti önleyen bir davranıştır. Kibirli olmak etrafındaki insanları ve onların emeğini hiçe saymak, sosyal hayatta ve ikili ilişkilerde şiddete sebep olmaktadır.

Bir başka ayette de kişiye selam verildiğinde, o selam jestine karşı duyarsız kalınmaması, aksine daha güzeli ile veya aynı lafızlarla selamı verene karşılık verilmesi emredilmektedir:

“Size selam verildiğinde ya daha güzeli ile veya dengi ile karşılık verin. Allah her şeyin hesabını tutmaktadır.”⁷²

Affetme ve bağışlama da şefkat ve merhamet temelli insani ilişki türü olup ayetlerde bu özelliğe sahip olan insanlar takdirle karşılanmaktadır. Örneği şu ayette haksızlığa uğradığı halde karşılık vermeyi düşünmeyerek sabredip bağışlayanlardan sitayişle bahsedilmektedir:

“Haksızlığa uğradığı için karşılık verenlere gelince onlar aleyhine bir yol tutulamaz.” *وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ* “Ama kim de sabreder ve bağışlarsa, işte bu güçlü irade gerektiren işlerdendir.”⁷³

Ayette zikredilen affetmenin insan için zayıflık değil ahlaki üstünlük olduğu açıktır. Nitekim Hz. Peygamber de “Kim bir kişiyi affederse Allah onun şerefini artırır” buyurmuştur.⁷⁴

⁷¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/ 3611, 3612.

⁷² en-Nisâ 4/86.

⁷³ eş-Şûrâ 42/41,43.

⁷⁴ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Muhtasar Tefsir-i İbn Kesîr* (Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm,1981) 3/280.

Buna göre, kişinin suçluyu affetmesi büyük bir erdem olup bu anlayış, toplumsal huzuru koruyan “sosyal barış ilkesi” olarak görülmelidir.

Yine Kur'an'da affetmenin büyük bir erdem olduğu vurgulanarak Hz. Peygamberden düşmanını bile affetmesi istenmektedir. İlgili ayet şöyledir:

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ “Ahitlerini bozdukları için onları lanetledik ve kalplerini katılaştırdık... İçlerinden pek azı hariç olmak üzere onlardan (Yahudilerden) daima bir hainlik görürsün. Sen yine de onları affet, hoş gör. Çünkü Allah iyilik edenleri sever.”⁷⁵

3.1.4. Fitne zulüm ve haddi aşmanın yasaklanması

Bilindiği gibi fitne, zulüm ve taşkınlık şiddeti doğuran temel kaynaklardandır. Bu sebeple Yüce Allah ilke olarak fitneyi, zulmü ve haddi aşmayı yasaklamıştır.

Kur'an-ı Kerim'de otuz dört yerde fitne kelimesi ve yirmi altı ayette de türevleri geçmektedir. Geçtiği yerlere göre farklı anlamlara gelen fitne kelimesi konumuz olan ayette; Allah'a ortak koşma, müşriklerin Müslümanlara uyguladıkları, inkâr ve şirke döndürmeyi amaçlayan, daha genel olarak onların imanlarını tehlikeye sokan maddi ve manevi baskılar, İslam ve Müslümanlar aleyhindeki tertipler ve propagandalar” şeklinde anlaşılmıştır⁷⁶ ki, bu anlamların her biri şiddeti çağrıştırmaktadır.

Kur'an'da ölümle sonuçlanan şiddet eylemi yasaklandığı gibi farklı şiddet türlerine kaynaklık edebilecek ve toplum düzenini sarsacak olan “fitne çıkarma” da ağır bir suç olarak nitelendirilmiştir. Nitekim bir ayette; وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ “Fitne çıkarmak öldürmekten daha kötüdür”⁷⁷ buyurulmuştur.

Taberî ayetteki fitne kavramını “dinî baskı, zulüm ve haksızlık” olarak yorumlamaktadır. O, bu tür sosyal baskıların uzun vadede fiziksel şiddetten daha yıkıcı sonuçlar doğurduğunu belirtir.⁷⁸

⁷⁵ el-Mâide 5/13.

⁷⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 1/197, 198.

⁷⁷ el-Bakara 2/191.

⁷⁸ Taberî, *Câmiu 'l-beyân*, 2/ 191.

Kurtubî ise ayetteki fitne ifadesini “insanların küfre dönmelerine sebep olan şey” olarak açıklamıştır.⁷⁹

Bu açıdan ayete bakıldığında, İslam toplumunda şiddet kültürünün oluşmasını ciddi şekilde önleyici bir talimat olarak görülebilir.

Fitnenin toplumda şiddeti körükleyerek teröre evrilmesi muhtemel olduğundan İslam bunu önleyebilmek için gerektiğinde fitneyi yok edebilmek için savaş yapılmasını tercih etmektedir. Çalışmanın giriş bölümünde belirtildiği gibi, bazı şiddet eylemleri daha büyük şiddet eylemini önleyebilmek için kullanılabilen ve buna olumlu şiddet denmekteydi. İşte bu bakışla olmalı ki Yüce Allah iki ayette وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةً وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ “Fitne ortadan kalkıncaya ve din yalnızca Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın”⁸⁰ talimatı vermektedir.

Fiziksel ve psikolojik şiddetin her ikisini birden temsil eden “zulüm” mutlak olarak ayetlerde yasaklanmış olup ilgili bir ayet şöyledir: وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ “Bir kötülüğe ancak ona denk bir kötülükle karşılık verilebilir; ama kim bağışlar, düzeltme yolunu tutarsa onun mükafatını Allah verir. Hiç şüphe yok ki Allah zulmedenleri sevmez.”⁸¹

Bu ayette özetle şunlara dikkat çekilmektedir: İster sebepsiz yere isterse bir kötülüğe karşılık verirken sınır aşmak suretiyle olsun, başkalarına haksızlık edilmesi/zulmedilmesi Allah’ın hoşnut olmadığı bir davranıştır. Şayet cezalandırma yolu seçilmişse, kötülüğü yapan kişi o eylemin kötülüğünü kendisine hissettirecek nitelikte ve ona denk bir karşılık görmelidir. Ama konu şahsi bir hakla ilgiliyse bağışlama ve düzeltme yolunun tercih edilmesi en uygun yoldur.⁸² Görüleceği gibi ayet, bir şiddet türü olarak zulmü yasakladığı gibi, zulme maruz kalmış kişilerin karşılık verirken haddi aşmamalarını önermekte, bu durumda bile karşı bir şiddete başvurmaksızın af yolunu seçenler övülmektedir.

Kur’an’da zulüm ve zalim kelimeleri yüzlerce ayette geçmekte olup Yüce Allah her türüyle zulme karşı ve zalimlerin hasmı olduğu anlaşılmaktadır. Zulüm her dinde ve her seriatta haram kılınmıştır. Fakat İslam dininin zulümden sakındırması daha şiddetlidir. Zira bir ayette şöyle buyrulur: وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَى رَبِّهِمْ وَيَقُولُ

⁷⁹ Kurtubî, *el-Câmî li ahkâmi l-Kur’ân*, 2/349.

⁸⁰ el-Enfâl 8/39; el-Bakara 2/193.

⁸¹ eş-Şûrâ 42/40.

⁸² Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 4/ 755.

الْأَشْهَادُ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ “Yalan sözlerle Allah’a iftira edenden kim daha zalimdir? Onlar kıyamet gününde rablerinin huzuruna çıkarılacaklar, şahitler de “İşte bunlar rablerine iftira edenlerdir” diyecekler. İyi biliniz ki, Allah’ın laneti zalimlerin üzerine olacaktır.”⁸³

Zulmün İslami literatürde de modern bilimler literatüründe de şiddet içerikli bir eylem olduğunda hiç şüphe bulunmamaktadır. Kutsal kitabımızda zulüm ve zalimle ilgili bu kadar yoğun mesajın bulunması, bir taraftan Müslümanları zulmün her türünden sakındırmakta diğer taraftan Kur’an’ın bireysel ve toplumsal boyuttaki şiddet ile ne derece mücadele ettiğini ve konuya ne kadar hassas yaklaştığının göstergesi olmalıdır.

Yine şiddetle ilgili modern tanımlarından birinde “haddi aşmak ve aşırılık göstermek” şeklinde ifadeler bulunuyordu. Kur’an’da bu tiplerden de bahsedilmekte ve onlara boyun eğilmemesi ve onlardan uzak durulması istenmektedir: “وَلَا تُطِغْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ (10) هَمَزٍ مَشَاءٍ “⁸⁴ “بَنِمِيمٍ (11) مَنَاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَتِيئٍ (12) عَثَلٍ بَعْدَ ذَلِكَ رَبِّيمٍ “Olur olmaz yemin eden, aşağılık, daima kusur arayıp iğneleyen, durmadan laf getirip götüren, iyiliği hep engelleyen, saldırgan, günahkâr, huysuz ve sert...sakın boyun eğme.”⁸⁴

Kur’an adalet konusunda olduğu gibi, haddi aşmama konusunda da Müslümanlara kesin talimatlar vermekte, düşmanına karşı bile Müslümanın haddi aşmaması, savaşta bile aşırılığa gidilmemesi istenmektedir. “Size karşı savaşanlarla siz de savaşın, fakat aşırılığa sapmayın; Allah aşırılığa sapanları sevmez.”⁸⁵

Başka bir ayette de Yüce Allah’ın aşırılığa sapanların kalplerini mühürleyeceği ifade edilmektedir; “كَذَلِكَ نَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِ الْمُعْتَدِينَ “Sınırı aşanların kalplerini biz işte böyle mühürleriz.”⁸⁶

Ayetlerde ifadesini bulan “haddi aşmayın” emrinin kapsamına düşmana işkence yapma, kadınlarını, çocuklarını, yaşlılarını öldürme, ibadethanelere sığınanları öldürme, maslahat beklenmediği halde hayvanlarını öldürme ve ağaçlarını kesmenin dahil olduğu ifade edilmiştir.⁸⁷

⁸³ Hûd 11/18.

⁸⁴ el-Kalem 68/10- 13.

⁸⁵ el-Bakara 2/190.

⁸⁶ Yûnus 10/74.

⁸⁷ es-Sâbûnî, *Muhtasar-ı İbn Kesîr*, 1/ 170.

3.1.5. Barış ve uzlaşmanın önceliği

Toplumdaki her tür şiddet eylemlerini yok etmeye çalışan İslam, düşman tarafın saldırgan tavrı akabinde bir barış/sulh kıvılcımının görüldüğü durumlarda Müslümanların bunu göz ardı ederek düşmanın saldırısına karşılık verme haklarını kullanmak yerine barışı tercih etmelerini önermektedir. Nitekim konuyla ilgili bir ayette düşmanın saldırısı için hazırlıklı olunması ve gerekli savaş ekipmanlarının hazır bulundurulması emredildikten sonra şöyle “Eğer barışa yanaşırlarsa sen de barışı tercih et ve Allah’a güven.”⁸⁸

Taberî, bu ayetin savaş ortamında bile barışı önceleyen bir ilke koyduğunu vurgulamaktadır.⁸⁹ Bu ve benzeri ayetlerden anlaşıldığı gibi İslam’da savaş hedef değil, mecburi durumlarda tercih edilmesi gereken bir durumdur. Zira Kur’an’ın prensibine göre İslam’da savaş zaruret halinde ve Müslümanların selameti ile dinin hürriyeti için yapılır. Ayrıca ayette düşmanın hile ile barışa yanaşma ihtimali olsa bile Rasûlün barış yapması öngörülmüştür. Bu ise, biraz önce belirtilen Kur’anî prensibin ne denli güçlü bir ifade ile vurgulandığını gösterir.⁹⁰

Özellikle Müslüman iki grup arasında silahlı bir çatışma çıkması halinde kesinlikle onların çatışmalarına müsaade edilmeyerek diğer grupların ya da devletin mutlaka devreye girmesi ve bu grupların arasında barışın sağlanması talimatı verilmektedir.

“وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا” *“Eğer müminlerden iki grup birbiriyle kavgaya tutuşursa hemen aralarını düzeltin...”*⁹¹ Bu ayet İslam toplumunda kendilerinden kaynaklanan şiddet eylemlerine asla müsaade edilmemesini, böyle bir durumun zuhur edecek olması halinde topyekûn toplum olarak buna engel olunmasını emretmektedir. Yine bu ayet toplumsal barışın korunması için “aktif arabuluculuk” görevinin delili olarak görülebilir. Zira İslam toplumu hem dışarıda hem de içeride meydana gelen haksız çatışmalar karşısında ilgisiz ve duyarsız kalamaz, barış ve adaletin gerçekleşmesi için elinden geleni yapmakla yükümlüdür.⁹² Bu açıdan ayete bakıldığında, bu ayetin İslam toplumunda iç çatışmayı engelleyen ilk anayasal prensiplerden biri olduğu ifade

⁸⁸ el-Enfâl 8/60, 61.

⁸⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 6/400, 401; M. İzzet Derveze, *Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, çev.Vahdettin İnce-Mustafa Altınkaya, (İstanbul: Ekin Yayınları, 1998), 5/372.

⁹⁰ Derveze, *Tefsîr*, 5/372.

⁹¹ el-Hucurât 49/9.

⁹² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/46.

edilebilir. Aynı zamanda ayet, haddi aşan ve şiddet eylemlerinde ısrar eden grup Müslüman bile olsa diğer Müslümanların onları önleme ve gerektiğinde onlarla savaş etmesinin caiz olduğuna da delildir.⁹³

3.1.6. Öfke, intikam ve aşırılıktan kaçınma

Bilindiği gibi öfke, intikam, söylem ve eylemlerdeki aşırılık değişik şiddet türlerine gebe tasarruflardır. Bunlarla yapılacak mücadele şiddetin kuluçkada iken önlenmesini sağlayacaktır. Nitekim Yüce Allah değişik mesajlarında şiddete gebe olabilecek söz konusu tavır ve tutumları yasaklamıştır.

Bir ayette “الَّذِينَ يُؤْفُقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ” “Onlar bollukta da yoklukta da Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler.”⁹⁴ denilerek öfkesini yenenler ve insanları affedenler övülmüştür. Diğer bir ayette, insanın karşılaştığı kötülüğe kötülükle karşılık vermeyerek erdemli bir davranış sergilemesi tavsiye edilmiştir.⁹⁵

Bu ayetin yorumunda Yazır şunları söylemektedir: Ayette geçen “الْغَيْظَ/ ğayz” ifadesi; hoşlanmadık bir şeye karşı insan fitratının gösterdiği heyecan, yani öfke demektir ki gazabın aslıdır aynı zamanda. Gazap istemeyerek de olsa yüzde ve diğer uzuvlarda görünürse de ğayz, yalnız kalpte kalabilir. Ayette anlatılmak istenen şey; insanın öfkesini tutup, zarar gördüğü kimselere karşı karşılık vermeye güç ve kudreti olduğu halde intikama kalkışmaması ve hatta olumsuz bir tavır sergilemeyerek sabretmesidir.⁹⁶ Görüldüğü gibi, bu ayetten hareketle öfkeyi bastırmanın şiddeti doğmadan engelleyen bir “önleyici ilke” olduğu söylenebilir.

Akıl ve teenniden çok duygularının etkisiyle davranma eğiliminde olan cahiliye toplumunda kötülüğü kötülükle karşılamak genel bir uygulama biçimi idi. Bunun aksine davranışlar genellikle zayıflık ve acizlik sayılıyordu. Bu nedenle sözü edilen dönemde insanlar aften ziyade cezalandırmayı tercih ediyorlardı. Buna karşılık Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın affedici olduğuna vurgu yapılarak affetmenin üstün bir vasf olduğu kesin bir

⁹³ Kurtubî, *el-Câmî li ahkâmi'l-Kur'ân*, 16/301.

⁹⁴ Âl-i İmrân 3/134.

⁹⁵ el-Fussilet 41/34.

⁹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/1176, 1177.

şekilde ortaya konmuştur.⁹⁷ Buna göre öfkelenildiği zaman öfkeyi yutmak, insanlardan gelen kötülöklere sabretmek her zaman ve her yerde Müslümanın edinmesi gereken ideal davranış biçimini ortaya koymaktadır. Mekkî ve Medeni surelerin değişik yerlerinde bu ifadelere rastlanmaktadır.⁹⁸

“Müminlerden iki grup çatışarlarsa hemen aralarını ıslah edin, düzeltin, mevcut durumu sona erdirin” mealindeki ayetin devamında bu sulh girişimine rağmen taraflardan biri diğeri üzerine “فَأَنْ بَغَتْ” ederse o zaman o bağı eden tarafa karşı savaşın denilmektedir. Hamdi Yazır “البغي/bağı” ifadesini; haksız yere üstün çıkarak aşırılık yapmak şeklinde açıklamaktadır. Yani, sulh teşebbüsü yapıldığı ve şüpheli durumlar giderildiği halde taraflardan birisi sulha yanaşmayıp behemehal haksızlıkla üste çıkmak sevdası beslerse o vakit o taraf ile savaşılır demektir.⁹⁹

İnsanın karşılaştığı bir kötölük karşısında intikam duygusuna kapılması şüphesiz toplumdaki şiddet eylemlerini tırmandıracaktır. Bu sebeple Yüce Allah kötölökle karşılaşanlara intikam ateşini yakmak yerine, kötölöğe iyilikle karşılık vererek şiddeti bastırmaya, yayılmasını önlemeye çağırılmaktadır. Nitekim bir atasözümüzde “Kötölöğe kötölökle karşılık vermek her kişinin, kötölöğe güzellikle karşılık vermek ise er kişinin şiarıdır” denmiştir. Ayrıca affedici olanlarla ilgili şöyle bir mükâfattan da bahsedilmektedir: Kıyamet günü nerede ecirleri Allah üzerinde olanlar Cennete girsinler diye “Ecri Allah üzerine olan kim?” diye seslenildiğinde, dünyada iken imkanları olduğu halde kendilerine zulmedenlere karşılık vermeyip onları affedenlerden başka kimse ayağı kalkmayacak.¹⁰⁰

3.1.7. Dinde zorlama ve baskının yasaklanması

Psikolojik şiddetin bir türü olan tehdit ve zorlama bireyin özgüvenini, benlik saygısını zedelemektedir. Bu sebeple İslam kulluktaki temel esasın gönüllölük olduğunu belirtmekte, her aşamada cebri, zorlamayı ve tehdidi yasaklamaktadır. “Dinde zorlama yoktur!” ilkesi İslam’ın insanlık için tespit ettiğı temel prensiplerden biridir. Nitekim Hz. Peygamberin son ilahi mesajın tebliğ ve tebyini için görevlendirildiğı bildirilen ayetlerde

⁹⁷ Mustafa Çağrııcı, “Af”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/ 394-395.

⁹⁸ Derveze, *Nüzül Sırasına Göre Kur’an Tefsîri*, 5/474.

⁹⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 6/4463.

¹⁰⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2/1177.

onun sadece tebliğ görevi olduğundan bahsedilmekte ve insanları zorlama, inansınlar diye onları tehdit etme şeklinde görevinin bulunmadığı hatırlatılmaktadır. Örneğin; فَأَمَّا عَلَيْكَ “Ey Nebî senin görevin açıkça tebliğ etmektir, onları yargılamak bizim yetkimizdedir.”¹⁰¹ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ; “*Rasûle düşen görev sadece tebliğdir*”¹⁰² Biz onların ne dediklerini daha iyi biliyoruz. Sen onları zorlamakla görevli değilsin. Sen Allah’ın vaidinden korkanları uyar.”¹⁰³

Ayette zorlama anlamı verilen “جبار /cebbâr” kelimesinin olumsuzlanmasından hareketle burada Hz. Peygamberin görevinin sınırı da belirlenmiş olmaktadır. Buna göre Hz. Peygamberin görevi, insanları imana ve dini hayata zorlamak değil, Kur’anı okuyarak, açıklayarak tebliğde bulunmak, insanları dine ve hakka çağırmaktır.¹⁰⁴

Bir başka ayette Yüce Allah Hz. Peygambere hitaben; فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ لَّسْتُ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ “Artık sen öğüt ver, çünkü sen ancak bir uyarıcısın; onlara egemen bir zorba değilsin.”¹⁰⁵ buyurmaktadır.

Bu ayetlerde görüldüğü gibi Yüce Allah Rasûlü’ne hiçbir baskıya ve zorlamaya meydan vermeden insanları uyarmasını ve hakikati onlara bildirmesini emretmektedir. Zira inanma ve Allah’a kulluk yapma ancak bireyin ikna olmasına, gönülden istemesine bağlıdır. Zorlama ya da tehdit altında kalan kimsenin iman etmesi ve bu ortamda iken ibadet etmesi sadece bir aldatmadan ve durumu kurtarmadan ibaret kalacaktır. Bu ortam insanları iki yüzlülüğe, münafıklığa sevk edecektir. Bu sebeple muhtelif ayetlerde Hz. Peygamberin görevinin insanları mutlaka hidayete erdirmek değil de sadece onlara Allah’ın gönderdiği vahyi tebliğ etmek olduğu bildirilmiştir.

Meşrû savunma ve hakların korunması için Müslümanlara savaş emri geldikten sonra bile Hz. Peygamber inanmayanları imana zorlamamış, yalnızca topluma zarar verenleri sürgüne göndermiş, diğer gayri Müslimlerle hukuk çerçevesinde aynı ülkede yaşamış ve yaşanmasını istemiştir.¹⁰⁶

¹⁰¹ er-Ra’d 13/40.

¹⁰² en-Nûr 24/54.

¹⁰³ Kâf 50/45.

¹⁰⁴ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 5/115.

¹⁰⁵ el-Ğâşiye 88/21, 22.

¹⁰⁶ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 5/ 612, 613.

Ayrıca İslam’a davette gönüllülük esas olduğu, kimsenin inanması için zorlanamayacağı “Dine davette zorlama yoktur, doğru eğriden açıkça ayrılmıştır...” ayeti¹⁰⁷ ile duyurulmuştur.

Tehdit, cebir ve zorlama birer şiddet unsurları olması yanında, insanların rızalarını yok edip iradelerini bozduğundan bu unsurlar toplumda iki yüzlü insanların/münafıkların doğmasına sebep olur. Münafıklık da toplumdaki huzuru ve sükuneti bozacağından, İslam münafıklık için ahirette en ağır ceza önermiş, münafıkların yerinin cehennemin alt tabakaları olduğunu belirtmiştir: “إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا” “Şüphesiz ki münafıklar cehennemin en alt katındadırlar; artık onlara asla bir yardımcı bulamazsın.”¹⁰⁸

“وَعَدَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا هِيَ حَسْبُهُمْ وَلَعْنَهُمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُبِينٌ” Allah erkeğiyle kadınıyla münafıklara ve açıktan inkarcılık yapanlara içinde ebedi kalacakları cehennem ateşi vaad etmiştir. Onlara bu yeter de artar! Allah onları lanetlemiştir ve onlar için devamlı bir azap vardır.”¹⁰⁹

3.1.8. Onur kırıcı davranışların yasaklanması

Onur kırıcı davranışlar bireyler arasında kendi aralarında gerçekleştiğinde psikolojik şiddete, aynı davranışlar toplum huzurunda gerçekleştiğinde sosyal şiddete sebep olmaktadır. İslam her iki durumda da onur kırıcı, insanın saygınlığını zedeleyici davranışları yasaklamıştır. İlgili ayetler şöyledir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ ثَرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ “Ey iman edenler! Allah’a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını insanlara gösteriş yapmak için harcayan kimse gibi sadakalarınızı başa kakmak ve verdiğiniz şahsı incitmek suretiyle boşa çıkarmayın. O kimsenin misali, üzerinde toprak bulunan düzgün ve yalçın bir kayadır; kayanın üzerine şiddetli bir yağmur yağmış, onu çıplak halde bırakmıştır. Bu gibilerin kazandıkları hiçbir şeyden istifadeleri olmaz.”¹¹⁰

¹⁰⁷ el-Bakara 2/256.

¹⁰⁸ en-Nisâ 4/145.

¹⁰⁹ et-Tevbe 9/68.

¹¹⁰ el-Bakara 2/264.

Ayette geçen “المن/el-mennü” ifadesi başa kakmak; “الْأَذَى /el-ezâ” ifadesi de eziyet vermek anlamlarına gelmektedir. Buradaki eziyet manevi anlamda kişiyi küçük düşürmek, onun bu yoksulluğunu başkalarına anlatmak vb. manalarında. Ancak her iki olumsuz tavır da Allah tarafından yasaklanmakta hem de arkasında böyle bir tavrın olduğu hayır ve infak eylemlerinin hem kul nezdinde hem de Allah nezdinde hiçbir kıymeti olmadığı ifade edilmektedir. Ayette ince bir şekilde bir iyilikle yan yana olsa bile şiddetin hiçbir şekilde onaylanmadığına dikkat çekilmiştir.

Onur kırıcı olup sosyal şiddet içeren davranışlar arasında “başkaları ile alay etmek”, “başkasını kötülemek” ve “başkalarına kötü ad/lakap takmak” tır. Kur’an’da açık bir şekilde alay da şu ayetle yasaklanmıştır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ “Ey iman edenler! Erkekler başka erkeklerle alay etmesinler; alay ettikleri kimseler kendilerinden daha iyi olabilirler. Kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler; alay edilen kadınlar alay edenlerden daha iyi olabilirler. Biriniz diğerini karalamayın, birbirinize kötü ad takmayın. İman ettikten sonra fasıklıkla anılmak ne kötüdür!”¹¹¹

İnsanları alay etmeye iten psikolojik faktörler içinde büyüklenme, kendini beğenme, karşısındakini küçük ve kusurlu görme gibi hal ve duygular da vardır. Sırf gülüp eğlenmek için bir kimse ile alay edilmiş olsa bile alay konusu olan şahsın buna layık görülmesi ve aşağılanması söz konusudur. Kutsal olarak yaratılmış olan insanın aşağılanması ise yasaktır.

Karalama ifadesinin Arapça karşılığı “لمز - لمزة /lemz-lümeze’dir. Bu kelimenin anlam örgüsünde ise “el ve dil ile, kaş göz işaretiyle bir kimseyi karalamak, küçük düşürmek, şeref ve haysiyetine leke sürmek” vardır. Allah’a iman edenler böyle bir haksızlığı, öz kardeşleri gibi olan dindaşları bir yana, düşmanlarına bile yapamazlar.¹¹²

Başkalarının gizli kusurlarını araştırıp onları ifşa etmek bir nevi casusluk faaliyeti olup Yüce Allah bunu da yasaklamıştır. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا “Ey iman edenler! Zandan sakının, zira zannın çoğunluğu

¹¹¹ el-Hucurât 49/11.

¹¹² Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 5/95,96; ayrıca bkz. Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 6/4467-4471.

günahtır. İnsanların gizli hallerini araştırmayın, birbirinizin gıybetini yapmayın... ”¹¹³
“Gizli hallerini araştırmayın” şeklinde tercüme edilen kelime “لاتجسسوا lâ tecessesû” dır.

Bu talimat Hamdi Yazır tarafından şöyle anlaşılmıştır:

*“Müminlerin eksiklerini bulacağız, açık delil ve emareler elde ederek zann veya kesin bilgi ortaya koyacağız diye casus gibi inceden inceye insanların halini yoklayıp araştırmayın ortada olan görüneni alın, Allah’ın örttüğünü, gizlediğini siz de örtün.”*¹¹⁴

İnsan onurunu yaralayan davranışlardan birisi de ona iftira atmaktır. Bu iftira onun iffet ve namusu hakkında olduğunda insanı daha fazla acıtacağı muhakkaktır. İşte bu sebeple Yüce Allah, iffetli ve namuslu olan kadınlara zina iftirası atıp onları rencide edenlere, iddialarını dört şahitle ispatlayamamaları halinde seksen sopa vurulmasını emretmiştir. Bu hususu düzenleyen ayet şöyledir:

والذين يرمون المحصنات ثم لم يأتوا بأربعة شهداء فاجلدوهم ثمانين جلدة...

“İffetli kadınlara zina iftirasında bulunanlar (iddialarını ispat edecek olan) dört şahit getiremezlerse onlara seksen sopa vurun ve ebediyyen de şahitliklerini kabul etmeyin.”¹¹⁵

3.2. Değerlendirme

İslam’ın vahiy kaynağı olan Kur’an-ı Kerîm insanı muhatap alıp mesajlarını ona yönelttiği için maddi ve manevi varlığı ile insanı değerli görmüş ve onu her türlü olumsuzluklar karşısında korumuştur. Öncelikli olarak hayatını garanti altına almış, bir insanın canına kastetmeyi bütün insanlığı öldürmek kadar büyük bir suç kabul etmiş hem de onun manevi varlığına yani onuruna, şerefine, haysiyetine dil uzatılmasını hoş karşılamamıştır. Aksi davranışlara bir taraftan en mükerrem yaratılmış olan insana saygısından dolayı müsaade etmemiş diğer taraftan bu tür olumsuz davranışların toplumda şiddet üreten eylemler olması sebebiyle müsaade etmemiştir.

Toplum huzurunu da önemseyen İslam, toplum huzurunun sağlanabilmesi için; adaleti, ölçülü davranmayı tavsiye etmiş, hiçbir durumda adaletten taviz verilmesini hoş karşılamamıştır. Bununla birlikte fitneyi, zulmü yasaklamış, bu şiddet kaynaklarıyla gerek ahlâkî olarak gerekse hukukî düzlemde mücadelesini sürdürmüştür. Yine toplumsal huzur için barışın ve uzlaşmanın öncelenmesini, merhamet ve şefkat temelli ilişkilerin

¹¹³ el-Hucurât 49/12.

¹¹⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 6/4473.

¹¹⁵ en-Nûr, 24/4.

sürdürülmesini tavsiye ederek inanç hususunda kimseye zorlama yapılmamasını genel bir prensip olarak kabul etmiştir.

Onur kırıcı davranışları bütünüyle yasaklayan İslam hoşgörüyü temel kabul ederek inananların kardeş olduğunu ilan etmiş, inanmayan kimselerle de adalet ve hakkaniyet ölçülerinde, onların da insanlık onur ve şahsiyetine saygılı biçimde hayat sürdürülmesini önermiştir. Şüphesiz İslam, birey ve toplum düzleminde şiddeti üretmeye meyilli birçok söylem ve eylemi yasaklayarak toplumda şiddet kültürünün engellenmesine ciddi katkı sağlamıştır. Bu bağlamda İslam, bireysel ve toplumsal boyutuyla şiddet doğurmaya meyli olan; yapılan bir iyiliği başa kakma/minnet altında bırakma, kaba sözlerle karşıdakini ezme, rencide etme, toplum huzurunda alay ederek onurlu bir şahsı mahcup etme, başkaları nezdinde insanın kötü yönlerini dile getirme ve hoşlanmayacağı şekilde ona lakap koyma, aslı olmadığı halde iftira atarak şahsiyetini karalama gibi davranışları yasaklamıştır.

Şüphesiz bütün bu yasaklamalar İslam'ın fert ve toplum bazında şiddet kültürü ile ne derece mücadele ettiğinin de somut göstergeleridir.

4. HADİSİN ŞİDDETİ ÖNLEMEDEKİ YERİ

İnsanlık tarihinin her döneminde az ya da çok şiddet olgusuna rastlanmaktadır. Bütün dini metinlerde ilk insan Hz. Âdem'in çocukları Hâbil ve Kâbil'in arasında geçen şiddet olayı anlatılmış ve bundan öğüt alınması önerilmiştir.¹¹⁶

Bu bölümde son peygamber olarak görevlendirilen Hz. Muhammed'in (sav) sözlerinden ve eylemlerinden ibaret olan "Sünnet/Hadis"ın şiddeti önlemedeki yeri tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'e isnad edilen ve şiddeti önlemeye yönelik sözler ve eylemler yani hadisler¹¹⁷, hadis kaynaklarından toplanarak alt başlıklar halinde tasnif edilerek konu işlenecektir.

Burada Hz. Peygamber'in hayatından ve yaşadığı çevreden kısaca bahsetmek uygun olacaktır. Zira onun aldığı vahiyleri hayatında nasıl uyguladığı, söz ve davranışlarının ilk Müslümanlar tarafından nasıl algılandığı ve onun toplumu dönüştürücü liderliği konumuz için önemlidir.

Hz. Muhammed (sav), cahiliye devri gibi her tür şiddetin bulunduğu bir dönemde dünyaya gelmiştir. İçinde büyüdüğü aile Mekke'nin himayesi, insanların birbirleri arasında çıkan anlaşmazlıklarda hakemlik gibi asayiş sağlama görevlerini üstlenmişti. Dedesi Abdülmuttalib ve amcası Ebû Tâlib toplumun ileri gelenleri arasında, Mekke'nin yönetiminde söz sahibi kişilerdendi. Her konuda onlara danışılır, görüşleri alınırdı. Hz. Muhammed de dedesi ve amcası gibi liderlik özelliklerini taşıyordu. Onlarla birçok olaya şahit olmuş, sorunları nasıl çözüme ulaştırdıklarını gözlemlemiştir. Gençlik dönemlerinde Kâbe'nin yeniden inşasında Hacerülesved'in yerine konulması esnasında çıkacak olan anlaşmazlığı önlemede hakemlik yapması¹¹⁸ ve "Hilfû'l-fudûl" gibi

¹¹⁶ el-Mâide 5/27,28.

¹¹⁷ Sünnet ve hadis terimlerinin tarihi süreçte aldığı anlam örgüleri için bkz. M. Yaşar Kandemir, "Hadis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul:TDV Yayınları, 1997)15/27; Mehmet Ali Yargı, *Meşhur Sünnetin Dindeki Yeri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009), 16-36.

¹¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/425; Sadettin Ünal, "Kâbe" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*; (TDV Yayınları, İstanbul 2001)24/17; Salim Öğüt, "Hacerulesved", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, İstanbul 1996), 14/433; Celaleddin Vatandaş, *Hz. Muhammed'in Hayatı ve İslam Daveti* (İstanbul: Pınar yayınları, 2010), 1/50. Ayrıca bkz. Ahmet Özel, *Kutlu Hayatın İzinde* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2024), 114.

haksızlığa uğrayan kişilerin hakkını korumak için oluşturulan birliğe katılması¹¹⁹, onun hep barıştan yana olduğunu, şiddet yanlısı bir kişiliğe sahip olmadığının kanıtıdır.

Hiz. Muhammed (sav) kişilik olarak da yumuşak huylu, engin hoşgörölü bir kişiliğe sahipti. Nitekim kendisine on yıl hizmet eden Enes b. Malik onu şöyle tanıtır: “Rasûlüllah’a tam on yıl hizmet ettim, bana bir defa bile “öfl” demedi. Yaptığım bir hatadan dolayı bana: “Bunu niye böyle yaptın?” demediği gibi, yapmadığım bir şey yüzünden “Bunu niye yapmadın?” demedi. Allah Rasûlü insanların en güzel ahlaklısıydı.”¹²⁰

Hiz. Peygamberin ilk eşi Hiz. Hatice onun ahlakı hakkında, o ilk vahiy aldığıında şunları söylemişti: “Müjdeler olsun! Allah’a yemin ederim ki O, seni hiçbir zaman utandırmaz. Çünkü sen, akrabayı koruyup gözetirsin. Hiçbir zaman yalan söylemezsin. İşini yapamayanlara yardım edersin. Fakirlerin elinden tutarsın. Haksızlığa uğrayanlara arka çıkarsın.”¹²¹

Yine Şemâil kaynaklarında Hiz. Peygamber’in şu üç şeyden uzak durduğu kaydedilir: Çekişmek, çok konuşmak ve kendisini ilgilendirmeyen şeyle meşgul olmak. Yine onun hiç kimseyi aşağılayıp küçümsemediği, kimseyi ayıplamadığı ve kimsenin ayıplarını araştırmadığı bildirilmektedir.¹²²

Yukarıdaki aktarılan insani vasıflar, Hiz. Muhammed’in cahiliyye döneminde daha peygamber olmadan toplumda el-Emîn olarak anılmasına¹²³ vesile olmuştur. Kâbe hakemliği sırasında onu gören kabile reisleri derin bir nefes almış, yaptığı hakemlik sonucunda da kabileler arasında çıkması muhtemel olan bir çatışmayı da önlemiştir.

Hiz. Muhammed (sav) kendisine peygamberlik görevi verilince vahiy ile desteklenmiştir. Ona inanan kimseler için, onun davranışları, ibadet şekli ve vahiy dışındaki sözleri de bağlayıcı olmuştur. İnananların sayısı arttıkça toplum da şekillenmeye başlamış ve cahiliye döneminden “Asr-ı saadet” dönemi diye adlandırılan bir zaman dilimine

¹¹⁹ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm el-Himyerî, *es-Siretü'n-Nebeviyye* (nşr. Mustafa es-Sakka vd.) Mektebetü Mustafa el-Bâbü'l-Halebî, Mısır 1375/1955, 1/ 312.

¹²⁰ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *el-Câmiu's-Sahîh*, nşr. Bedrettin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Fedâil”, 81,82; Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, nşr. Bedrettin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Savm”, 53.

¹²¹ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *Şemâil-i Şerif Şerhi*, çev. M. Yaşar Kandemir (İstanbul: Tahlil Yayınları 2015), 3/89.

¹²² Tirmizî, *Şemâil-i Şerif*, 3/120.

¹²³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/425.

geçilmiştir. Cahiliye döneminden asrı saadet dönemine insanları taşıyan şey, İslam dininin ana kaynağı olan Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamberin sünnetleri olmuştur.

İnandıkları için eziyet gören Müslümanların Habeşistan'a hicret etmesinden rahatsız olan Mekkeli müşrikler Habeş kralı Necâşî'ye elçi gönderdiler. Elçi olarak giden, Amr b. As ve Abdullah b. Ebî Rebîa, Necâşî'ye şöyle dedi "Bizden bir takım kısa görüşlü kimseler, akılsız çocuklar dinlerini bırakarak buraya geldiler, onlar sizin dininize de girmiş değildirlere. Ne bizim ne de sizin tanıdığınız yepyeni bir din ortaya çıkardılar. O dine girdiler. Bunların babaları amcaları, akrabaları eşraftandır. Bunları geri istiyorlar, bunların akli ermiyor." Necâşî insanlık hukukuna riayet eden ve hakikaten haksızlık yapmayan bir hükümdardı. Bu şikayettin akabinde Necâşî hicret eden Müslümanları huzuruna çağırarak onları da dinlemeyi ve haklarında, adaletle hükmetmeye karar verdi. Adil olmak bunu gerektiriyordu. Müslümanlara sordu: sizin bu dininiz nedir? Anlatın, dedi. Müslümanların arasından Ebû Tâlib b. Cafer söz olarak şöyle dedi:

"Ey hükümdar! Biz cahiliye üzere olan bir kavim idik. Putlara tapardık, laşe yerdik, fuhuş işlerdik, akrabalara küserdik, komşuluk hakkına riayet etmezdik. Zayıf güçlünün esiri idi. Biz bu hal üzere iken Allah içimizden birini peygamber gönderdi. Nesebi ve asaleti; sadakat ve şerefi hepimizce malumdur. O bizi bir olan Allah'a ibadete davet ediyor, atalarımızın tapındıkları putları, ağaç ve taş parçalarını terk etmemizi söylüyor... Bize doğru söylemeyi, emanete ve akrabalık bağlarına riayet etmeyi, komşularla güzel geçinmeyi, haramdan, kan dökmekten sakınmayı bildiriyor..." Aldığı cevaplar karşısında Necâşî eline bir çubuk aldı ve yere bir çizgi çizerek:

*"Bizim ile sizin aranızda şu çizgi kadar cık bir fark var", dedi. Bu sözleri duyduktan sonra Müslümanları daha çok sevdi. Müşriklere iade etmek şöyle dursun, onları eskisinden daha ziyade himaye etmeye başladı."*¹²⁴

Burada Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden hemen sonra birçok barış imzalamasından bahsederek onun ne kadar barış yanlısı bir lider olduğunu vurgulamak isteriz.

Hz. Peygamber Medine'ye hicretten sonra ilk olarak muhacir ve ensar arasında manevi kardeşlik kurar. Medine'de nüfus sayımı yaptırır ve Müslümanların sayısını tespit ettirir. Medine'de oturan Yahudiler, Müşrikler ve çok az sayıdaki Hristiyanlar arasında Medine vesikasının imzalanmasını sağlar. Bununla birlikte Medine'nin çevresinde bulunan kabilelerle dini ve siyasi barış anlaşmaları yapar. Daha hicretin ilk yıllarında bu maksatla birçok kabile ile antlaşma imzaladığı bilgisini veren kaynaklarımızda şu detay göze

¹²⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/290; Özel, *Kutlu Hayatın İzinde*, 194,195

çarpar: “Hicri birinci yılda Cuheynelilerin bir kolu ile, ikinci yılında *Benû Demre*, Benû Müdlîc, Benû Zur’a ve Benû Rab’a kabileleri ile ittifak anlaşmaları yapılmıştır. Müellif Hamidullah, el-Vesâiku’s-siyasiyye adlı eserinde Hz. Peygamberin yüzlerce kabile ile yaptığı antlaşma metinlerine yer vermektedir.¹²⁵

İnsanların hayata bakışlarını ve yaşama şekillerini değiştiren Kur’an ayetlerinden bir kısmını önceki bölümde görmüştük. Bu bölümde şiddetin önlenmesinde etkili olan hadislerle yer verilecektir.

4.1. Hadislerde Şiddetin Önlenmesine Dair İlkeler

Bilindiği gibi insanın kaynaklık ettiği şiddet iki yönlüdür; insanın kendisine ve kendisi dışındaki başkalarına karşı şiddet. İnsanın kendisine şiddet uygulamasına, kendisini ezmesine mazoşizm, kendini ezen ve acı çekmekten zevk alan kişi ise mazoşist olarak bilinmektedir.¹²⁶ İnsanın kendisini geliştirmemesi, her olayda kendini suçlaması ve kendini bir şeylerden mahrum ederek cezalandırması, sağlığına dikkat etmemesi, intihar etmesi gibi olaylar bu tür şiddetin kapsamına girmektedir.

İnsanın etrafına şiddet uygulaması durumu daha yoğunluktur. Bazı insanlar başkalarına acı çektirme, onları aşağılamaya neden olma veya onlara zarar verme sebebiyle haz duymaktadır ki bu durumdaki insana sadist denir¹²⁷. Bu tip insanlar canlı cansız ayırt etmeden etrafına, çevresine şiddet uygulayarak zarar verir ve bundan zevk duyar. Şiddet olayları her iki halde de toplumda yaygınlaşmış ise bu durum terör olarak adlandırılır.

Hadislerde öncelikli olarak insanın kendisini geliştirmesine, ahlakını güzelleştirmesine dikkat çekilmektedir. Zira İslam’ın son tahlilde hedefi güzel ahlaklı insan yetiştirmektir. Bu maksatla hadislerde temel olarak güzel ahlaka vurgu yapılır. Örneğin Hz. Peygamber bir hadislerinde *حسنوا اخلاقكم* “Ahlakınızı güzelleştirin” buyurmuştur. Güzel ahlakla ilgili diğer hadisleri şöyledir: *الدين حسن الخلق* “Din güzel ahlaktır.”¹²⁸

Rasûlüllah (sav) şöyle buyurmuştur: “Müminlerin iman bakımında en mükemmeli ahlak bakımından en güzel

¹²⁵ Muhammed Hamidullah, *Hiz. Peygamberin Savaşları* (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1981), 75.

¹²⁶ Emrah Keser, “Mazoşist Kişilik Özelliklerinin Freud ve Fairbairn’in Kuramları Açısından İncelenmesi; Mazoşizmin Tanımı ve Klinik Görünümü”, *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 9 (3), 467.

¹²⁷ Erich Fromm, *Özgürlükten Kaçış*, çev. Ş.Yeğin, (İstanbul:Sav Yayınları, 2017), 163.

¹²⁸ Gazzâlî, *İhyâ ulûmu’-d-dîn*, 3/ 50.

olanıdır.”¹²⁹ Hz. Peygamber bir nevi kendisinin gönderiliş amacını ahlaki güzelliği olarak belirterek şöyle buyurmuştur: “Ben güzel ahlaklı/ tamamlamak için gönderildim.”¹³⁰ İnsanların ahlaki güzelliği küçümsememesi için Hz. Peygamber güzel ahlaklı kimselerin ahirette kazançlı çıkacaklarını ifade etmek üzere şöyle buyurmuştur: “ما من شيء يوضع في الميزان أثقل من حسن الخلق.” “Kıyamet gününde kulun amel terazisinde güzel ahlaktan daha ağır bir şey bulunmaz.”¹³¹ Bütün bu müjdelere yanında, Müslümanın güzel ahlak sahibi bir insan olmayı hedeflemesi gerektiğine işaret etmek üzere şu mesajı vermiştir: “ان خياركم احسنكم خلقا.” “Sizin en hayırlınız ahlakça en güzel olanınızdır.”¹³²

Şimdi sünnetin/hadislerin şiddeti önlemedeki yerini şu alt başlıklar/ilkeler halinde incelemek istiyoruz.

4.1.1. Öfkenin kontrol edilmesi

Öfke/Gazap, acı veren kötü bir davranışın kişinin ruhunda uyandırdığı kızgınlık, intikam duygusu ve cezalandırma isteği anlamında bir ahlak terimidir.¹³³

Gazzâlî’ye (ö. 505/1111) göre gazap, insanın dış tehlikelerden korunması için Allah’ın insanın fitratında ateşten yarattığı bir kuvvet olup onu insan fitratına yerleştirip kendi hamuru ile karıştırmış ve yoğurmuştur. İnsan maksadına erişemediği anda gazap ateşi parlar. Bundan çıkan alev kalbin kanını kaynatır, kaynayan kan, ateşin ve kaynayan suyun yukarı hücumu gibi yukarıya beyne hücum eder.¹³⁴

Gazzâlî gazabın yerinin kalp olduğunu, manasının ise, intikam hırsı ile kanın galeyana gelmesi olduğunu ifade eder. Onun ifadesine göre gazap, intikamdan zevk alır ve ancak intikam sonunda sükunete erer. Gazap fitrî bir olgu olduğundan, insanda hiç gazabın bulunmaması doğal değildir; ancak normal olan, insanda mutedil şekilde öfke/gazap duygusunun bulunması ve taşkınlık yapmak istediğinde kişinin öfkesini yenmeye, bastırmaya dönük erdemlere sahip olmasıdır.¹³⁵ Nitekim hadislerde Hz. Peygamber’in de

¹²⁹ Ebû Dâvud, “Sünnet”, 15; Tirmizî, “Rada” 11; İbn Mâce, “Nikah” 50.

¹³⁰ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, (Ahmed b. Hanbel), *el-Müsned*, nşr. Bedreddin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları 1992), 2/381.

¹³¹ Tirmizî, “Birr”, 61.

¹³² Buhârî, “Menâkıb”, 23; Müslim, “Fedâil”, 68.

¹³³ Mustafa Çağrı, “Gazap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/436.

¹³⁴ Gazzâlî, *İhyâu ulûmi’-d-dîn*, 3/375, 376.

¹³⁵ Geniş bilgi için bkz. Gazzâlî, *İhyâu ulûmi’-d-dîn*, 3/375-391.

–tutum ve davranışlarında aşırılığa yol açmasa da- bilhassa dinî ahlâkî ve içtimâî konulardaki yanlışlık ve haksızlıklar karşısında zaman zaman öfkelendiği ve bu durumun yüzünün kızarması gibi fizyolojik belirtilerden anlaşıldığı ifade edilir.¹³⁶

Hiz. Peygamber’in, şiddetin kaynaklarından birisi olan öfke/gazap ile ilgili tavsiyeleri şöyledir:

“Hiz. Peygamber ashabına güçlü kuvvetli insanın kim olduğunu sorması üzerine onlar cevaben; “İnsanlarla gureştiğinde onları yenen ve kendisine hiç kimsenin galip gelmediği kişidir” dediler. Bunun üzerine Rasûlüllah şu açıklamayı yaptı: ليس الشديد بالصرعة إنما الشديد الذي يملك نفسه عند الغضب. “Gerçek pehlivan gureşte rakiplerini yenen, bedeniyle ve organlarıyla onlara galip gelen değil, asıl pehlivan kızdığı ve öfkesinin şiddetlendiği anda nefesine hâkim olan ve öfkesini yenen/ kendine hâkim olabilir.”¹³⁷ Zira kişinin kızıgnlık anında öfkesini kontrol etmesi, yanlış bir şey yapmaması ve söylememesi ciddi bir mücadeleyi gerektirmektedir. Öyle ki, insanın kendisi ile mücadelesi düşman ile olan mücadelesinden daha büyüktür.¹³⁸ Bu nedenle Arap atasözlerinden birisi şöyledir: “En büyük düşmanın nefsidir.”¹³⁹

Sahabîlerden birisi Hiz. Peygambere gelerek kendisine nasihatta bulunmasını istemiş, bunun üzerine ona; “Öfkelenme!” demiş. Sahabî birkaç defa kendisine nasihatta bulunmasını istemiş, Hiz. Peygamber de her defasında aynı sözü tekrarlayarak لا تغضب. “Öfkelenme!” demiştir.¹⁴⁰

Hiz. Peygamberin öfke kontrolü hakkındaki tavsiyeleri ise şöyledir: اذا غضب احدكم فليسكت. “Öfkelenğinde sus.”¹⁴¹ من كظم غيظا وهو قادر على ان ينقله مالا لله فقلبه امانا و ايمانا.

“Kim bir şeyler yapmaya gücü yettiği halde, (öfkesine esir olmadan) öfkesini yenen kişinin kalbine Allah emniyet ve iman doldurur.”¹⁴²

¹³⁶ Buhârî, “İlim”, 28; “Edeb”, 75; Müslim, “Salât”, 128; “Fezâil”, 127.

¹³⁷ Buhârî, “Edeb”, 76; Müslim, “Birr”, 107.

¹³⁸ Kirmânî, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Saîd, *el-Kevâkibü'd-derârî fî Şerhı Sahîhi'l-Buhârî*, , Beyrut, 21/23.

¹³⁹ Kastallânî, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Muhammed, *İrşâdü's-sârî li sahihi'l-buhârî*, el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emiriyye, 9/71.

¹⁴⁰ Buhârî, “Edeb”, 76.

¹⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/39 (no.2136; Tayâlisî, Ebû Dâvud Süleyman b. Dâvud el-Basrî, (nşr. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî), *el-Müsned*, Dâru'l-Hicr, 1919/1999; 4/337,

¹⁴² Ebû Dâvud “Edeb”, 3; Tirmizî “Birr”, 74; İbn. Mâce, “Zühd”, 18.

“Öfkelenme, zira öfkelenmek mefsedettir/kötülük doğurur.”¹⁴³ لا تغضب فان في الغضب مفسدة

H. Peygamber bir başka sözlerinde öfkeyi yenmenin yollarından birisine şu şekilde dikkat çekmiştir.; الغضب من الشيطان والشيطان خلق من النار والماء يطفىء النار فازاغضب احدكم فليغتسل “Öfke şeytandandır, şeytan da ateşten yaratılmıştır, ateş ise su ile söndürülmektedir; öyleyse biriniz öfkelenince hemen kalkıp abdest alsın.”¹⁴⁴

Nitekim bilimsel olarak da insan öfkelenildiğinde negatif bir enerji oluştuğu ve suyun her türlü negatif enerjiye iyi geldiği bilinmektedir.

Öfkeyi yenmenin bir başka yolu olarak H. Peygamber şöyle buyurmuştur: اذاغضب احدكم “Biriniz ayakta iken öfkelenirse hemen otursun. ووقاءم فليجلس فاذهب عنه الغضب والا فليضطج Öfkesi geçerse ne güzel, geçmezse uzansın/yatsın.”¹⁴⁵

Öfkenin tezahürleri arasında lanet okuma, küfür sözleri kullanma, ayıplama, karalama vb. taşkınlıklar yer almaktadır. Hadislerde bunlar da yasaklanmıştır. لاتلاعنوا بلعنة الله ولا بغضب لاتلاعنوا بلعنة الله ولا بغضب “Allah’ın lanetini okumayın, Allah’ın gazabı üzerinize olsun demeyin ve Allah ateşinde yaksın demeyin.”¹⁴⁶

لاتمار اخاك ولا تمازحه ولا تعده موعدا فتخلفهظ “Kardeşinizle tartışmayın, onunla dalga geçmeyin ve ona bir vaadde bulunup da ona aykırı davranmayın.”¹⁴⁷

H. Peygamber öfkeliyken insanın sağlıklı karar veremeyeceği için, hakimlerin öfkeliyken karar vermelerini doğru bulmamıştır: “Hâkim öfkeliyken taraflar arasında kesinlikle hüküm vermemelidir.”¹⁴⁸

Bu hadislerde H. Peygamber öfkelenen kişilerin yapması gerekenleri anlatmış; öfkesini yenen kişileri takdirle anmıştır. Ayrıca o öfke halinde bir eylemde bulunmamayı, bu durumda özellikle susmayı önermiştir. Zira öfke anında ağızdan çıkan sözler kırıci etkiye sahip olup şiddetin artmasına sebep olurlar.

H. Peygamberin müezzini olma şerefine nail olan H. Bilal ile, sahabenin önde gelenlerinden Ebû Zer bir gün tartışmışlar ve bu esnada Ebû Zerr Bilal’e “Siyah kadının

¹⁴³ Ali el-Bulâkî el-Azîzî, *es-Sirâcü ’l-münîr bi şerhi ’l-Câmii ’s-Sağîr* (Mısır: Matbaatü’l-Medine, 1312.h.), 3/432.

¹⁴⁴ Ebû Dâvud, “Edeb”, 3.

¹⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/152; Tirmizî, “Fiten”, 26; Ebû Dâvud, “Edeb”, 3.

¹⁴⁶ Ebû Dâvud, “Edeb”, 45; Tirmizî, *Birr*, 48; Ahmed b. Hambel, *Müsned*, 5/15.

¹⁴⁷ Tirmizî, “Birr”, 58.

¹⁴⁸ Buhârî, “Ahkâm”, 13; Müslim, “Akdiye”, 16; Nesâî, “Kudât”, 18.

oğlu” demişti. Yaşanan bu olaydan haberdar olan Hz. Peygamber Ebû Zerr’i şöyle uyardı: Ebû Zerr! Annesinin siyahi olmasından dolayı Bilal’i küçümsüyor ve ayıplıyor musun? Demek ki sen, kendisinde hâlâ cahiliye izleri olan bir kimsesin !.”¹⁴⁹

Yine başka bir hadiste de dua ederek Allah’a sığınarak öfke halinden kurtulmanın mümkün olduğuna işaret edilmiştir: “İki kişi Hz. Peygamberin huzurunda kaba sözlerle birbirlerine çıkıştılar. Öyle ki birinin yüzünde diğerine karşı öfkesi gözüküyordu. Efendimiz şöyle buyurdu: “Ben bir kelime/dua biliyorum, eğer kişi onu söyleyecek olsa, kendinden zuhur eden öfke gider; o dua, اعوذ بالله من الشيطان الرجيم ‘Eûzu billahi min eş-Şeytânî’ r-racîm/Kovulmuş şeytandan Allah’a sığınırım’ sözüdür.”¹⁵⁰

Yukarıda verilen hadisleri ile Hz. Peygamber, insan tabiatında var olan öfkenin kuvveden fiile dönüşerek değişik şiddet türleri olarak gündelik hayatta görülmesini önlemede ciddi tedbirler almış, bunu önce hayatında göstermiş, akabinde ümmetine yaptığı tavsiyelerle şiddetin kaynaklarından birini kontrol altında tutmaya çalışmıştır.

İslam ahlakçıları ılımlı bir öfke duygusunu “şecaat” veya “hamiyet” diye adlandırmışlar; insan onurunu, haklarını ve değerlerini korumak için hamiyet sahibi olmasının gerekliliğini önemle vurgulamışlardır.¹⁵¹

Hz. Ömer, “Muttaki olan öfkesini yener, Allah’tan korkar, her istediğini yapmaz. Eğer kıyamet olmasaydı, manzara gördüğünüzden başka olurdu”, demiştir. Hz. Lokman da oğluna şu şekilde nasihatte bulunmuştur: “Dilencilikle yüzünün suyunu giderme! Öfkenin peşine düşerek rezil olma! Haddini bil ki geçmişin sana fayda versin.”¹⁵²

4.1.2. Affetmenin ve sabrın teşvik edilmesi

Şiddeti önlemenin başlıca yollarından ikisi, affetmek ve sabretmektir. Cenabı Hak’ın güzel isimlerinden birisi عفو afüvdür; yani “Çok Affedici” demektir. Yüce Allah kullarının da birbirlerini affetmelerinden hoşnut olacağını ayetlerde bildirmiştir. Kur’ân ahlâkıyla bezenmiş Rasûlullah (sav)’ın en belirgin özelliği; hata işleyenlerin hataları Allah’a isyan içermediği müddetçe hep affedici olmuştur. O, Allah’ın emirlerine karşı gelme söz konusu ise ancak o zaman insanları cezalandırırdı. Nitekim Hz. Aişe’ye Rasûlullah’ın

¹⁴⁹ Müslim, “Eymân”, 38; Buhârî, “İman”, 22.

¹⁵⁰ Tirmizî, “Da’avât” 53.

¹⁵¹ Çağrı, “Gazap”, 13/436.

¹⁵² Gazzâlî, *İhyâu ulûmi’ d-dîn*, 3/393.

ahlâkı sorulduğunda şu cümleleri aktarmıştır, “O, kötü söz söylemez, çirkin iş yapmaz çarşı pazarda bağırıp çağırmaz kötülüğe kötülükle karşılık vermez, bilakis affeder ve hoş görürdü.”¹⁵³

Rasûlullah (sav) da bir insandı, hoşuna gitmeyen bir durum karşısında beşerî olarak insanları incitmekten korkardı ve bu konuda Rabbine şöyle dua ederdi, “Allah’ım! Muhammed ancak bir beşerdir. Her insanın öfkeleniği gibi o da öfkelenir. Eğer bir Müslümana haksız yere lanet okur, ağır konuşur, beddua edersem bunu o kimse için (günahlarından) temizlenme ve rahmet vesilesi kıl!”¹⁵⁴

Hiz. Peygamber elinde bulunan gücü hiçbir zaman etrafındaki inanan veya inanmayanlara karşı bir güç gösterisi şeklinde kullanmamış, şiddet yanlısı olmamıştır. İslam davetinin Mekke döneminde Tâif halkını İslam’a davet için gittiğinde hiç iyi karşılanmamış, üstelik ileri gelenlerin teşviki ile köle ve çocuklar tarafından taşlanarak şehirden çıkarılmıştır. Tâif halkına asla beddua etmemiş, karşılaştığı duruma sabretmiş, onların hidayeti için Rabbine dua etmiştir.¹⁵⁵

Ebû Hüreyre’den nakledilen bir hadis şöyledir: وما زاد الله عبدا بعفو إلا عزا وما تواضع أحد لله إلا رفعه الله “Allah affeden bir kulunun ancak şerefini artırır. Her kim Allah için tevazu gösterirse Allah da onu yüceltir.”¹⁵⁶ Affetmek kişiler arasında muhabbeti artırırken, intikam almak muhatapları korkutur, rahatsız eder. Tevazuda insanın nefsinin hakir görmesidir, kibirden uzak durmasıdır ki bu özellikler kişiyi herkes nezdinde yüceltir.¹⁵⁷

Hiz. Peygamberin hayatı incelendiğinde onun ne kadar affedici ve karşılaştığı olaylar sebebiyle sabrettiği görülebilecektir:

Mekke’nin fethinde Kâbe’de dua etmiş, kapıda tedirgin bir şekilde bekleyen Mekke halkına dönerek “Bugün size kınama yok. Allah sizi bağışlasın. O merhametlilerin en merhametlisidir. Haydi gidin serbestsiniz!”¹⁵⁸ demiştir. Bu davranış ona duyulan

¹⁵³ Tirmizî, “Birr”, 69; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/174, 328.

¹⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/45.

¹⁵⁵ Buhârî, “Bed’ü’l-halk”, 7; Müslim, “Cihad”, 111. eniş bilgi için bakınız. Özel, *Kutlu Hayatın İzinde*, 219-223.

¹⁵⁶ Müslim, “Birr”, 69.

¹⁵⁷ Ebû Bekir İbnü’l-Arabî, *Ârizatü’l-ahvezî bi şerhi Sahih et-Tirmizî*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, ts.), 8/18.

¹⁵⁸ Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Huseyin. *es-Sünenü’l-Kübrâ*, (Beyrut: 1413/1991), 9/195; ayrıca bkz. Mehmet Emin Özağar vd. (ed.) *Hadislerle İslâm* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 3/320.

muhabbeti artırmıştır zira o Mekke'de sevilen ve kendisine saygı duyulan bir kimseydi. Mekkeliler bu sözleri işitince o güne kadar kendisine besledikleri husumetten bir eser kalmamış, tereddüt etmeden İslam davetini kabul ederek Müslüman olma şerefine nail olmuşlardır.

Rasûlullah (sav) kendisi affedici olmayı yüksek bir ahlak olarak huy edindiği gibi etrafına da daima bunu öğütlerdi. اذا جاء رجل الى رسول الله فقال يا رسول الله كم اعفو عن الخادم؟ فصمت ثم سال فقال اعف عنه في كل يوم سبعين مرة.

Bir defasında huzuruna gelerek “İşlediği bir suçtan dolayı hizmetçimi kaç kez affedeyim?” diye soran bir kişiye karşı Hz. Peygamber sustu. Adam tekrar sordu. Bunun üzerine; “Her gün yetmiş kere onu affet.”¹⁵⁹

Küçük yaştan itibaren Hz. Peygamber’in yanında bulunan ve ona özel hizmetlerinde yardım eden Enes b. Malik, Rasûlullah (sav)’in şöyle buyurduğunu nakletmektedir:

“Evladım! Eğer kalbinde hiç kimseye karşı hile olmadan sabah ve akşama erişebilmeyi başarabilirsen bunu yap. İşte bu benim sünnetimdir.”¹⁶⁰

İslam ahlakçıları affetmeyi Müslümanlar arasında riayet edilmesi gereken bir din kardeşliği görevi ve hakkı olarak düşünmüşlerdir. Nitekim din kardeşliği haklarının sıralandığı eserlerde yer alan konular arasında çoğunlukla “af ve öfkeye hâkim olma” veya “af ve hoş görme” gibi başlıklar da bulunmaktadır.¹⁶¹

Bütün bunlarla beraber suç işlemeyi kendilerine meslek edinmiş, bulundukları topluluklar içinde etrafına maddi manevi zarar veren kişileri adaletle cezalandırmak da bir rahmettir. Eğer suç işleyerek topluma zarar veren kişiler yetkili merciler tarafından cezalandırılmazsa, bu sefer toplumda daha büyük öfke ve şiddete neden olur. Herkes ceza vermeye kalkarsa kaos meydana gelir, adaletsiz ve haksız uygulamalarla toplum daha fazla zarar görür. Böyle durumlarda güçlü olan zayıf olanı ezer. Suçun ve suçluların bağışlanması insanlar arasında iyiliğin egemen kılınması için ne kadar önemli ise, toplum düzenin korunması ve adaletin tesisi için suçlara mukabil cezaların takdir edilmesi o

¹⁵⁹ Ebû Dâvud, “Edeb”, 123, 124; Tirmizî, “Birr”, 31.

¹⁶⁰ Tirmizî, “İlim”, 16; Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 3/317

¹⁶¹ Çağırıcı, “Af”, 1/394.

kadar hayatidir. Zayıfların uğradığı haksızlıkların hesabını güçlülerden sormayan bir toplum, Allah katında makbul değildir.¹⁶²

Bütün bunların yanında İslam’a göre mağdurun affetmesi halinde bazı suçların cezalarının da düşeceği bilinmektedir. Örneğin kısas cezası, mağdurun veya yakınlarının affetmesi halinde infaz edilmez, düşer.¹⁶³ Ayrıca Hz. Peygamber; ادرءوا الحدود عن المسلمين مخرجاً فضلو سبيله. فان الامام لأن يخطئ في العفو خير من ان يخطئ في العقوبة. ما استطعتم فان وجدتم للمسلم “Elinizden geldiği kadar Müslümanların cezalarını kaldırmaya çalışın, Onun için bir çıkış yolu varsa bırakın gitsin. Devlet başkanının ahta hata etmesi, cezalandırmada hata etmesinden hayırlıdır”¹⁶⁴ buyurmuştur.

Rasûlullah (sav) haksızlığa ve zulme uğrayan Müslümanın aynı şekilde karşılık verme hakkının bulunmadığını ifade ederek şöyle buyurmuştur:

لاتكونوا امعة تقولون ان احسن الناس احسنا وإن اساؤوا سؤنا ولكن وطنوا انفسكم ان احسن الناس انتحسنا وان اساؤوا افلا تظلموا. “İnsanlar iyilik yaparsa biz de iyilik yaparız, kötülük yaparsa biz de kötülük yaparız diyen şahsiyetsiz kimseler gibi olmayın. Aksine siz, insanlar bize iyilik yaparlarsa karşılık olarak iyilik yapmaya, onlar size kötülük yaparlarsa karşılık olarak onlara kötülük/zulüm yapamamaya kendinizi alıştırın”¹⁶⁵ Bu hadisin verdiği mesajla toplumda şiddeti en aza indirmek hedeflenmiştir. Zira haksızlığa ve zulme uğrayan herkes aynı şekilde karşılık vermeye kalktığında toplumda düzensizlik ve kaos ortamı oluşur ve şiddet ikiye katlanmış olur, Allah katında mazlum iken zalim konumuna düşülür. Toplum nazarında da kötülük yapanlardan bir farkı kalmaz kişilerin. Bu sebeple adaletle ceza vermek yetkili mercilerin; affetmek ise şahısların hakkıdır. Yapılan bir saygısızlık, haksız bir muamele ve zulüm, iyi ahlaklı insanlara yönünü kaybettirmez. Herkes yapıyor ben de yapayım mantığıyla hareket etmek mü’mine yakışmaz.

Şiddeti önlemenin diğer bir yolu olarak sabır: Hz. Peygamber sabrı الصبر ضياء “Sabır ışıktır.”¹⁶⁶ diyerek sabrın kişiyi yanlışlardan koruduğuna dikkat çekmiştir.¹⁶⁷ Bir başka hadislerinde şöyle buyurmuştur: وما اعطى احد عطاء وهو خير له واوسع من الصبر.

¹⁶² İbn Mâce, “Fiten”, 20.

¹⁶³ Çolak, *İslâm Ceza Hukuku*, 220.

¹⁶⁴ Tirmizî, “Hudûd”, 2.

¹⁶⁵ Tirmizî, “Birr”, 63.

¹⁶⁶ Müslim, “Taharet”, 1; Tirmizî, “Deavât”, 85.

¹⁶⁷ Sabır hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Çağrıcı, “Sabır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/337-339.

“Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir nimet verilmemiştir.”¹⁶⁸

Sabır, bir musibet anında nefse hakimiyet, cihadda gösterilen şecâat, sıkıntılı zamanlarda gönlünü hoş tutabilme, konuşma anında sözüne hâkim olma anlamlarına gelmektedir. Çünkü Allah bunların her birini sabır olarak isimlendirmiştir.¹⁶⁹

İslâm âlimlerinden Nevevî (ö. 676/1277) sabrı şöyle açıklamıştır: “Nefsi emredilen şeylerde tutmak, hapsetmektir. Bu da ibadetlerin meşakkatlerine sabır, belalara sabır ve günah dışındaki zararlara tahammül şeklinde gerçekleşir.”¹⁷⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de doksan ayrı yerde sabırdan bahsedilmiş, pek çok hayır ve üstün dereceler de sabra izafe edilmiştir. Her muvaffakiyetin başı, ilahi yardıma layık olmanın imandan sonra ilk yolu, ahlâkın, ilmin, amelin ve hikmetin esasının sabır olduğu kabul edilmiştir.¹⁷¹

Hiz. Peygamber’in, sabrın imanının yarısı olduğunu ifade etmiş olması¹⁷², sabretmenin zorluğu yanında üstün faziletini de anlamaktadır. Hadiste ifade edildiği gibi, gerçek sabır, musibetin başa geldiği ilk andaki sabırdır. Bu, ansızın meydana gelecek birtakım musibetlere karşı insanın hazır olması ve elde olmadan başa gelenlerin Allah’tan olduğunu kabul etmesi gerektiğine kendisini hazırlamasıdır. Böyle bir inanç, güçlü bir iman neticesinde teşekkül edebilir. Bu nedenle naslarda iman ile amel arasında yakın ilişki kurulmuştur.¹⁷³

Çocuğu öldüğü için sızlanan, ağlayan sahabî kadına Hiz. Peygamber; اتقي الله واصبري. “Allah’tan kork ve sabırlı ol” demişti. Buna karşılık kadın cevaben; “Benim derdimden sen ne anlarsın?” şeklinde tepki göstermiş, akabinde bu şahsın Hiz. Peygamber olduğunu anlayınca gelerek kendisinden özür dilemişti. Bunun üzerine Efendimiz; الصبر عند الصدمة الأولى “Sabır ilk sarsıntı sırasında gösterilen metanettir/soğukkanlılıktır.”¹⁷⁴ buyurmuştur.

¹⁶⁸ Buhârî, “Zekat”, 50; “Rikâk”, 20; Müslim, “Zekat”, 124; Ebû Dâvud, “Zekat”, 28; Tirmizî, “Birr”, 77; Nesâî, “Zekat”, 85.

¹⁶⁹ Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, “sbr” maddesi, 273.

¹⁷⁰ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1990), 9/537.

¹⁷¹ Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/544.

¹⁷² el-Münâvî, *Feyzu’l-Kadîr*, 4/233.

¹⁷³ Raşit Küçük, *Sevgi Medeniyeti* (İstanbul: Rehber Neşriyat, 1991), 122.

¹⁷⁴ Müslim, “Cenâiz”, 14, 15; Buhârî, “Cenâiz”, 43; Ebû Dâvud, “Cenâiz”, 27; Tirmizî, “Cenâiz”, 13.

Zira bir şeyin ilk olduğu andaki sebat kalbe ağır gelir, bu sebeple o anki sabır kâmil bir sabır olup ecir hak eder.¹⁷⁵

Musibetler karşısında öfkelenip şiddet içerikli söylem ve eylemlerden sakınan ve sabırlı olan insanların ahirette büyük mükafatla karşılaşacakları hakkında Hz. Peygamber şu açıklamayı yapmaktadır: “Yüce Allah şöyle buyuruyor: اِذَا ابْتَلَيْتَ عَبْدِي بِحَبِيبَتِهِ ثُمَّ صَبَرَ عَوَظْتَهُ عَنْهَا الْجَنَّةَ يَرِيدُ عَيْنِيهِ. “Ben kimin iki sevdiğini almışsam ve o da sevabını umarak sabretmişse, ona cennet dışında bir mükafat vermeye razı olmam.”¹⁷⁶ Hadisteki iki sevgili, insanın en değerli organı olan iki gözü şeklinde yorumlanmıştır. Buna göre, kişi en değerli olan organlarını kaybetmesi halinde bile Allah’a dayanarak taşkınlık yapmaz ve sabırlı olursa mükafatı büyük olacaktır, denebilir.¹⁷⁷

Gazzâlî (ö. 505/1111) sabrı fazilet açısından şöyle sıralamıştır: Sabrın en alt derecesi, kişinin içinde bulunduğu güç durumdan memnun olmasa da şikâyet etmemek, bundan daha faziletlisi içinde bulunduğu duruma razı olmak, en faziletli sabır ise, belaya şükretmektir.”¹⁷⁸ Nitekim Hz. Peygamber musibetler karşısında kişinin sabretmesi ve taşkınlıkta bulunmaması sebebiyle Allah onun bazı günahlarını sileceğini belirtmiştir. İlgili hadis şöyledir: مَا يَصِيبُ الْمُسْلِمَ مِنْ نَصَبٍ وَلَا وَصَبٍ وَلَا هَمٍّ وَلَا حُزْنٍ وَلَا أَذًى وَلَا غَمٍّ حَتَّى الشُّوْكَةِ يَشَاكُهَا إِلَّا كَفَرَ اللَّهُ بِهَا مِنْ خَطَايَاهُ.

“Müminin karşılaştığı bir musibet, acı, meşakkat, hastalık ya da kendini kederlendirecek bir üzüntü sebebiyle hatta ayağına diken batması vesilesiyle (sabredip isyan etmez ve taşkınlık yapmazsa) bu tavrı dolayısıyla günahlarından bazıları silinir.”¹⁷⁹ İslam âlimleri kişinin sadece hadiste geçen olumsuzluklarla karşılaşılması sebebiyle mi günahların bir kısmının silineceği, yoksa bunlar karşısında sabır göstermesi halinde mi günahlarından silinme yapılacağı hususunda farklı görüşler belirtmişlerdir.¹⁸⁰

¹⁷⁵ İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali B. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahih-i'l-Buhârî*, nşr. Muhibbuddin el-Hatib, (Beyrut: Dâru'l-marife, 1379/1959), 3/140.

¹⁷⁶ Buhârî, “Merdâ”, 7; Tirmizî, “Zühd”, 58.

¹⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, el- *Müsned*, 3/156; Canan, *Kütüb-i sitte Muhtasarı*, 9/545.

¹⁷⁸ Bkz. Gazzâlî, *İhyâu ulûmiddîn*, 4/ 68, 69, 141.

¹⁷⁹ Buhârî, “Merdâ”, 1,3; Müslim, “Birr”, 49.

¹⁸⁰ Ebü Zekerîyya Yahya b. Şeref en-Nevevî, (*el-Minhâc*) *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, çev. Ahmed Davudoğlu (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1977) 10/ 522.

4.1.3. Yumuşak huylu ve merhametli olmanın teşvik edilmesi

Kalp katılığı ve merhametsizlik şiddeti doğuran etkenlerdendir. Hz. Peygamber ümmetine yumuşak huylu ve her canlıya karşı merhametli olmayı tavsiye ederek İslam toplumlarında şiddet kültürünün oluşmasına mâni olmuştur. Nitekim Hz. Muhammed'in (sav) tebliğdeki başarısı, onun davranışlarındaki inceliğe, yumuşak kalpli olmasına bağlanmış¹⁸¹ ve kendisine bağışlayıcı olması öğütlenmiştir.¹⁸²

Merhamet ve rahmet kelimeleri, “yufka yüreklilik, yumuşak kalplilik, şefkat sahibi olma ve acıma duygusuna sahip olma gibi manalara gelmektedir”.¹⁸³ İnsanın merhamet ve şefkat sahibi, yardımsever bir ruh yapısına sahip olabilmesi için, sevgi duygusunun kendisinde yer etmiş olması gerekir.¹⁸⁴

Hz. Peygamber bir defasında şöyle buyurmuştur: خيركم من يرجى خيره ويؤمن شره. وشركم من لا يرجى خيره ولا يؤمن شره.:: لا يرجى

“Sizin en hayırlınız, hayrı umulan ve şerrinden emin olunan kimsedir. Sizin en şerliniz ise, hayrı beklenmeyen ve şerrinden emin olunmayan kimsedir.”¹⁸⁵

Diğer bir hadislerinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: ألا أخبركم بأهل النار؟ كل جعظري “Size cehennem ehlini haber vereyim mi? Katı yürekli, sabırsız, kibirli, sırtını dönüp kaçan insandır.” Hadis Ebû Davud'da “katı kalpli, sabırsız cennete giremez şeklinde geçmektedir. hâkim en-Nisâbûrî ise Abdullah b. Ömer'den şu hadisi nakletmiştir: “Rasûlüllah'tan şöyle işittim: “*Cehennem ehli, her katı kalpli ve kendisini beğenmiş, kibirli kişilerdir*”¹⁸⁶ Hadisten anlaşılan şey şudur: Katı kalpli, sabırsız ve kibirli insan her an bir başkasına fiziksel ya da psikolojik şiddet uygulama meyli olan insan demektir. Hz. Peygamber ümmetini bu kötü huylardan kurtulmaları için tavsiyede bulunmaktadır. Bu huylarını kontrol altına almayan ya da bunların zıddı olan yumuşak huyluluk, merhametli olmak, mütevazî olup kimseyi hor hakir görmemek gibi huylarla değiştirmeyen kimselerin cehenneme aday olduklarını haber vermektedir. Şüphesiz hiçbir

¹⁸¹ Âl-i İmrân 3/159.

¹⁸² Çağrı, “Af”, 1/394.

¹⁸³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “ra-ha-mim” maddesi.

¹⁸⁴ Küçük, *Sevgi Medeniyeti*, 74, 75.

¹⁸⁵ Ahmad b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/368; Tirmizî, “Fiten”, 76.

¹⁸⁶ Hadisin farklı varyantları ve şerhi için bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 8/66.

“Hizmetçileriniz bir kap kırdı diye onlara şiddet uygulamayın, onları dövmeyin, zira her canlı gibi kapların da bir ömrü vardır, o vakit geldiği için kırılmış demektir.”¹⁹¹

Yukarıda yer verilen hadislerden anlaşılacağı gibi Hz. Peygamber karşılaşılabilecek her olumsuzluğa olumlu bir yorum getirmeye gayret göstermiş, bunu önermiş, bu şekilde sözde bahanelerle özelde hizmetçilere genelde ise güçlü insanların güçsüzlere karşı şiddet uygulamalarına mânî olmaya çalışmıştır.

Varlığa her şeyiyle merhamet etmeliyiz. Merhamet acizlik değildir. Merhamet düşkünlerin işi değildir. Merhamet dilenenlerin işi de değildir. Bilakis merhamet güçlü kişilerin işidir. Allah'ın rahmet sıfatıyla kuşanmak, kâinata rahmet gözüyle bakabilmek önemli ve erdemli bir davranıştır. İçinde yaşadığımız modern çağ tarihin hiçbir döneminde olmadığından daha çok rahmete, merhamete muhtaç.¹⁹²

Halbuki İslam toplumlarında asıl olan yumuşak huylu, tatlı dilli ve güler yüzlü olarak insanların sevdiği bir birey olmaktır. Bu sebeple Hz. Peygamber; الكلمة الطيبة صدقة “Hoş söz sadakadır.”¹⁹³ تبسمك في وجه اخيك لك صدقة “Kardeşine karşı tebessüm etmen sadakadır.”¹⁹⁴ المؤمن يألف ويؤلف ولاخير في من لا يؤلف ولايؤلف. “Mümin kendisiyle ülfet ve muhabbet edilen, dostluk kurulan ve kendisinin de başkalarıyla dostluk kurduğu kimsedir. Başkalarıyla ülfet edemeyen, kendisiyle dostluk kurulamayan kişide hayır yoktur”¹⁹⁵ buyurarak Müslümanları, toplum adamı olmaya, naif, yumuşak huylu insan olmaya çağırmaktadır.

Yukarıdaki mesajlarını destekler mahiyette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: من لا يرحم لا يرحم. “Merhamet etmeyene merhamet edilmez.”¹⁹⁶ Diğer bir hadislerinde;

الراحمون يرحمهم الرحمن ارحموا من في الارض يرحمكم من في السماء. “Merhametlilere Rahman olan Allah da merhamet eder. Siz yeryüzündekilere merhamet gösterin ki gökteki (melekler) de size merhamet etsin”¹⁹⁷ buyurmuştur.

¹⁹¹ Azîzî, *es-Sirâc*, 3/431.

¹⁹² Merhamet ile ilgili hadislerin modern yorumu için bkz. Yavuz Köktaş, *Güncel Hadis Yorum ve Tartışmaları* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010), 49-52.

¹⁹³ Buhârî, “Edeb”, 34; “Cihad”, 128; Müslim, “Zekat”, 56.

¹⁹⁴ Tirmizî, “Birr”, 36, 45.

¹⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/4,5,335.

¹⁹⁶ Buhârî, “Tevhid”, 2; Müslim, “Fedâil”, 66.

¹⁹⁷ Ebû Dâvud, “Edeb”, 66; Tirmizî, “Birr”, 16.

Yumuşak huylu ve merhamet sahibi olmayan insan başkalarına zulmetmekten, onlara şiddet uygulamaktan belki de zevk alacaktır. Halbuki ayetlerde olduğu gibi Hz. Peygamber'in hadislerinde de zulüm her türüyle yasaklanmakta ve özellikle mazlumin bedduasından uzak durulması, yani kimseye zulmedilmemesi önerilmektedir. Nitekim Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) naklettiği bir hadis şöyledir:

“Ya Ali, mazlumin bedduasından sakın, ona zulmetme, çünkü o mazlum Allah'tan haklarının zalimden alınıp kendisine verilmesini istediğinde Allah hiçbir hak sahibine hakkını vermemezlik etmez. Zalimden mazlumin hakkını alarak kendisine verir.”¹⁹⁸

“Kafir de olsa mazlumin bedduasından sakının, zira onunla Allah arasında hiçbir perde yoktur.”¹⁹⁹ Hadis bütün zulüm çeşitlerini yasaklamakta ve mazlum asi bir kimse de olsa, kafir de olsa Allah'ın onun bedduasını icabet edeceğine işaret etmektedir. Mazlumin bedduasını almamak için her türlü zulümden sakınılması önerilmektedir.²⁰⁰

İnsanların toplumda zayıf gördüğü ve fazla kendilerine itibar etmedikleri insanlar hakkında ise Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Size cennet ehlini haber vereyim mi? Hali zayıf olan ve tevâzûsundan dolayı toplumda fazla dikkat çekmeyen kimselerdir ki onlar Allah adına yemin etseler Allah onların dediklerini yerine getirerek onları yalan çıkarmaz.”²⁰¹

Cennet ehlinin vasfı olarak hadiste zikredilen “zayıf” tan maksat; güçsüz, dünyanın mal-mülk, makam ve mevki gibi bir şeye sahip olmayan kimse demektir. Hadiste geçen “mütadaaf” sözcüğü ise, dünya hali itibariyle güçsüz olduğundan, insanlar tarafından hor hakir görülen kimse demektir. Kelimenin “mutzaif” şeklinde okunması halinde anlam tevazu sahibi, Allah'a karşı nefsinin küçük gören, ona boyun eğen kimse demektir.²⁰² Cehennem ehli olarak gösterilen kimsenin özelliği bağlamında hadiste zikri geçen “utül”

¹⁹⁸ Hadisimiz kısmen Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 510; Şâfiî, *Müsned*, 3/230'te yer almaktadır.

¹⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/22. Benzer rivayetler için bkz. Buhârî, “Zekat”, 1, 41; Müslim, “İman”, 31; Tirmizî, “Zekat”, 6; Ebû Dâvud, “Zekat”, 4; Nesâî, “Zekat”, 46.

²⁰⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 3/360.

²⁰¹ Buhârî, “Tefsir”, 68; Müslim, “Cennet”, 46, 47.

²⁰² Kirmânî, *el-Kevâkibu'd-derârî*, 18/1.

kelimesi, katı yürekli, sert ve kaba anlamındadır. “cevvâz” ise böbürlenerek yürüyen, mal biriktirip cimrilek eden, şımarıklık yapan kimse demektir.²⁰³

Şüphesiz her canlıya karşı yumuşak huylu ve merhametli olma kültürünün hâkim olduğu toplumda şiddet ateşinin alevlenmesi söz konusu olmayacaktır.

4.1.4. Hayvanlara şiddet uygulanmaması

Şiddetin bütün çeşitlerinde mevcut olan şey, kişinin haksız yere bir başkasına maddi ya da manevi zarar vermesidir; bu zarar büyük ya da küçük olabilir. Ancak her tür şiddetin odağında “zarar verme” olgusu mevcuttur. Bu konu, insan, hayvan, ağaç bitki canlı her varlığı kapsadığı gibi cansız diye nitelendirdiğimiz taş, toprak, deniz gibi bütün çevreyi hatta kâinatı kapsar. Kâinatta her şey birbiri ile bağlantılı olup evrende ekolojik bir denge vardır. İşte bu sebeple Hz. Peygamber zararın/şiddetin her türünü yasakladığı gibi, şiddete maruz kalan kimsenin de şiddetle karşılık vermesini uygun bulmamıştır. Bu bağlamda Efendimiz; لا ضرر ولا ضرار. “Zarar vermek yok, zarara zararla karşılık vermek de yok”²⁰⁴ buyurarak haklı sebeplerle de olsa şiddetin yaygınlaşmasına engel olmuştur.

Sehl b. Hanzaliye’den nakledildiğine göre, Rasûlullah (sav) açlıktan karnı sırtına yapışmış bir deveye rastladı ve şöyle buyurdu: اتقوا الله في هذه البهائم المعجمة فاركبوها صالحة وكلوها صالحة للأكل.

“Bu dilsiz hayvanlar hakkında Allah’tan korkun. Onlara (binmeye) elverişli hallerinde binin ve (yemeye) elverişli hallerinde onları yiyin.”²⁰⁵ Hadiste hayvanların etinden sütünden veya derisinden faydalanırken uygun olup olmadıkları göz önünde bulundurulması şart koşulmuştur. Aksine davranmak ise şiddettir.

Nitekim bir yolculuk esnasında Hz. Peygamber bazı kimselerin bir serçenin iki yavrusunu yakaladıklarını ve serçenin de kanat çırparak onların üzerinde dolaştığını görmüş ve من فجع

هذه بولدها؟ ردوا ولدها اليها. “Yavrusu sebebiyle bu kuşun canını yakan kim?” diye sorarak kuşun yavrularının salıverilmesini emretmişti.²⁰⁶

²⁰³ Nevevî, *el-Minhâc*, 17/18.

²⁰⁴ İbn Mâce, “Ahkâm”, 17.

²⁰⁵ Ebû Dâvud, “Cihad”, 44.

²⁰⁶ Ebû Dâvud, “Cenaiz”, 1; Özafşar vd. *Hadislerle İslâm*, 5/261.

“Hz. Peygamber yabani kuşların yuvalarındaki yumurtaların alınmasını/kırılmasını yasaklamıştır.”²⁰⁷

نهی رسول الله عن التخریش بین البهائم. “Hayvanların birbirleriyle dövüştürülmesini, birbirlerine saldırılmasını (bu şekilde birbirlerine şiddet uygulatılmasını) yasaklamıştır.”²⁰⁸

Bir diğer hadiste “Hz. Peygamberin tavuk veya herhangi bir hayvanı hedef yaparak öldüren kimseye lanet ettiği” nakledilmektedir.²⁰⁹

Hz. Peygamber hayvanların birbirlerinden ayırt edilmesi için başvurulan bir yöntem olan dağlamanın hayvanların yüzlerine yapılmasını yasaklamış, bunun onlara acı vermeyecek şekilde yapılmasını emretmiştir.²¹⁰

Hz. Peygamber hayvanlara karşı her zaman yumuşak davranmayı emretmiş, onların dövülmesini, özellikle yüzlerine vurulmasını yasaklamıştır. O hayvanlara karşı değil işkence ve şiddet uygulamak, kaba davranılmasını dahi hoş görmemiştir. *Nitekim bir gün sahip olduğu hayvanı kulağından çekerek sürükleyen adama hayvancığın kulağını bırakıp boynunun kenarından tutmasını emretmiştir.*²¹¹ Hayvanlara eziyet olur diye, *sağmal hayvanların uzun tırnaklı ellerle sağılmaması tavsiyesinde bulunulmuştur.*²¹²

Hayvanlara şiddet uygulayanlara ahirette ceza verileceğini anlatan bir hadis şöyledir:

عذبت إمرأة فیهرة حبستها حتى ماتت, فدخلت فیها النار لا هی اطعمتها وسقتها اذا حبستها, ولا هی ترکتها تأکل من

خشاش الارض. “Bir kadın ölünceye kadar hapsettiği bir kedi yüzünden azap edildi ve bu sebeple cehenneme girdi. Hayvanı hapsettiğinde ona bir şey yedirmemiş, içirmemiş, yerdeki haşereleri yemesine bile izin ve imkân vermemişti.”²¹³ Hadisimiz hayvanlara

²⁰⁷ Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, 139; Tayâlisî, *Müsned*, s. 44.

²⁰⁸ Tirmizî, “Cihad”, 30; Ebû Dâvud, “Cihad”, 51.

²⁰⁹ Buhârî, “Zebâih”, 25; hadisin şerhi için bkz. Ahmed b. Ahmed ez-Zebîdî, *Sahihi-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, çev. Ahmet Naim-Kamil Miras (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1980), 12/26.

²¹⁰ Buhârî, “Sayd”, 35; Müslim, “Libas ve Zinet”, 108; Zebîdî, *Tecrid-i Sarîh*, 12/30, 31.

²¹¹ İbn Mâce, “Zebâih”, 3; hayvanlara karşı iyi muamele edilmesi hakkındaki diğer hadisler için bkz. Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 5/263.

²¹² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/484.

²¹³ Buhârî, “Enbiyâ”, 54; Müslim, “Selâm”, 151.

eziyet etmenin haram olduğuna ve insanın bu suçu sebebiyle ahirette cehennem azabına maruz kalacağına delildir.²¹⁴

Bir başka hadislerinde ise zararın tasvip edilmediğini anlatmak üzere، من ضار ضار الله به “Kim zarar verirse Allah da ona zarar verir. Kim (insanlara) güçlük çıkarırsa, Allah da ona güçlük çıkarır.”²¹⁵ buyurmuştur.

Hiz. Peygamber’in insana yönelik şiddetin yanında hayvanlara yönelik şiddet ile de ciddi şekilde mücadele etmiş olduğuna yukarıda yer verilen hadisler tanıklık etmektedir. Sadece bir kısmına yer verdiğimiz hadislere bakıldığında hayvanlara karşı her türüyle iyi muamele edilmesi gerektiği; onlara vurma, kulağından çekme, uzun tırnaklı ellerle sütünü sağma, ağır yük yükleme gibi fiziki şiddet yapılmaması istenmektedir. Ayrıca hayvanları aç ve susuz bırakma, doğal ortamları dışarısında onları hapsetme, yavrularından ayırma, yumurtalarını kırma, gereksiz yere onlara bağırma ve onlara lanet okuma gibi şiddet içerikli hareketler yasaklanmış, faillerinin dünyevi ya da uhrevi cezalarla muaheze edilecekleri bildirilmiştir. Bu şekilde çevremizi paylaştığımız hayvanlara karşı uygulanacak olan şiddetin önüne geçmeye çalışılmıştır.

4.1.5. Çevreye zarar verilmemesi

İslam anlayışına göre insan bu dünyada en şerefli varlık, onu çevreleyen canlı ve cansız bütün hayvanlar, bitkiler ve diğer nebatat Allah tarafından insanın emrine verilmiş birer emanet. Buna göre insan sadece hemcinslerine ya da etinden sütünden ve diğer başka hizmetlerinden istifade ettiği hayvanlara karşı değil, aksine çevresindeki bütün eşyaya karşı şefkat, merhamet ve maslahat ilkeleri gereği hareket etmeli, onlarla iletişim içerisinde olmalıdır. Nitekim bu durum Hiz. Peygamberin hem yaşantısında hem de sözlerinde açık ve net bir şekilde de görülmektedir.

Hiz. Peygamber çevremizdeki ağaçlara zarar verilmemesi için yapılması gerekenleri anlatmış, ağaçların dal ve budaklarını kırarak dökmek suretiyle yapraklarına zarar verilmesini tasvip etmemiştir. Aksine hafif ve yumuşak bir vuruşla ağacın dal ve budaklarına zarar vermeden (kendiliğinden düşmek üzere olanlarının) dökülmesini

²¹⁴ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Fethu ’l-mun’im bi şerh-ı Sahih-i Müslim* (Ankara: Kalkan Matbaacılık, ts..) 4/258.

²¹⁵ Ebû Dâvûd, “Akdiye” 31.

önermiştir.²¹⁶ Ayrıca, ağaç ve benzeri şeylere zarar vermenin fâcirlik olduğunu “fâcirlerin ölümüyle insanların, ülkelerin, ağaçların ve hayvanların rahata ereceklerini”²¹⁷ belirtmiştir. Hz. Peygamber bu sözleriyle insanların başka canlılara zarar vermelerinin doğru olmadığına işaret etmiş ve müminleri bu konuda uyarmıştır.

Bir başka hadislerinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Her bir bitki müvekkel bir melek tarafından kuşatılmış olup hasat edilmeden önce bu bitkiye zarar verenlere bu melekler lanet edeceklerdir.”²¹⁸ Bu hadis Hz. Peygamberin çevre konusundaki hassasiyetini göstermektedir. Doğal olarak Hz. Peygambere inanan Müslüman topluluklarda çevreye yönelik bu tür şiddet ve zarar verme olayları daha az görülmüştür.

Muaz b. Cebel’in naklettiğine göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Lanete sebep olan şu üç şeyi, yapmaktan; su kaynaklarına, yol ortasına ve gölgelik yerlere abdest bozmaktan sakının”²¹⁹ Bu hadiste de çevreyi korumaya işaret edilmiştir. İnsanların ortak kullandığı alanları kirletmenin lanete sebep olacağı vurgulanarak bu tür davranışlardan müminlerin sakınması gerektiği vurgulanmıştır.

Beslenme ihtiyacını gidermek veya düşmanın savaş gücünü kırmak amacıyla yapılması ya da harekât zaruretinin bulunması dışında savaşlarda bitki dokusunu²²⁰ ve diğer canlı varlığını yok etmek alimlerin çoğunluğuna göre doğru değildir.²²¹

4.1.6. İnsanın kendisine de başkasına da zulmetmemesi

Bedenimiz ve canımız Allah’ın bize emanetidir; bu sebeple çevresindeki varlıklara şiddet uygulamaktan ve onlara zulmetmekten sakınan insan kendisine de şiddet uygulamamalı ve zarar vermemelidir. Nitekim bunu ifade eden bir ayette; “Bir insanı haksız yere

²¹⁶ Ebû Dâvud, “Menâsik”, 95,96; Hâkim en-Nisâbü’rî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nisâbü’rî, *el-Müstedrek ale’s-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ, (Beyrut: 1411/1990), 3/502; Ebû’l-Hasen Nûreddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecmeu’z-Zevâid ve Menbeu’l-fevâid*, (Beyrut: 1406/1986), 3/305.

²¹⁷ Müslim, “Cenâiz”, 61. Çevreyi korumaya yönelik diğer hadis rivayetleri için bkz. Yunus Macit, *Hz Peygamberin Sünnetinde Çevre* (Trabzon: Eser Ofset, 2000), 79.

²¹⁸ Ali b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kâdihân el-Müttakî el Hindî, *Kenzü’l-ummâl fî süneni’l-akvâl ve ’l-ef’âl* (Beyrut: 1413/1993), 3/905.

²¹⁹ Ebû Dâvud, “Taharet”, 14.

²²⁰ Makul bir sebep bulunması sebebiyle Hz. Peygamber’in savaş esnasında Nadîr oğullarına ait hurmaları yaktığı hakkında bkz. Ebû Dâvud, “Cihad”, 83; ayrıca bkz. Ebû Süleyman Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. el-Hattâbî, *Meâlimü’s-Sünen şerhi Sinen-i Ebî Davud*, Ebû Dâvud, *es-Sünen* ile birlikte (İstanbul: Çağrı yayınları, 1992), 3/87.

²²¹ Bkz. Ahmet Yaman, “Savaş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/189-194.

öldüren sanki bütün insanlığı öldürmüş gibidir”²²² buyrulurken diğer bir ayette; “Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın”²²³ buyurulmaktadır. Bu bağlamda kişinin kendisini öldürmesi, intihar etmesi ya da kendisini öldürtmesi/ötönazi yaptırması İslam’a göre caiz değildir ve büyük günahıdır.

Bu başlık altında kişinin kendisine yönelik şiddetin yasaklandığını gösteren hadislere yer verilecektir.

Hişâm bin Hakîm bin Hizâm anlatıyor: “O, Şam bölgesinde bazı insanlara rastladı. Onların güneşe karşı dikilmiş ve başlarına zeytinyağı dökülmüş olduğunu görünce, ‘Bu nedir?’ diye sordu. Kendisine, ‘Vergi (vermedikleri) için cezalandırılıyorlar.’ denildi. Bunun üzerine dedi ki, haberiniz olsun! Ben Allah Rasûlü’nü şöyle derken işittim: “Bu dünyada insanlara işkence edenlere şüphesiz Allah da azap edecektir.”²²⁴

Hiz. Âişe de Hiz. Peygamberin cihad görevi ifa ederken hariç ne kadına ne de erkeğe eliyle hiç vurmadığını haber vermektedir.²²⁵

Hiz. Peygamberin zaman zaman eşleri ile yaşadığı sıkıntılı dönemler olmuştur. Durum ne kadar zor olsa da Hiz. Peygamber hiçbir zaman kaba davranışlarda bulunmamıştır. Kaynaklarda peygamber eşleri hakkında ayet nazil olan olayların başında ifk hadisesi vardır. Tahrîm ve Ahzâb sûrelerinde geçen olaylar karşısında Hiz. Peygamber eşlerine karşı kırıcı olmamış, onları rencide edici en ufak bir davranışta bulunmamıştır. Sadece konuyla ilgili olarak nâzil olan ayetleri kendilerine bildirmiş ve nasıl davranmaları konusunda onları serbest bırakmıştır.

Eşlerini döven erkeklerin haberi kendisine ulaştırılınca Hiz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

لايجلد احدكم امرأته جلد العبد ثم يجمعها في اخر اليوم. “Sizden biri hanımını köle döver gibi dövüp sonra günün sonunda onunla aynı yatağa girer.”²²⁶ Kaldı ki Hiz. Peygamber kölelerin ve cariyelerin de dövülmesini yasaklamıştır.

²²² el-Mâide 5/32.

²²³ el-Bakara 2/195.

²²⁴ Müslim, “Birr”, 117.

²²⁵ Müslim, “Fedâil”, 79.

²²⁶ Buhârî, “Nikah”, 93, Müslim, “Hac”, 147.

“Rubeyy binti Muavvizb. Afranın haber verdiği göre, Sabit b. Kays b. Şemmas eşini dövmüş ve kolunu kırmıştı. Eşi Cemile bint Abdullah b. Übeyy’in erkek kardeşi Rasûlullah’a (sav) gelerek şikâyetle bulundu. Allah Rasûlü, Sabit’e haber göndererek çağırttı ve “Ondan alman gereken şeyi (hul bedeli) al ve onu serbest bırak” buyurdu. Kadına da beklemesi gereken iddet süresinden sonra ailesinin yanına dönmesini emretti.”²²⁷ Nakledilen bu olayda görüyoruz ki şiddet karşısında Hz. Peygamber kesin tavrını koymuş ve olay sevilmeyen bir helal de olsa boşanma ile sonuçlanmıştır. Kadını dövmek gibi bir şiddet olayının hiçbir şekilde geçerliliğinin olmadığını bu olayda görmekteyiz.

Hz. Peygamber insanlara zulmün her türünden sakındırmak için şöyle buyurmuştur:

اتقوا الظلم فان الظلم ظلمات يوم القيامة “Zulmetmekten sakının, zira zulüm ahirette zulumetler getirir.”²²⁸ buyurmuştur. Hadis şârihlerinden Kastallânî (ö.923/1517) buradaki zulmetleri şöyle açıklamıştır: Dünyada işlenen zulüm sahibini zulmetler şeklinde bürüyecektir. Bu kötülükte yoğun mesai zalimi şuuruz harekete mecbur ederek giderken Cehennem’in bir çukuruna onu yuvarlayacaktır. İbnü’l-Cevzî (ö 597/1201) ise zulmü açıklarken şunu ifade etmiştir: Zulüm güçlünün Allah’tan başka yardımcısı olmayan zayıfa uyguladığı kötü bir eylemdir. Zayıf kişi Allah’ın sorumluluğunda ve güvencesinde iken ona zulmetmek, Allah’ın güvencesini tanımamak demektir ki bu en ağır bir günahdır.²²⁹

Mazlumun bedduasını almaktan sakınılmasını öneren Hz. Peygamber mazlum ile Allah arasında perde olmadığını, her an mazluma yardım edilebileceğini ve zalimin zararlı çıkacağını şöyle ifade etmiştir: اتق دعوة المظلوم فانها ليس بينها وبين الله حجاب.

“Mazlumun bedduasından sakının; zira onunla Allah arasında perde yoktur (beddua edince Allah ona icabet eder).”²³⁰

Bir başka hadiste insanların hakkına/malına tecavüz şeklinde gerçekleşen zulmün ahiretteki karşılığı şöyle anlatılmaktadır: “Her kimin uhdesinde kardeşinin nefesine ya da malına tecavüz sebebiyle bir hak bulunursa altın ve gümüşün bulunmadığı kıyamet günü gelmeden önce helallik alsın. Aksi taktirde zulmedenin salih ameli varsa zulmettiği kadar

²²⁷ Ebû Dâvud, “Talak”, 17,18; İbnü’l-Kayyim, *Zâdü’l-meâd*, 5/189; Hatice Dülber, “Şiddet Karşısında Hz. Peygamber”, ASEAD 6/5 (2018), 264-285.

²²⁸ Buhârî, “Mezâlim”, 8.

²²⁹ Zebîdî, *Tecrîd*, 7/374.

²³⁰ Buhârî, “Mezâlim”, 8.

ondan alınarak zulmettiği kişiye verilir; şayet hiç hasenatı yoksa günahlarından bir miktar alınarak zulmettiği şahsa verilerek helalleştirilir.”²³¹ Dünyada başkalarına zulmeden kimsenin ahirette bu zulmü katlamalı şekilde kendisine azap olarak döneceği hakkında Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *من ظلم قيد شبر من الارض طوقه من سبع عرضين*.

“Kim bir başkasına zulmederek onun toprağından bir karış gasp ederse, o onun boynuna yedi kat fazlasıyla ahirette dolanır.”²³²

İnsanın herhangi bir canlıya şiddet uygulaması doğru olmadığı gibi kendisine de şiddet uygulaması doğru değildir. Hz. Peygamber ibadet kastıyla kendisine şiddet uygulayıp eziyet eden birisini görmüş ve uyarmıştır.

Konuyla ilgili olayı Enes b. Malik anlatıyor: “Rasûlüllah kolları iki adamın omuzunda olduğu hâlde zorla yürüyen bir adama rastladı ve ‘Bu adama ne oldu?’ diye sordu. Cevaben; ‘(Kâbe’ye) yürüyerek gitmeyi adadı.’ dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *ان الله عن تعذيب هذا نفسه وامره ان يركب* “Bu adamın kendine eziyet etmesine Allah’ın ihtiyacı yoktur. Ona söyleyin, bineğine binsin!”²³³

Bir musibet karşısında sabretmeyerek değişik şekillerde kendisine eziyet veren kimseleri de uyarın Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Yanaklarına vuran, yakalarını yırtan ya da cahiliye davetiyle çağıran bizden değildir.”²³⁴

Hadisin şerhinde şu açıklama bulunmaktadır: Başına bir bela gelince yanaklarına vurmak, yakalarını yırtmak, yüzünü tırmalamak, vay helakim vay başıma gelenler gibi feryatlarda bulunmak cahiliye adetlerindendir. Hadiste yanakların zikredilmesi genellikle onlara vurulduğu içindir. Yoksa vücudun sair yerlerine vurmak da aynı hükümdedir ve hepsi haramdır.²³⁵

Hz. Peygamber cahiliye adetlerinden olan; insanların vücutlarına, yüzlerine dövme yaptırmayı, bedene işkence yapılması ve insanın asli suretini bozması sebebiyle yasaklamıştır: İbn Ömer anlatıyor: “Nebî aleyhisselam yüzün dağlanmasını yasaklamıştır.” Hadisin şerhinde Kamil Miras şu açıklamayı yapmaktadır. Buhârî bu

²³¹ Buhârî, “Mezâlim”, 10. ; şerhi için bkz..Zebîdî, *Tecrid*, 7/376.

²³² Buhârî, “Mezâlim”, 13.

²³³ Buhârî, “Eymân”, 33; Müslim, “Nüzûr”, 8.

²³⁴ Müslim, “İmân”, 165.

²³⁵ Nevevî, *el-Minhâc*, 1/409.

hadisi hayvan ve insan suratına/yüzüne vurulan dağ ve alametin hükmüne dair açtığı bir babında rivayet etmiştir. Avlanma ve kurbanlar bahsinde vermiştir. Bu hadise göre yüze alamet olsun diye dağlanması her hayvan için yasaktır. İnsan hakkında ise yüz güzelliğin toplandığı organ olması sebebiyle daha da şiddetli yasaktır.²³⁶

Allah rızasını elde etmek için yapılması düşünülen amellerde de kişilerin mutedil olmaları ve kendilerine eziyet veren amellerden sakınmaları gerekmektedir. Zira Allah'ın rızası ağır, zor güç yetirilebilen amellerde değildir. Yüce Allah kullarına bir yükümlülük yüklerken onların gücü yetmeyecek şeyleri onlardan istemez. Kulluk bir anlık veya belirli günler süresince değil, ergenlik yaşından ölünceye kadardır. Buna göre dini hayatta da dengeli olmalıyız. Dinden, ibadetten ya da kulluktan bizi soğutacak şekilde ibadet ve tâat yapmaktan kaçınmalıyız. Nitekim Hz. Aişe'den nakledilen diğer bir hadis şöyledir: **عليكم من الاعمال ما تطيقون، فوالله لا يمل الله حتى تملوا**

“Güç yetirebileceğiniz işleri yapın. Vallahi siz, bıcarsınız da Allah bıkmaz.”²³⁷

İbadet ederken bile insanın kendini zorlamamalı, ibadet işkenceye dönüşmemelidir. İnsan yaratılış itibarıyla, çalışmaya, inanıp ibadet etmeye, insanlarla iletişim halinde olmaya, uygun zamanlarda eğlenmeye oynamaya ihtiyacı vardır. Bunları yaparken dengeli bir şekilde yaparsa sağlıklı bireyler ve sağlık toplumlar oluşur. Allah tarafından gönderilen bütün dinlerde amaç budur. Hangi eylemde aşırılığa gidilirse orda şiddet başlamıştır. Zaman zaman sahabîler arasında da sürekli namaz kılmayı, sürekli oruç tutmayı vazife edinen Müslüman gençleri, Hz. Peygamber uyarmıştır. Örneğin sürekli olarak gündüzleri oruç tutup geceleri namaz kıldığını öğrenince Abdullah b. Amr'a şöyle demiştir: “Böyle yapma. Bazen oruç tut, bazen tutma. Gecenin bir kısmında ibadet et, bir kısmında ise uyu! Çünkü vücudunun sende hakkı var, gözünün sende hakkı var, eşinin sende hakkı var, misafirin sende hakkı var. Her hak sahibine hakkını ver.”²³⁸

4.1.7. Onur kırıcı davranışların yasaklanması

Psikolojik şiddetin tezahürlerinden birisi onur kırıcı davranışlar sergilemektir. İslâm insanın onur ve şerefini korumaya önem vermiştir. Din, ahlak ve hukuk bakımından

²³⁶ Zebîdî, *Tecrîd*, 10/30, 31.

²³⁷ Nesâî, “Eymân”, 42.

²³⁸ Buhârî, “Savm”, 54. İbadetlerde itidal hakkında geniş bilgi için bkz. Özafşar vd. *Hadislerle İslâm*, 2/563-575.

insanın onur ve şerefini korumak, İslam'da temel prensip ve yüce hedeftir. Diğer prensip ve detay hükümler bunun üzerine bina edilir ve buna göre değerlendirilir. Çünkü hüküm ve mesajları bakımından insanı merkeze alan, ona hak ettiği değeri veren ve bütün değerlerini onun eliyle ayakta tutmayı hedefleyen İslam'ın, insanın en temel haklarını koruma altına almaması zaten düşünülemez. İnsanın onuru, şerefi, ırzı ve namusu onun manevi yönünü oluşturur. Manevi varlık maddi varlıktan daha kutsal ve hürmete daha layıktır.²³⁹ Bu sebeple onur kırıcı olabilecek her türlü davranış, söylem ve eylem ayet ya da hadisler tarafından yasaklanarak bu tür şiddetin yaygınlaşmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Onur kırıcı davranışlardan birisi başkalarının taklidini yapmaktır. Bu konuda Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Karşılığında bana dünyayı verseler bile kimsenin taklidini yapmam; bundan asla hoşlanmam”²⁴⁰

Hz. Peygamber'den konuyla ilgili nakledilen hadislerden bir kısmı şöyledir: Vâsile b. Eska'nın naklettiğine göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Kardeşinin başına gelen bir şeye sevinip gülme. Sonra Allah ona rahmet edip seni (o şeyle) imtihan eder.”²⁴¹

Hz. Âişe anlatıyor: “(Bir seferinde boyunun kısa oluşunu kastederek Hz. Peygamber'e) ‘Ey Allah'ın Rasûlü! Safiye şöyle bir kadındır dedim. Bunun üzerine şöyle buyurdu: “Öyle bir söz ettin ki; o söz şayet denize karışmış olsaydı, denizin suyunu bile bozardı.”²⁴² Erdemli insan başkalarının ayıp ve kusurlarını araştırmaz. Bu konuda da Müslümanları uyaran Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Müslümanların ayıplarını, gizli hallerini araştırmaya çalışırsan onları ifsad eder veya ifsada yaklaştırmış olursun.”²⁴³

Bir başka hadislerinde Hz. Peygamber; “Müslüman kardeşini küçük görmesi, kişiye kötülük olarak yeter.”²⁴⁴ buyurmuştur.

İnsanların hor hakir görülmesini, bunun yanında kişinin kendisini herkesten üstün görüp beğenmesinin İslam ahlakı ile bağdaşmayacağına dikkat çeken Hz. Peygamber şöyle

²³⁹ Abdullah Karaman, *İslam Hukuk ve Ahlak İlkeleri Işığında Özel Hayatın Gizliliği (Mahremiyet)*, (Ankara: Ebabel Yayınları, 2008), 15.

²⁴⁰ Tirmizî, “Sıfatu'l kıyâme”, 51.

²⁴¹ Tirmizî, “Sıfatu'l kıyâme”, 54.

²⁴² Tirmizî, “Sıfatu'l kıyâme”, 51.

²⁴³ Ebû Dâvud, “Edeb”, 37.

²⁴⁴ Müslim, “Birr”, 32.

buyurmuştur: “Allah güzeldir, güzeli sever. Kibir ise hakkı kabul etmemek ve insanları hor hakir görmektir.”²⁴⁵

İnsanların ayıplarını, kusurlarını araştırıp bularak bunları ifşa etmeyi bir nevi şiddet eylemi olarak gören Hz. Peygamber bunun yapılmamasını istemekte ve bunu yapanların Allah’ın takibinde olduğunu ifade ederek Allah’ın onları henüz dünyada iken rezil edeceğini haber vermektedir. İlgili hadisimiz şöyledir:

لَا تُؤْذُوا الْمُسْلِمِينَ وَلَا تَعْيُرُوهُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ فَإِنَّهُ مَنْ اتَّبَعَ عَوْرَتَ أَخِيهِ السَّلَامِ اتَّبَعَ اللَّهُ عَوْرَتَهُ يَفْضَحْهُ وَلَوْ فِي جَوْفِ بَيْتِهِ.

“Müslümanları üzmeyin, onları ayıplamayın ve onların kusurlarını araştırmayın. Sizden biri bir Müslümanın ayıbını/kusurunu araştırır ve ortaya çıkarırsa Allah da onun ayıbını ortaya çıkarır. Kimin Allah ayıbını ortaya çıkarırsa onu evinin içinde bile olsa rezil eder.”²⁴⁶

İslam psikolojik şiddetin bir şekli olan “insanın onur ve şerefine lekelenmesi” olgusu karşısında insan şahsiyet ve onurunu koruyabilmek ve bu tür şiddetin toplumda yaygınlaşmasını önleyebilmek için aldığı hukuki tedbirler yanında psikolojik bir tedbir almıştır ki, bunu bize en güzel anlatan şu hadistir: Hz. Peygamber Müslümanların ortaya koydukları sâlih amelleri yiyip bitiren yedi şeyden bahsetmekte olup bunlardan birisi “ıffetli ve namuslu bir kadına zina isnadında bulunmaktır.”²⁴⁷

Tartışma, kırııcı şekilde şakalaşma ve verilen sözde durmama ya da yerine getirilemeyecek söz verme şeklinde psikolojik şiddet kapsamına girebilecek olan söylem ya da eylemlerin hadislerde topluca yasaklandığı görülmektedir. Nitekim bir hadislerinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: لَا تَمَارِاخَاكَ وَلَا تَمَازَحْهُ وَلَا تَعْدَ مَوْعِدًا فَتُخْلَفْهُ.

“Kardeşinle tartışma, onunla kırııcı şekilde şakalaşma ve ona yerine getiremeyeceğin şeyi söz verme.”²⁴⁸

Bu hadisleriyle Hz. Peygamber Müslümanın kardeşinde gördüğü kusurlar karşısında ayıplayıcı bir tavır takınmaması gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü böyle bir tavır haysiyeti zedeleyici, şahsiyeti aşağılayıcı ve inciticidir. Ancak, müminlerin kusur

²⁴⁵ Müslim, “İmân”, 147.

²⁴⁶ Tirmizî, “Birr”, 85.

²⁴⁷ Buhârî, “Vasâyâ”, 23..

²⁴⁸ Tirmizî, “Birr”, 58.

işleyenleri uygun bir şekilde ve iyi niyetli olarak ikaz etme görevi vardır. Diğer taraftan ayıplanacak bir şey yapan, başkalarının ayıplamasına kapı açtığı için de kendini ayıplamış gibi olur.²⁴⁹

Mümin hoş sözlü, güler yüzlü, kimseye kötü söz söylemeyen, hiçbir canlıyı kırmamaya çalışan bir insan demektir. Onun dilinden bilinçli olarak hiçbir kötü söz sadır olmaz. Hele lanet yakınına ya da uzağındakilere, insanlara ya da canlılara lanet okumak gibi bir tavır asla ondan beklenmez.

Hız. Peygamber'in lanet okuyan birisi karşısındaki şu tavrı dikkat çekmektedir. Hız. Peygamber ile bir kafiide yolculuk yapanlardan bir kadın vadiden geçerken Hız. Peygamber'in duyacağı şekilde devesine "Yürü, Allah lanet edesice!" demişti. Bunu duyan Efendimiz, "Üzerine lanet okunan deve bizimle beraber olmasın" diyerek deveyi kafilenin dışında bıraktı"²⁵⁰ Bir Müslüman kadın tarafından bir hayvana lanet okunması karşısında Hız. Peygamberin gösterdiği bu tavır, onun olayı ne kadar garip karşıladığını ve bu lanet söyleminin ne kadar kötü ve yanlış olduğunu anlamamız açısından çok önemlidir.

Hayvana bile bilinçli ya da bilinçsizce psikolojik şiddet uygulanması karşısında sessiz kalmayarak, söz konusu hayvanı kafiide dışına çıkartmak suretiyle sahibini cezalandıran ve kafiideki bütün yolcuları bu konuda uyaran bir peygamberin rehberliğinin hakim olduğu hiçbir toplumda şiddet neşvünema bulamayacaktır. Diğer taraftan aynı hadis bize şunu anlatmaktadır: Kendisi ile mücadele edilen bir konuda hiçbir zaman hiç kimseye taviz vermeden, hiçbir söylem ya da eylemi atlamadan ısrarlı bir şekilde mücadele devam etmelidir. Başarı şansı ancak böyle yakalanabilir.

İslam mükerrem bir varlık olarak yaratılan insanın canını, malını, beden bütünlüğünü koruduğu gibi onun manevi varlığını oluşturan onur, şeref, iffet, namus gibi yönünü de koruma altına almış ve bunun için gerek ahlaki gerekse hukuki müeyyideler getirmiştir. İslam'ın bu konudaki hassasiyeti ayet ve hadislerle yansımıştır. Yukarıda sadece bir kısmına yer verilen hadislerde insanın onur ve şerefının korunabilmesi için; onu alaya alınması, herhangi bir kusurundan dolayı ayıplanması, ona hoşlanmayacağı şekilde lakap takılması, toplum içinde küçük düşürülmesi, rencide edilmesi, kötü sözlerle kendisine

²⁴⁹ Karaman, *Mahremiyet*, 22.

²⁵⁰ Müslim, "Birr", 24.

hitap edilmesi, hakaret edilmesi, gizli kusurlarının araştırılarak ifşa edilmesi, gıybetinin yapılması, hakkında kötü şeyler düşünülmesi, iftira atılması ve üstü kapalı da olsa rencide edilmesi/hicvedilmesi yasaklanmış olup, bunlardan bazıları ile ilgili hukuki müeyyideler bile getirilmiştir. Bütün bu tedbirler insan şeref ve onurunu korumak ve onu her türlü şiddetin nesnesi olmaktan muhafaza etmek içindir.

4.1.8. Güzel ahlak temelli beşerî ilişkiler

Ahlak, insanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevî nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışlar bütünüdür.²⁵¹ İslam ahlakının asıl kaynağı Kur'an ve Sünnet'tir. Nitekim Hz. Âişe kendisine Hz. Peygamber'in ahlâkı sorulduğunda cevap olarak "Onun ahlâkı Kur'an ahlâkıdır"²⁵² demiştir.

İslâm ahlâkı dinamik bir yapıya sahip olup sadece bir kitle ahlâkı veya sadece bir seçkinler ahlâkı olmadığı, aksine maddî, zihnî ve psikolojik bakımlardan here seviyedeki insanın kaygılarını ve özlemlerini dikkate alan, bununla birlikte ona, içinde bulunduğu durumdan daha iyi olana doğru yükselme imkanı sağlayan kapsamlı ve uyumlu bir ahlâktır. Ahlak bilgi ve fazilet bakımından sürekli bir yenilenmedir.²⁵³

Kur'ân-ı Kerîm'de tavsiye edilen olumlu ahlâkî özellikleri hayatında göstermiş olan Hz. Peygamber ümmetinin de güzel ahlaklı olmaları için çaba sarf etmiştir. Zira beşerî ilişkilerde kötü ahlâkî özellikler olarak bilinen; kaba davranış, yersiz konuşma, asık surat, adaletsiz hak paylaşımı gibi tavır ve tutumlar gerginliği, gerginlik de şiddeti doğurmaya meyillidir. Bu sebeple Hz. Peygamber insanlar arasında güzel ahlak temelli ilişkileri tavsiye ederek gerginlik yerine mutedil, huzurlu bir toplum yapısının oluşmasına katkı sağlamıştır. Ancak bu sayede şiddet olgusu toplum dışına atılmış olacaktır.

Güzel ahlak temelli beşerî ilişkiler bağlamında Hz. Peygamber'in şu tavsiyeleri önem arz etmektedir: Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiğine göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

²⁵¹ Mustafa Çağrı, "Ahlâk", 2/1.

²⁵² Müslim, "Müsâfirîn", 179.

²⁵³ Çağrı, "Ahlâk", 2/1.

انما بعثت لأتمم مكارم الاخلاق. “Ben (başka değil sadece) (iyi), güzel ahlakı tamamlamak (uygulamak) için gönderildim.”²⁵⁴ Son elçi olarak gönderilmesinin temel maksadı olarak “güzel ahlakın tamamlanması” şeklinde bir ifade kullanması İslam’ın güzel ahlaka verdiği önemi ve insanlar arasındaki ilişkilerin güzel ahlak temelinde yürütmesine olan hassasiyetini göstermesi bakımında çok önemlidir.

Alemlerin Rabbi olan Allah tarafından ahlâkı kutsal kitabımızda övülmesine rağmen Hz. Peygamber namaza kalkarken Rabbinden güzel ahlak istemesi ise, bu konuya en üst düzeyde önem verildiğini gösterir. Rasûlullah (sav) namaza kalktığında şöyle dua ederdi: اللهم اهدني لأحسن الاخلاق لا يهدي لأحسنها الا انت, واصرف عني سيئها الا انت.

“(Allah’ım) Beni güzel ahlâka erıştır. Senden başka güzel ahlâka eristirecek yoktur. Kötü ahlâkı benden uzaklaştır. Senden başka kötü ahlâkı benden uzaklaştıracak yoktur!”²⁵⁵

Güzel ahlâklı olmayı bir müminin imanda kemal noktasında olduğuna alamet olarak gösteren Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Mü’minlerin iman bakımından en mükemmeli, ahlâk bakımından en güzel olanıdır”²⁵⁶ Şüphesiz güzel ahlâkın iman ile mukayese edilmesi ona verilen önemi ve dindeki yerini göstermektedir. Netice olarak da bütün Müslümanlar güzel ahlâklı olmaya teşvik edilmekte, şiddet içerikli kötü amellerden, kaba ve kırıcı davranışlardan sakındırılmaktadırlar. Şüphesiz bu söylemlerin ışığında yapılacak eğitimde şiddete yer olmayacağı gibi, bu mesajların uygulama ya konulduğu bir toplumda da şiddete yer olmayacaktır.

Hiz. Peygamberin güzel ahlâka bu derece önem vermesi, dolaylı olarak toplumda oluşacak şiddet kültürü için en geçerli bir önlem olmalıdır.

Şiddetin her türlüşüne karşı çıkan, her türlü canlıya karşı merhametli ve yumuşak davranılmasını öğütleyen Hz. Peygamber, yanılarak bir şiddet içerikli eylem ya da söylem ortaya koyan kimseye ise bu kötülüğün/şiddetin peşinden bir güzel amel yap da öncesindeki kötülüğü yok etsin, onun panzehiri olsun demiştir. Konuyla ilgili Hz. Peygamber’in tavsiyesini Ebû Zerr nakletmektedir: Rasûlullah (sav) ona şöyle buyurmuştur:

²⁵⁴ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta’*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “*Hüsni’l-halk*”, 8; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsneid*, 2/381.

²⁵⁵ Müslim, “Müsafirin”, 201.

²⁵⁶ Ebû Dâvud, “Sünnet”, 15.

اتق الله حيثما كنت واتبع السيئة الحسنة تمحها وخالق الناس بخلق حسن.

“Nerede olursan ol, Allah’a karşı sorumluluğunun bilincinde ol! Kötülüğün peşinden iyi bir şey yap ki onu yok etsin. İnsanlara da güzel ahlâka uygun biçimde davran!”²⁵⁷

Hiz. Peygamber Müslümanların güzel ahlâklı olmaları yanında çocuklarının da güzel ahlaklı olmaları için onları güzel ahlâk üzere eğitmelerini istemiş ve babanın evladına bırakacağı en önemli mirasın güzel ahlâk olduğuna vurgu yaparak şöyle buyurmuştur: “Hiçbir baba, evladına güzel ahlaktan daha üstün bir hediye vermemiştir”²⁵⁸

Güzel ahlak deyince nerdeyse ilk akla gelenler; dürüstlük, doğruluk, merhamet, şefkat, saygı, nezaket, adalet, hakkaniyet, hoşgörü, sabır, tevazu, yardımlaşma, dayanışma, güler yüz, tatlı söz ve güzel davranış şeklindedir. Bütün olarak bu güzel huylara bakıldığında, her birisini teşvik eden, yapanlar için ahirette güzel sonuçların beklediğini ifade eden çok sayıda ayet ve hadis bulmak mümkündür. Bunlardan bir kısmına, diğer başlıklarda değişik sebeplerle yer verilmiştir. Bizim maksadımız güzel ahlâkın kapsamına giren bütün alt başlıklarla ilgili hadisleri burada vermek yerine, güzel ahlak temelli ilişkilerin birey ve toplumda oluşacak olan şiddeti önlemedeki rolüne değinmek olduğundan ilgili hadislerin tek tek yazılmasını tercih etmedik. Ancak şu muhakkak ki, ahlâk temelli beşeri ilişkilerin hakim olduğu toplumda şiddet asgari düzeye çekilebilecek, onun yerini mutedil bir ortam alacaktır.

4.1.9. Kardeşlik ve adalet temelli ilişkiler

İslam’da inananlar kardeş olarak görüldüğünden²⁵⁹ ve birisinin derdi hepsinin derdi olmalıdır. Bu bilince sahip olan toplum bireylerinin birbirlerine şiddet uygulamaları düşünülemez. Hiz. Peygamberin şiddet kültürü ile mücadele ederken önemsedici mesajlarından birisi kardeşlik vurgusudur. Bir hadislerinde Hiz. Peygamber şöyle buyurmaktadır:

مثل المؤمنين في ترحمهم وتودهم وتعاطفهم كمثل الجسد.

“Müminler birbirlerini sevmekte, merhamette ve şefkate bir beden gibidir”²⁶⁰ buyurarak kardeşliğin temelini sevgi ve dayanışma olduğunu vurgulamıştır.

²⁵⁷ Tirmizî, “Birr”, 55.

²⁵⁸ Tirmizî, “Birr”, 33.

²⁵⁹ el-Hucurât, 49/10.

²⁶⁰ Müslim, “Birr”, 66.

Hadisin devamında nasıl ki bedeninin bir uzvu rahatsızlanınca bütün beden aynı acıyı ve sızıyı çekerse, Müslümanlar da böyle olmalıdır, diyerek din kardeşliğinin sözde kalmaması gerektiğine ve iyi günde de kötü günde de birlikte hareket edilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

Sünnete göre gerçek kardeşlik, kişinin kendisi için istediğini din kardeşi için de istemesi ve her durumda adaletten ayrılmamasıdır. Nitekim bu konuda Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: لا يؤمن احدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه.

“Sizden hiç kimse kendisi için istediği şeyi diğer din kardeşleri için de istemedikçe iman etmiş olamaz.”²⁶¹ Bu bilinçte olup başkası hakkında bir tasarrufta bulunacak kimse, şüphesiz empati yapacak ve hiç kimseye şiddet uygulayamayacaktır. Hz. Peygamber’in birey ve toplum hayatında önemli olan güzel ahlak, şiddet, zulüm gibi olguları “kişilerin imanı” ile değerlendirmesi dikkat çekici bir durumdur. Burada verilmek istenen mesaj şudur: Başkasına şiddet uygulayacak olan kimse, benzeri bir şeyin kendisine yapılmasını isteyip istemediğini sorgulamalıdır. Buna göre, kendisine yapılmasını istemediği şiddet vb. olumsuz söylem ya da eylemlerden kendisi de kaçınmalıdır. Şayet bu konuda kişide bir gevşeklik varsa imanını sorgulamalı, kâmil bir mümin olabilmek için de bu bilinç üzere olmayı hedeflemelidir.

Hz. Peygamber bir taraftan inananlar arasındaki kardeşliğin süreklilik kazanması için aralarındaki empatiye dikkat çekmiş, diğer taraftan kardeşliğe hanel getirecek şeylerden Müslümanları sakındırmıştır. Örneğin bu bağlamda, “Müslümanın Müslümana üç günden fazla dargın durmasının helal olmadığını”²⁶² açıklamıştır. لا يحل لمسلم ان يهجر اخاه فوق ثلاثة ايام

Hadiste bu üç günlük dargınlığın bile şiddete dönüşmeden sonlanması önerirken şunu tavsiye etmiştir: وخيرهما الذي يبدأ بالسلام “Birbiriyle dargın duranlar/küsenler içinde en hayırlı olan ilk defa selam verip barışandır.”²⁶³

Hz. Peygamber yine müslümanlar arasındaki kardeşliğe gölge düşürecek olması sebebiyle; birbirlerine karşı hile yapmayı, aldatmayı ve silah çekmeyi yasaklamış ve şöyle buyurmuştur:

²⁶¹ Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 59.

²⁶² Buhârî, “Edeb”, 62.

²⁶³ Buhârî, “Edeb”, 57; Tirmizî, “Birr”, 21.

من حمل علينا السلاح فليس منا, ومن غشنا فليس منا.

“Bize silah çeken bizden değildir, bize hile yapıp aldatan bizden değildir.”²⁶⁴

Kişinin bir başkasına ait hata ve kusurları onun gıyabında başkaları yanında anmasının da kardeşlik ilişkisini zedeleyeceği malumdur. İşte bu sebeple Hz. Peygamber; “Kardeşinizi gıyabında hoşlanmayacağı özellikleri ile anmayın yani onun gıybetini yapmayın”²⁶⁵ buyurmuştur.

İnsanlar arasındaki kardeşliğe ve muhabbete gölge düşürecek olan haset, buğz, sırt çevirmek, pazarlığını bozmak gibi şiddet üretme potansiyeli olan davranışlar da hadislerde yasaklamıştır. İlgili hadis şöyledir:

لاتحاسدوا ولا تتاجشوا ولا تباغضوا ولا تدابروا ولا يبيع بعضكم على بيع أخيه وكونوا عباد الله إخوانا. السلم أخو المسلم لا يظلمه ولا يخذله ولا يحقره ولا يحل عرضه وماله ودمه لمسلم

“Birbirinize hased etmeyin, müşteri kızıştırmayın, birbirinize buğz etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Biriniz diğer kardeşinizin yapacağı pazarlık üzerine pazarlık etmesin. Kardeş olun ey Allah’ın kulları! Müslüman Müslümanın kardeşidir; ona zulmetmez, onu yardımsız bırakmaz, onu tahkir etmez. Müslümanın canı, malı ve onuru/ırzı diğer Müslümana haramdır.”²⁶⁶

Kardeşliği daim kılan unsur olarak adalet: Adalet daha önce belirtildiği gibi, “Her şeyi kendi yerine koymak, yerli yerince yapmaktır.”²⁶⁷ Adaletin bulunmadığı durumlarda kardeşler arasında bile kırgınlığın, şiddetin olması kaçınılmazdır. Buna göre adaletsizlik gerginliği, gerginlik de şiddeti doğurur. Bu sebeple şiddet mikrobunun panzehirlerinden birisi de adalettir. Bu sebeple hadislerden çıkarılan genel ilkelerden birisi adalet temelli ilişkiler kurmaktır. Başka olumlu sonuçları yanında oluşacak olan şiddeti de önleyici olması açısından İslam toplumlarına hakim olan Kur’an ve Sünnet mesajlarında adalet olgusu hayli önem arz etmektedir. Bu sebeple Hz. Ömer; “Adalet mülkün temelidir” demiştir.

Adalet, her hak sahibine hakkını vermektir. Hz. Peygamberin adaleti gözetmek ve âdil olmak hakkındaki mesajlarından bazıları şöyledir:

²⁶⁴ Müslim, “İman”, 164; İbn Mâce, “Ticârât”, 36.

²⁶⁵ Müslim, “Birr”, 70; Ebû Dâvud, “Edeb”, 35.

²⁶⁶ Müslim, “Birr”, 10. Hadisin şerhi için bkz. Sâbûnî, *Fethu ’l-mun’im*, 4/225, 226.

²⁶⁷ Hucvîrî, *Hakikat Bilgisi*, 537.

اعط كل ذي حق حقه “Her hak sahibine hakkını verin.”²⁶⁸

فاذا حكمتكم فاحكموا بالعدل. “Bir konuda hakemlik yaptığınız zaman adil olun.”²⁶⁹

“Çocuklarınız arasında adaletli davranın.”²⁷⁰

“Yönettikleri insanlara, ailelerine ve sorumlu oldukları kişilere karşı adaletli davrananlar, Allah katında Rahmân’ın yanında nurdan minderler üzerinde ağırlanacaklardır.”²⁷¹

سبعة يظلهم الله في ظليهم لا ظل الاظله: امام عادل... “Yedi kimseyi Allah kendi gölgesinden başka gölge bulunmayan günde gölgesinde barındıracaktır. Bunlardan birincisi; adaletli devlet reisi dir.”²⁷²

Şiddet ile mücadele edebilmek için Rasûlüllah (sav), adaletin toplumun dirliği için vazgeçilmez olduğunu belirterek, “Haksızlığa karşı en büyük cihad hak sözü söylemektir.”²⁷³ buyurmuş ve insanlara hakkaniyetli davranmayı emretmiştir.

Yukarıdan buraya kadar yer verilen hadislere bakıldığında Hz. Peygamber toplumda şiddet kültürünün oluşmaması için kardeşlik ve adalet temelli beşeri ilişkiye önem vermiş gerek kardeşler gerekse kardeş olmayan ancak aynı toplumu paylaşan kimseler arasında adalet temelli kardeşlik duygularının hakim kılınmasını önermiştir. Bu sayede farklı şiddet türleri ile mücadele edileceğini göstermiştir. Bu maksada ulaşabilmek için ayrıca kardeşlik duygularını zedeleyecek olan olumsuz davranışlardan da kaçınılmasını sıklıkla vurgulamış ve kardeşlik bağlarının güçlenerek devam etmesine hizmet edecek olması sebebiyle empati kurmayı tavsiye etmiş ve empati kurmayı iman ile ilişkilendirmiştir.

4.1.10. Barış ve affın öncelenmesi

Sulh ve barış demek olan İslam dini beşerî ilişkilerde ve devletler arası münasebetlerde her zaman barışı temel bir kabul olarak görmüştür.

Hz. Peygamber kişiler arasındaki barışın sürekliliğini sağlayabilmek için öncelikli olarak selamlaşmayı tavsiye etmiş, Müslümanların birbirlerini her gördüklerinde selamlaşmalarını emretmiştir. Nitekim selamlaşmanın bireyler arasında ne tür bir barış ve

²⁶⁸ Buhârî, “Savm”, 51.

²⁶⁹ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-’evsat*, 4/40, 41.

²⁷⁰ Ebû Davud, “Büyu”, 80.

²⁷¹ Nesâî, “Âdâbu’l-kudât”, 1.

²⁷² Buhârî, “Rikak”, 24; Müslim, “Zekât”, 91.

²⁷³ Ebû Dâvud, “Melâhim”, 17; Nesâî, “Bey’at”, 37; İbn Mâce, “Fiten”, 20.

kardeşlik etkisi göstereceğine şu sözünde dikkat çekmiştir: لا تدخلوا الجنة حتى تؤمنوا ولا تؤمنوا حتى تحابوا إلا أدلكم بشيء إذا فعلتم تحابوا؟ افشوا السلام بينكم.

“İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Size yaptığınız taktirde birbirinizi seveceğiniz bir şeyi göstereyim mi? Aranızda selamı yayın.”²⁷⁴

Bir başka hadislerinde; “Bir adam Hz. Peygambere hangi davranış daha hayırlıdır diye sorunca o şöyle cevap vermiştir: Başkalarına yemek yedirmen ve tanıdığın tanımadığın herkese selam vermendir.”²⁷⁵

Aile efradı arasındaki barışın kalıcı hale gelebilmesi için de Hz. Peygamber Müslüman erkeklere eşlerine iyi muamelede bulunmalarını, onları incitmemelerini tavsiye etmiş ve şöyle buyurmuştur: خياركم خياركم لنساءكم

“Sizin en hayırlınız, ailesine karşı iyi davrananınızdır. Ailesine karşı en iyi davrananınız benim.”²⁷⁶

Müslüman erkeklerden eşlerine kaba davranan ve eşlerini dövenleri ise şu sözleriyle kınamıştır: “Sizden biri karısını köleyi döver gibi dövmeye kalkışıyor. Belki de o akşam onunla aynı yatakta yatacaktır.”²⁷⁷ Hz. Peygamberin de hiçbir hizmetçisini dövmediği, hiçbir hanımına tokat atmadığı ve hiçbir kimseye eliyle vurmadığı bilinmektedir.²⁷⁸

Normal şartlarda düşmanla savaş yapmak maksadıyla karşı karşıya gelmeyi arzu etmeyen ve müslümanlara da aynı şeyi tavsiye eden Hz. Peygamber, düşmanla savaşmaktansa bazı fedakarlıklara katlanma pahasına da olsa sulh yapmayı, barış halini sürdürmeyi tercih etmiştir. Nitekim Hudeybiye antlaşması bunun tarihi kanıtıdır. Arkadaşları, söz konusu antlaşmanın içeriğinden memnun kalmasalar da düşmana birçok noktada taviz verildiğini iddia etseler de Hz. Peygamber en kötü sulh/barış savaştan daha iyidir mantığından hareket ederek Mekkeli müşriklerle Hudeybiye Barış Antlaşmasını imzalamıştır.²⁷⁹ Bu antlaşma sayesinde Müslümanlarla Mekkeliler arasında barış ortamı oluşmuş, akrabalar

²⁷⁴ Müslim, “İmân”, 93.

²⁷⁵ Buhârî, “İmân”, 6.

²⁷⁶ Tirmizî, “İmân”, 6.

²⁷⁷ Buhârî, “Tefsîr”, 1; Müslim, “Cennet”, 49.

²⁷⁸ İbn Mâce, “Nikâh”, 51.

²⁷⁹ Muhammed Hamidullah, “Hudeybiye Antlaşması”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 18/297-299.

arasında geliş gidişler başlamış, bu dönemde insanların daha hızlı bir şekilde Müslüman oldukları tespit edilmiştir.

Hiz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten kısa bir süre sonra Medine'deki Müslüman, Yahudi, müşrik gibi farklı gruplar arasında da barışı sürekli hale getirebilmek, dıştan gelecek düşman saldırılarına beraberce karşılık verebilmek için de bir protokol hazırlamış ve kabilelerin imzalamasını sağlamıştır. Bu sonraları Medine Sözleşmesi olarak şöhret bulmuştur.²⁸⁰

Yirmi yılı aşkın bir süredir kendisine her türlü ezayı cefayı ve işkenceyi reva gören, onu sürgüne gönderme, hapsetme ya da öldürme planları kuran ancak bunların hiçbirisinde başarılı olamayan Mekkelileri Hiz. Peygamber Mekke'yi fethettiği gün affetmiş ve şöyle buyurmuştur: “Ben bugün kardeşim Yusuf’un dediği gibi ‘Bugün size kınama yok, Allah sizi bağışlasın. O merhametlilerin en merhametlisidir’ diyorum; haydi gidin, artık serbestsiniz, buyurdu. Bunun üzerine orada bulunan Mekkelilerin mezarlarından çıkıp gelen ölü insanlar gibi ayağa kalkıp şehadet getirerek Müslüman oldukları kaydedilir. Ayrıca Hiz. Peygamber orada yaptığı konuşmanın içerisinde cahiliye devrinden kalma kan ve mal davalarının sona erdiğini, bu çirkin alışkanlıkların ayağının altında olduğunu da ifade etmiştir.²⁸¹

4.1.11. Toplumda barışın kurumsallaştırılması

İslam her fırsatta barış ve sulhu önermektedir. Ailevi problemleri aşmada barış ve sulhu önerdiği gibi, iki Müslüman grubun silahlı mücadeleye girmesi durumunda da diğer gruplara saldırgan bu gruplar arasında barışı sağlama görevi vermektedir. Yani aileden kabileye, oradan devlet arasındaki iletişime varıncaya kadar Müslümanlara sulh ve barış önerilmiştir. Savaş esnasında bile ilk saldıranın Müslümanlar olmamasını önererek son anda bile sulhun yollarının aranmasına çalışılması yönünde telkinlerde bulunmuştur.

İslam'ın sulha ne kadar önem verdiğini, adeta sulhu/barışı kurumsallaştırdığını şu ayetlerden görmek, mümkündür:

²⁸⁰ Sözleşme hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Özel, *Kutlu Hayatın İzinde* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2024), 285-293.

²⁸¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 412.

“Ey iman edenler, يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ” hepiniz toptan barışa girin. Sakın şeytanın peşinden gitmeyin; çünkü o apaçık düşmanınızdır.”²⁸².

“Eğer وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُورًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ” kadın kocasının kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir sulha/uzlaşmaya varmalarında onlara günah yoktur ve sulh hayırlıdır.”²⁸³

Sulh gerek aile hayatı gerekse toplum hayatındaki anlaşmazlıkları giderip sağlam bir aile ve fertleri birbirine güvenen huzurlu bir toplum meydana getirmede oldukça önemli bir yer işgal etmektedir. Ceza davalarındaki sulhun toplumun kaynaşmasına tesiri de açıktır. Bu yolla kin, nefret ve öç alma gibi şiddet içerikli duyguları silinerek yerine kardeşlik ve sevgi bağları kurulmuş olur.²⁸⁴

وَأِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ” “Eğer müminlerden iki grup birbirleriyle kavgaya tutuşursa hemen aralarını düzeltin, sulh yapmalarını sağlayın. İkisinden biri diğerine haksız tecavüz ederse haksızlığa sapanlara karşı savaşın/onlara mâni olun, tâ ki o taraf Allah’ın emrine uyuncaya kadar. Eğer savaştan vazgeçerlerse aralarındaki anlaşmazlığı adaletle çözüme bağlayın/sulhu tesis edin ve herkese hakkını verin. Allah adaletle davrananları sever.”²⁸⁵

4.1.12. Müslüman olması için insanların zorlanmaması

Hiz. Peygamber, Yüce Allah’ın belirlediği “Dine girmede zorlama/tehdit yoktur.”²⁸⁶; “Sizin dininiz size bizim dinimiz bize”²⁸⁷ şeklinde inançla ilgili temel prensipler uyarınca, farklı inanç gruplarına karşı müsamahalı ve hoşgörülü olmuştur. Onun görevi sadece insanlara Allah’ın gönderdiği son mesajları iletmek²⁸⁸, gerektiği kadar onlara bunları açıklamaktı. Muhatabları zor kullanarak Müslüman yapmak gibi bir görevi kesinlikle olmamış, Efendimiz de hiçbir ortamda bu türden bir tavır takınmamıştır. Zira insanları inanma hususunda zorlamak, tehdit etmek açık bir şiddet türüdür; bu durumda insanlar

²⁸² el-Bakara 2/208.

²⁸³ en-Nisâ 4/128.

²⁸⁴ Davut Yaylalı, *İslam Hukukunda Sulh* (İstanbul: 1993), 147-148.

²⁸⁵ el-Hucurât 49/9.

²⁸⁶ el-Bakara 2/256.

²⁸⁷ el-Kâfirûn, 109/6.

²⁸⁸ er-Ra’d 13/40; el-Mâide 5/49; en-Nûr 24/54.

en fazla iki yüzölçöl olurlar, hiçbir zaman böyle bir ortamda Müslüman olan kimse gerçekten inanmış sayılmaz. Zira onun “inandım” sözü, başındaki zorun kalkması için söylenmiş, samimiyetten uzak bir söylemdir. Bu sebeple Hz. Peygamber hiçbir insanı Müslüman olması için zorlamamıştır.

Hz. Peygamber zafer kazandığı savaşların sonrasında bile, esir düşüp köle olarak gazilere dağıtılan esirleri Müslüman olmaya zorlamadığı gibi, Mekke’yi fethettiği gün Mekkelileri de Müslüman olmaya zorlamamıştır. Mekke’nin fethinde Hz. Peygamberden gördükleri engin hoşgörü sayesinde çoğunluklu olarak Mekkeliler Müslüman olmuşlarsa da içlerinden Mekke’nin bazı ileri gelenleri Müslüman olmayı düşünmemiş, Hz. Peygamber bu durumda onları zorlamamış ve onları müellefe-i kulûb statüsünde tutarak Huneyn Gazvesinden sonra kendilerine yüklü miktarda ganimetten pay vermiş, bunun üzerine onlar da Müslüman olduklarını ilan etmişlerdir.²⁸⁹

4.1.13. Şiddetle Mücadele ve Savaş İlişkisi

İslam âlimleri savaşı; İslam ülkesinin ve Müslümanların güvenliğini tehdit eden ve Yüce Allah’ın bütün insanlığın mutlak yararını gerçekleştirmek üzere gönderdiği son dinin insanlara ulaşmasını engelleyen güçlerle mücadele etmenin ve bu uğurda bütün çabayı sarf etmenin nihai çaresi olarak algılamışlardır. Hedef ve mahiyet bakımından diğer savaş tanımlamalarından çok farklı bir tanım geliştirerek savaşı daha büyük boyuttaki şiddeti önleme girişimi olarak görmüşlerdir.

İslam’ın bir yandan barışı emreden diğer yandan cihad ve savaş kavramlarını içeren bir öğreti sunması, bazı insanlar tarafından bir çelişki gibi görülebilir. Ancak bu durum Kur’ân’ın bütüncül mesajı, nüzul bağlamı ve amaçları (makâsıdü’ş-erîa) dikkate alındığında, Hz. Peygamber ve asr-ı saadetteki uygulamalara bakıldığında ortadan kalkmaktadır. Kur’an’daki savaşla ilgili ayetlerin çoğu, Müslümanların Mekke ve Medine döneminde maruz kaldıkları zulüm, baskı ve saldırılar karşısında meşru müdafaa hakkını düzenlemektedir. Bu bağlamda konuya bakıldığında cihad, şiddeti doğuran değil, şiddeti sınırlayan bir ilke olarak görülecektir.

Cihadın kendisinden türediğı “chd” kelimesi, güçlük ve zorluk anlamına gelmektedir. Üç çeşit cihad vardır. Düşmana karşı mücadele, şeytana karşı mücadele ve nefse karşı

²⁸⁹ Özel, *Kutlu Hayatın İzinde*, 214.

mücadele.²⁹⁰ Arap dilinde “güç ve gayret sarf etmek, bir işi başarmak için elinden gelen bütün imkanları kullanmak” manasına kullanılmakta olan cihad, İslâmî literatürde; “Dinî emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslam’ı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek” şeklindeki genel ve kapsamlı anlamı yanında, fıkıh terimi olarak cihad; daha çok Müslüman olmayanlarla savaş, tasavvufta ise nefs-i emmâreyi yenme çabası için kullanılmıştır.²⁹¹

Hukukçular cihadı yukarıda zikredilen genel kapsamı yanında “gayr-i müslimlerle savaş” şeklindeki özel manasını ön plana çıkararak “Allah yolunda can, mal, dil ve diğer vasıtalarla savaşta elden gelen güç ve gayreti sarf etmek” şeklinde tarif etmişlerdir.²⁹²

Kur’ân-ı Kerîm’de farklı ayetlerde Hz. Peygambere hitaben, “Ey Nebî, kâfirlerle ve münafıklarla cihad et.”²⁹³ buyurulmaktadır. Hz. Peygambere “kâfir ve münafıklarla cihad” etmesi emri verilen ayetlerde Hz. Peygamberden istenen; onlarla savaşması değil, sözlü mücadele yöntemleri ile onlarla mücadele etmesi ve kamu düzenini bozanlara karşı fiili önlemler almasıdır.

Bazı ayetlerde geçen cihad kelimesini, -en azından küfrünü açığa çıkarmayan münafıklar bakımından- var gücüyle İslamiyet’i anlatıp onların imana karşı dirençlerini kıracak ve müminlere verebilecekleri zararı en aza indirecek bir çaba göstermek şeklinde anlamak uygun olur. Zira kâfirlerle gerektiğinde savaşılması emri “kıtal” terimi ile²⁹⁴ ve başka ifadelerle de ayetlerde yer almaktadır.

Burada sonuç olarak şu söylenebilir: Kur’ân’da gerek Hz. Peygamber’e gerekse onunla birlikte inananlara yönelik olarak gelen “Cihad edin!” şeklindeki emirden ilk etapta neye karşı bu emir verilmişse o yönde, değişik açılardan çaba sarf etmek, mücadele etmek istenmekte olup hedef gösterilen kişi veya gruplarla savaşılması öncelikli olarak talep edilmiş değildir. Nitekim Kur’an’da “Bizim uğrumuzda cihad edenleri, elbette

²⁹⁰ Râğib el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 268.

²⁹¹ Ahmet Özel, “*Cihâd*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/527-531.

²⁹² Özel, “*Cihâd*”, 7/528.

²⁹³ et-Tevbe 9/73; et-Tahrîm 66/9; el-Furkân 25/52.

²⁹⁴ Bkz. et-Tevbe 9/123, ayetin anlamı; “Ey iman edenler! İnkârcılardan yakınınızda bulunanlarla savaşın, onlar sizin çetin gücünüzü görsünler” şeklindedir.

yollarımıza eriştireceğiz.” mealindeki ayet²⁹⁵ cihadın manevi, ahlaki ve ilmi boyutlarını da içerdini göstermektedir.

Hız. Peygamber de “Gerçek mücahid nefesine karşı cihad eden kimsedir”²⁹⁶ buyurarak kavramın kapsamını yalnızca silahlı mücadele ile sınırlı tutmamıştır.²⁹⁷

Buna göre, cihad teriminin kapsam örgüsü içinde savaşmak varsa da²⁹⁸ bu, cihad terimi açısından ilk akla gelen anlam değildir.

İslam’ın savaşa bakışı hakkında özetle şunları söylemek mümkündür. Müslümanlar ve Hız. Peygamber ana yurtları olan Mekke’yi Mekke’li müşriklerin zulmü neticesinde terk edip Medine’ye hicret etmişlerdir. Buna rağmen müşriklerin baskılarından kurtulamamışlar, bunun üzerine hicretin ilk yılında “Kendilerine haksız yere saldırılan kimselere savaşma izni verilmiştir...”²⁹⁹ mealindeki ayet inmiştir. Bu şartlarda verilen savaşma izninden sonra, saldırıya uğranılması halinde savaşmayı bir yükümlülük haline getiren şu ayet gelmiştir: “Size savaş açanlarla Allah uğrunda siz de savaşın; fakat haksız yere saldırmayın.”³⁰⁰ Ayetlerde önce savaşa izin verilip sonra emredilmesinde, İslam’a ve ona gönül verenlere karşı konulan hasmâne tavır belirleyici olmuştur. Dolayısıyla savaş, İslam inancını ve toplumlarını korumak için meşru savunma hakkının gerektirdiği bir zorunluluk olarak belirlemektedir. “Anlaşmalarını bozan, o peygamberi sürüp çıkarmak için durmadan çaba gösteren ve size ilk önce kendileri saldıran bir toplulukla savaşmaz mısınız?”³⁰¹ mealindeki ayetiyle, “*Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin; Allah’tan afiyet dileyin! Fakat düşmanla karşılaşınca da sabredin ve bilin ki Cennet kılıçların gölgesi altındadır.*”³⁰² Mealindeki hadis bu gerçeğe işaret etmektedir. Buna göre İslam’ı tebliğde cihad bir tebliğ metodu iken, savaş tebliğ ve davet yöntemi olarak değil, Müslümanların kendilerini haklarını ve kutsallarını savunmada, düşmanın saldırısını ve tecavüzlerini önlemede bir yöntem olarak meşru kılınmıştır, denebilir.

²⁹⁵ el-Ankebût, 29/69.

²⁹⁶ Tirmizî, “Cihâd”, 2,

²⁹⁷ Cihad ve kıtal kavramları hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Koç, *İslam’da Savaş Hukuku* (İzmir: Hira Yayınları, 1993), 3 vd.

²⁹⁸ Cihad ile savaş arasındaki ilişki hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Yaman, “*Müslüman Bilincindeki Savaş-Cihat Algısı ve Savaş Hukuku*”, Şiddet Karşısında İslam (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 299 vd.

²⁹⁹ el-Hac /39.

³⁰⁰ el-Bakara 2/190.

³⁰¹ et-Tevbe 9/13.

³⁰² Müslim, “Cihâd”, 20; Ebû Dâvud, “Cihâd”, 89.

İbn Abbas ve Dehhak'tan gelen bir rivayette, kâfirlerle cihadın savaş ve kılıçla olduğu, münafıklarla cihadın ise söz ve tavır olarak onlara karşı sert davranmak şeklinde olduğu ifade edilmektedir.³⁰³ Örneğin Mâide Sûresi 54. ayette; “Allah’ı seven ve Allah’ın da kendilerini sevdiği kavimle ilgili olarak “Onlar müminlere karşı hoşgörülü, kâfirlere karşı vakarlıdır; Allah yolunda cihad ederler...” şeklindeki ayette yer alan “cihad ederler” ifadesi; yani Allah rızasını kazanmak için hakkı ve adaleti gerçekleştirmeye gayret ederler; bu uğurda başlarına gelecek her türlü sıkıntıya katlanırlar; mal ve canlarını Allah yolunda harcamaktan çekinmezler şeklinde tefsir edilmiştir.³⁰⁴

Kur'an'a ve asr-ı saadet uygulamalarına bakıldığında şu görülecektir: İslam'ın diğer dinler, toplumlar ve kültürlerle ilişkisinin belirgin stratejisi dengeli barış siyasetidir. Dengeli barıştan maksat; ilkesel olarak barışı tercih etmek, fakat sadece hayat hakkına kastedildiğinde ve saldırıya maruz kalındığında değil, İslam'ın insanlara doğru şekilde takdimine engel olduğunda ve mukaddes değerlere saldırıldığında da savaşı göze alabilmektir.³⁰⁵

Yukarıda sözü edilen savaşa izin veren ayetin tarihi bağlamına bakıldığında şu karanlık tablo ile karşılaşmaktayız:

Mekkeli müşriklerin gerek Mekke'de gerekse Medine'ye hicret sonrasında Hz. Peygamber'e ve ilk Müslümanlara yaptıkları eza cefa tarihen sabittir. Ayrıca Hz. Peygamber hicret sonrasında Ortadoğu bölgesinde belli başlı kral ve emirlerine elçiler gönderip onları İslam'a davet etmişti. Bu elçilerden Busra emirine gönderilen Haris el-Ezdî Mûte valisi tarafından öldürülmüştü. Kayser'e gönderilen elçi Tebük bölgesinde Hristiyanlar tarafından soyuldu. Muan valisi Ferve b. Amra da Müslüman olduğu için Rumlar tarafından öldürülmüştü. Hristiyan Kelb, Cüzam ve Kudât kabileleri Müslüman kabilelere saldırıyor ve Medine'yi istila etmek için zaman zaman toplanıyorlardı. İlgili ayetler inmeden önce kuzey Hristiyanları müslümanları rahatsız etmeye başlamışlardı. Ayrıca Müslümanlar için hayati önem taşıyan Şam ticaret yolu da bu Hristiyan bölgelerinden geçiyordu. İşte hicaz bölgesinde Yahudilerin hıyanet ve saldırı tehlikeleri önlendikten ve anlaşmalarını bozup Müslümanlara saldıran müşrikler de yola

³⁰³ Derveze, *Nüzûl Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, 7/380.

³⁰⁴ Bkz. Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/237.

³⁰⁵ Ahmet Yaman, *“Müslüman Bilincindeki Savaş-Cihad Algısı ve Savaş Hukuku*, Bünyamin Erul (ed.) *Şiddet Karşısında İslam* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 297.

getirildikten sonra Yüce Allah gittikçe büyüyen bu üçüncü tehlikenin de önlenmesini emretmiştir.³⁰⁶

İslam’a göre savaş, yayılmacılık güdüsüyle, çıkar sağlama ve sömürme amacıyla yapılmaz; dine ve inananlara yönelik düşmanca girişimleri bertaraf etme, barış için gerekli ortamı sağlama, bu ortamı bozanlara engel olma, gerekirse cezalandırma ve sonuçta temel hak ve özgürlükleri güvence altına alma amacına yapılıır.³⁰⁷

İslam hukukçuları savaşın meşruiyet sebebini tartışmışlar ve çoğunluğu oluşturan alimler savaşın meşruiyet sebebinin “düşmanın tecavüzü olduğunu” belirtmişler, Müslümanlara karşı savaşmayanlarla savaşmanın ve sadece Müslümanlığı benimsemediği için bir insanı öldürmenin caiz olmadığını ifade etmişlerdir.³⁰⁸ Buna rağmen batı kaynaklarının hepsinde cihadın, bütün dünya Müslüman oluncaya kadar Müslüman olmayanlarla savaşmayı ifade ettiği şeklinde yanlış bir anlayış ileri sürülmüştür. Fakihlerin bazı ifadelerinden hareketle bu iddiayı ileri süren Batılı araştırmacılardan hiçbirinin İslam’da savaşın meşruluğu ile ilgili olarak İslam hukuk literatüründe ortaya konan görüşlere yer vermemesi ve bunlara ait tartışmaları görmezden gelmeleri dikkat çekicidir. İslam alimleri Kur’an ve Sünnette belirtilen esaslara göre gerek savaş öncesi ve savaş esnasında gerek sonrasında uyulması gereken kuralları kendi zamanındaki şartlara göre en ince ayrıntılarına kadar inceleyip tespit etmişler, ayrıca harbin meşruluğu meselesini de tartışmışlardır.

İslamiyet dinde baskıyı kesinlikle yasaklamış, zor ve baskı altında gerçekleşecek imanın geçersiz olduğunu hükme bağlamıştır. Kin ve nefrete yol açan savaş bir tebliğ vasıtası olarak düşünmek mümkün değildir.³⁰⁹ Bu bağlamda cihad, şiddetin meşrulaştırılması değil, kontrol altına alınması anlamına gelmektedir.

4.1.14. Savaş için çizilen ahlâkî sınırlar

Hz. Peygamber öncelikli olarak meşruiyet gerekçesi bulunmayan bir savaşa rıza göstermemiş, yapmak mecburiyetinde kaldığı her savaşta da keyfilikten uzak ve temel

³⁰⁶ İ. Hakkı Ünal, “Sünnet ve Şiddet”, Bünyamin Erul (ed.) *Şiddet Karşısında İslam* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 272, 273.

³⁰⁷ Yaman, “Savaş”, 36/191,

³⁰⁸ Özel, “Cihâd”, 7/527-529.

³⁰⁹ Özel, “Cihâd”, 7/529.

hukuk ilkelerine bağılı kalınması için çaba harcamıştır.³¹⁰ Bu cümleden olmak üzere, o savaşta bile şiddetin savaşın tabii seyri dışında gerçekleşmemesine azami dikkat etmiş, görevlendirdiği orduya gittikleri bölgedeki çocuklara, savaşa karışmayan kadınlara dokunulmaması; düşman topraklarındaki çevreye ve özellikle ağaçlara zarar verilmemesi konusunda arkadaşlarını uyarmıştır.³¹¹

Nitekim Hz. Peygamber bazı harplerde çocuk ve kadınların öldürüldüğüne şahit olunca çocukların ve kadınların harplerde öldürölmesini yasaklamıştır.”³¹² İslam alimleri de bu tavsiyeler sebebiyle, harp hukukunu oluştururken, “çocukların öldürölmesini ve savaşa katılmayan kadınların ve din adamlarının, yaşlıların öldürölmesinin yasak olduğına hükmetmişlerdir.”³¹³

Yine Hz. Peygamber savaşta bile şiddet unsurlarından uzak kalınmasını önererek “Düşmanınızı Allah’ın azabıyla cezalandırmayın yani onları öldürecekseñiz kılıçlarınızla öldürün ve onlara işkence ederek onları yakmayın” buyurmuştur.³¹⁴ Zira Hz. Peygamber her ortamda husumette aşırılığı tasvip etmemiş ve şöyle buyurmuştur: ابغض الرجال الى الله اللألدالخصم.

“Allah nezdinden insanların en kötüsü düşmanlıkta/husumette ileri giden, sınır tanımayan kimsedir.”³¹⁵ Bu içerikli diğeri bir hadis şöyledir: “Hz. Peygamber kişilerin kahren ve cebren malını almaktan ve kulak, dudak ve burun kesmek gibi çirkin cezaları yasaklamıştır.”³¹⁶

Bu genel prensipler çerçevesinde alimlerimiz İslam savaş hukukunda da düşmana harpte bile olsa işkence edilmesi, ölülerinin organlarının kesilmesi, yakılması gibi şeylerin yasak olduğı hükmüne varmışlardır.

³¹⁰ Mustafa Zeki Terzi, “Savaş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2009), 36/194-196.

³¹¹ Geniş bilgi için bkz. Ebû Bekir Abdurrezzak b. Hemmâm, *el Musannef*. thk. Habiburrahmân el-Âzamî (Beyrut: 1403/1983), 5, 201.

³¹² Ebû Dâvud, “Cihâd”, 82.

³¹³ Hamidullah, *Hz. Peygamberin Savaşları*, 83. Ayrıca bkz. Ahmet Yaman, “Savaş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2009), 36/196-200.

³¹⁴ Azîzî, *es-Sirâc*, 3/432.

³¹⁵ Buhârî, “Tefsir 2”, 37; “Ahkâm”, 34; Müslim, “İlim”, 5; Tirmizi, “Tefsir Sure 2”, 23; Nesâî, “Kadât”, 34. “Zebîdî, *Tecrîd*, 7/387.

³¹⁶ Buhârî, “Mezâlim”, 30; “Meğâzî”, 36; Ebû Dâvud, “Cihad”110; Hudûd”, 3..

Hız. Peygamber hayatın her aşamasında dengeli olmayı emretmekte ve aşırılıktan kaçınmayı tavsiye etmektedir. Nitekim bir hadislerinde; “Sevdiğini ölçülü bir şekilde sev, günün birinde düşmanın olabilir; düşmanına da ölçülü bir şekilde davran, zira günün birinde dostun olabilir.”³¹⁷buyurmuştur.

Diğer taraftan İslam savaş hukukuna göre, savaş halinde iken düşman askerini yakmak veya cesetleri üzerinde tahribat yapmak yasaktır. Zira Hız. Peygamber hadislerinde Müslüman askerlerinin savaş halinde bile olsa bu tür bir şiddet eylemi gerçekleştirmelerini yasaklamıştır.³¹⁸

Hız. Peygamber savaşta her türlü taşkınlığı yasakladığı gibi, Müslümanların düşman topraklarına girdiğinde onların malı mülkü ne varsa yağmalama şeklindeki bir hareketi de yasaklayarak şöyle buyurmuştur: “Yağmalayan bizden değildir.”³¹⁹, “*Yağma tıpkı murdar hayvan eti yemek gibi haramdır.*”³²⁰

Savaşın sona ermesi halinde düşman taraf Müslüman rehineleri öldürse bile suçun ferdi olma ilkesine göre, düşman rehinelerini öldürmek yasaktır.³²¹

Nitekim şu ayette; “Allah yolunda savaşın, fakat haddi aşmayın. Allah haddi aşanları sevmez” buyurulmaktadır.³²²

Bu sebeple savaşta öldürücü niteliği sınırlı olan silahların kullanılması esas olup kitle imha silahları kullanılmamalıdır. Caydırıcı güç olarak kitle imha silahları bulundursalar da Müslümanlar onları ilk kullanan taraf olmamaya özen göstermelidir.

İslam’a göre savaşa bizzat veya dolaylı olarak katkıda bulunmayan kadınlar, çocuklar, akıl hastaları, özürlüler, hastalar, yaşlılar, mabedlerde inzivaya çekilmiş din adamları ve kendi işlerini yürütmekte olan çiftçi, işçi ve iş adamlarının öldürülmesi yasaktır. Zira bir hadislerinde Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Öldürme konusunda insanların en hassası Müslümanlardır.”³²³

³¹⁷ Tirmizî, “Birr”, 60.

³¹⁸ Buhârî, “Cihâd”, 149; Müslim, “Cihâd”, 3.

³¹⁹ Tirmizî, “Siyer”, 40.

³²⁰ Ebû Dâvud, “Cihâd”, 128.

³²¹ Yaman, “Savaş”, 36/196-200.

³²² el-Bakara 2/190.

³²³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/393; Ebû Dâvud, “Cihâd”, 110; İbn Mâce, “Diyât”, 30.

İslam savaş hukukuna göre savaş halinde iken düşman askerini yakmak veya cesetleri üzerinde tahribat yapmak yasaktır. Zira Hz. Peygamber hadislerinde Müslüman askerlerinin savaş halinde bile olsa bu tür bir şiddet eylemi gerçekleştirmelerini yasaklamıştır.³²⁴

İslam savaş hukukuna göre Müslüman askerle savaş halinde bile düşmanın kadınlarına, kızlarına tecavüz etmesi, onlarla fuhuş yapması yasaktır. Bazı mezheplere göre, bu suçu işleyen Müslüman askerlere normal bir zamanda bu suçu işlemiş gibi had cezası verilmesi gerekir.³²⁵

İslam hukukuna göre, savaş sonrasında düşman taraf Müslüman askerlerden aldığı rehineleri öldürseler bile Müslüman taraf düşmanlardan aldıkları rehineleri öldüremezler.³²⁶

Burada son söz olarak şunu söyleyebiliriz. İslam'da asıl olan barıştır, sulhtur. Barış ve sulha imkân kalmadığı durumlarda ahlakî sınırları çerçevesinde savaş söz konusu olabilir. Nitekim Hz. Peygamber Hudeybiye Sulh Antlaşması sürecinde barışı hayata geçirebilme uğruna, birçok sahabînin tepkisine rağmen savaşmak yerine barışı tercih etmiştir. Bu örnek tavrı İslam ve Müslümanlar için önemli olduğu kadar “İslam'da barışın esas olduğu” ilkesinin uygulamada en açık tarihi örneğidir.

4.2. Değerlendirme

Hadis kaynaklarından yaptığımız tarama neticesinde tespit edip çalışmamızda yer verdiğimiz hadislere bütün olarak bakıldığında; öfkenin, insanlara, hayvanlara, hizmetçilere ve çevreye karşı yapılan her türlü zulmün, ayrıca insanın kendisine ve ailesine karşı yaptığı zulmün yasaklandığı görülmüştür. Bununla birlikte alay, dedikodu, iftira gibi her türlü onur kırıcı şeylerin; savaşta ve savaş dışındaki her çeşit aşırılığın, husumette haddi aşmanın ve inanç konusunda zor kullanmanın yasaklandığı tespit edilmiştir.

Hadislerde yasaklanan bu her bir unsurun toplumda gerginlik oluşturmaya ve neticede şiddet üretmeye müsait olduğu âşikardır. Buna göre hadislerdeki bu mesajların toplumda

³²⁴ Bkz. Buhârî, “Cihâd”, 149; Müslim, “Cihâd”, 3.

³²⁵ Yaman, “Savaş”, 36/193.

³²⁶ Geniş bilgi için bkz. Yaman, “Savaş”, 36/189-194.

şiddet kültürünün oluşmasını önlemede ciddi bir katkı sunduğu söylenebilir. Bunun yanında Hz. Peygamber'in hayatı hem Müslümanlara karşı hem de inanmayanlara karşı gerek Mekke döneminde gerekse güçlü olduğu Medine döneminde gösterdiği tavır ve uygulamaları da bizzat üstün bir şahsiyet olarak Hz. Muhammed'in (sav) şiddet kültürünün önlenmesindeki katkısının tarihi vesikasıdır.

Hadislerde şiddet üretebilecek olumsuzlukların yasaklanması yanında toplumda kardeşlik ve barış havasının esmesine katkısı bağlamında; sabrın, affetmenin, yumuşak huylu ve merhametli olmanın tavsiye ve teşvik edilmesi; güzel ahlak temelli, kardeşlik ve adalet temelli ilişkilerin önerilmesi, barış ve affin öncelikli olması, savaşlarda bile düşmanın onurunu kıran, onlara insan onuruna yakışmayan uygulamaların yasaklanmış olması bir bütün halinde sünnetlerin/hadislerin şiddetin üretilmesini önleme sadedinde hayatın her aşamasında ciddi tedbirler aldığını göstermektedir.

Bu bölümde şiddeti önlemeye yönelik yer verilen hadislerden hareketle şu genel ilkelerin çıkarılması mümkündür:

Şiddeti önlemenin birinci aşaması insanların güzel ahlaklı olmalarıdır. Güzel ahlaklı olmanın temel parametreleri ise, merhametli, adaletli ve yumuşak huylu ve affedici olmaktır. Öfke kontrolü güzel ahlak için olmazsa olmaz bir aşamadır. İnsanlar bunun için sabır, empati, hoşgörü gibi hususlarda eğitilmelidir.

Hadislerde özellikle psikolojik şiddet çeşitleriyle mücadele amaçlı verilen mesajlar dikkat çekmektedir. Bu maksatla kaba davranışlar, alay, kırıcı şaka, lanet okuma vb. davranışlar yasaklanmış; dargınlık, kardeşine karşı sırt çevirme, onunla ilgilenmeme gibi hareketler hoş karşılanmamış, bunların tedavisi olarak ise kardeşlik ve empati vurgusu yapılmıştır. Bir taraftan inananların kardeş oldukları ilan edilmiş, diğer taraftan Müslüman toplum bir bedene benzetilerek birinin derdi herkesin derdi şeklinde görülmüş ve olumsuz tavırlarla toptan mücadele edilmesi istenmiştir.

Şiddet ile mücadele bağlamında hadislerde yer alan mesajlara ve tarihi olaylara bakıldığında, şiddeti her türüyle yok etmek yerine, onu kontrol altında tutmak için savaşta ve barışta, küçüğü büyüğü demeksizin ısrarlı bir şekilde hiç ara vermeden uğraşıldığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda burada Hz. Peygamber'in şu uyarılarını hatırlatmak yeterli olacaktır: Hz. Peygamber sahabi bir kadının boyunun kısılığı ile alay eden eşini uyarmış; önde gelen bir sahabinin Hz. Bilal'e siyahinin oğlu demesine müsaade etmemiş,

kervanda beraberinde yol alan kadının devesine “Allah’ın laneti yürüsene!” demesini affetmemiş; kuşun yavrusu alındığını fark ettiğinde kuşun elem duymasına razı olmamış ve kuş yavrusunun yuvaya bırakılmasını emretmiştir.

Çalışmamızda yer verilen hadislerle topluca bakıldığında, hadislerin şiddeti hem kuluçka evresinde daha gerçekleşmeden hem de hayatın her safhasında küçüğüyle büyüğüyle ayırt edilmeksizin mücadele edildiği, bu tavrın savaş ve sonrasındaki zamanları da kapsadığı görülmüştür.

İslam’ın şiddeti önlemeye yönelik emirleriyle “cihad ve savaş” kavramlarının çelişmediği görülmüştür. Zira belirtildiği gibi, İslam’ın esas aldığı konum sulh ve barıştır. Müslümanlara saldırmayan, onların hakkına tecavüz etmeyen, kamu düzenini bozmayan gayr-i müslimlerle savaşma ya da silahlı mücadele anlamında onlara karşı cihad etme şeklinde ne ayetlerde ne de hadislerde hiçbir emir bulunmamaktadır. Aksine savaş ve cihadın meşruiyet sebebi; düşmanları tarafından Müslümanlara saldırılması, haklarına tecavüz edilmesi ya da İslam dininin aleyhine düşmanca tavırlar sergilenmesi gibi durumlardır. Belki burada şu söylenebilir: Cihad ve savaş emri düşman tarafın Müslümanlar aleyhine gösterdikleri şiddet türlerinden onları korumak ve bu şiddet çeşitlerini yok etmeye yöneliktir.

Ayrıca İslam savaş hukukunda bile savaşın tabii gerekleri dışında şiddet içeren uygulamalar ayet ve hadislerde haddi aşmak olarak nitelendirilerek yasaklanmıştır. Ayrıca Müslümanların kesinlikle uyması gereken savaş ahlakına dair ilkeler yayınlanmıştır.

Savaş ahkamı ile ilgili olarak verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi, Hz. Peygamber mecbur kalınması sebebiyle düşmanla karşılaşıldığında bile savaşın zorunlu kıldığı durumlar dışında düşman askerlerine, mallarına, çoluk çocuklarına şiddet uygulanması, kadınların, çocukların öldürülmesini yasaklamış, gereksiz yere çevrenin tahrip edilmesine bile müsaade etmemiştir. Buna göre, İslam’daki savaş algısı bile yeryüzündeki şiddeti körükleyen değil, şiddeti yok ederek insanlığı huzura kavuşturmayı amaçlamaktadır.

Bu tarihi tespitler ışığında Hz. Peygamber’in savaş ortamlarında bile şiddete müsaade etmediği ve her halükarda şiddet ile amansız bir mücadele ettiği söylenebilecektir.

SONUÇ

Bu tez çalışmamızda ulaştığımız sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Şiddet; bireylere, hayvanlara ve eşyaya yönelik düşmanlık ve öfke duygusunun yoğun ve yıkıcı bir şekilde ortaya çıkmasıdır. Buna göre şiddet, uygulandığı bireyi, hayvanı rahatsız eden, fizyolojisini, psikolojisini bozan bir olgudur. Şiddete maruz kalan nesne eşya olduğunda, şiddet o eşyada şekil bozukluğu oluşturmakta, bütünlüğünün bozulmasına ya da tamamen fiziki varlığının yok olmasına neden olabilmektedir.
2. Şiddetin kaynağı hakkında farklı görüşler olup insanın doğasında bulunduğu ve sonradan öğrenildiği şeklinde temelde iki yaklaşım söz konusudur. İnsanın doğasında bulunduğu görüşü kendi içinde ikiye ayrılmakta; bazıları şiddetin insanın doğasında olumsuz olarak baştan beri varlığını savunurken diğer bazıları insanda doğal olarak bütün duyguların nötr halinde var olduğunu, belli şartlarla karşılaşılınca bu duyguların olumlu ya da olumsuz şekilde geliştiğini, şiddet duygusunun da böyle olduğunu savunmuşlardır. Üçüncü görüş sahiplerine göre şiddet, sonradan öğrenilmiş bir duygu çeşididir.
3. Şiddet; fiziksel, psikolojik, cinsel, ekonomik, sosyal ve dijital şiddet gibi çeşitlere ayrılmaktadır. Kişinin, çocuk ve yaşlılar gibi kendi temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak olanlara karşı yapılması gereken görevlerini yapmaması da ihmal şeklinde bir şiddet türü olarak görülmektedir.
4. Kur'an-ı Kerim'e bakıldığında her türüyle şiddeti önlemeye yönelik birçok ayetin varlığı dikkat çekmektedir. Ayetlerde insan hayatının dokunulmazlığı; adalet ve ölçülülük ilkesi, merhamet ve şefkat temelli insan ilişkileri, fitne, zulüm ve haddi aşmanın yasaklanması; barış ve uzlaşmanın öncelikli olması, öfke, intikam ve aşırılıktan kaçınma; dinde zorlama ve baskının yasaklanması, onur kırıcı davranışların yasaklanması ve toplumda barışın kutsallaştırılması hususunda yoğun mesajlar bulunmaktadır. Bu mesajların, farklı yönleriyle, bireyleri şiddet duygusunun zararlarından korumaya yönelik emir ve talimatlar içerdiği tespit edilmiştir.
5. Hz. Peygamber'in öncelikli olarak yaşantısına bakıldığında onun peygamberlik öncesinde de dürüst, güvenilir, şefkat ve merhamet sahibi bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple son elçi olarak görevlendirilmesinin ilk aylarında gelen vahiyde onun ahlâkı övülmüştür. Ayrıca yaşadığı toplumda güvenilir (el-Emîn) olarak şöhret bulmuştur.

6. Peygamberlik görevi sonrasında ise Hz. Muhammed (sav) Yüce Allah'ın da yönlendirmesiyle; sabır, hoşgörü, af, merhamet ve adalet prensiplerine dayalı bir hayat sürmüş, daha naif mülayim bir kişiliğe sahip olduğu dikkat çekmektedir. Buna göre o, şahsiyet olarak hiçbir zaman şiddet yanlısı olmamış ve şiddet içerikli eylem ve söylem karşısında sessiz kalmamıştır. Bilakis o, şiddetin her türüyle her zaman mücadele etmiş bir kişiliktir.

7. Hz. Peygamber'in her ortamda barış yanlısı olduğu, zayıf durumda iken de güçlü pozisyonda iken de düşmanlarına karşı barışı önlediği; Medine'ye hicretinde ilk yaptığı işler arasında iç barışı sağlamaya dönük protokoller imzaladığı; dış barışa yönelik olarak da çevredeki kabileler ile ve devletlerle barış/sulh/saldırmazlık antlaşması imzaladığı tespit edilmiştir.

8. Hz. Peygamberin sözleri ve eylemleri olarak bilinen sünnetteki mesajlara bakıldığında, burada da şiddeti kuluçka döneminden itibaren önlemeye, gelişimini engellemeye yönelik hadisler bulunmaktadır. Ayrıca hadis kaynaklarındaki rivayetlere bütün halinde bakıldığında, buradan da şiddet kültürünü önlemeye yönelik birçok ilkenin çıkarılabildiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda; öfkenin kontrol edilmesi, sabrın ve affetmenin teşvik edilmesi, yumuşak huylu ve merhametli olmanın teşvik edilmesi; hiçbir canlıya şiddet uygulanmaması, onur kırıcı davranışların yasaklanması; güzel ahlak temelli ilişkilerin önerilmesi, kardeşlik ve adalet temelli ilişkilerin tavsiye edilmesi, cezalarda ölçülülük ve insan onurunun korunması gibi ilkelere kaynaklık edecek birçok hadis tespit edilmiştir.

9. Hz. Peygamber'in şiddet üretme ihtimali bulunan söylem ve eylemlerle mücadelesi aralıksız devam etmiş, savaş halinde iken bile düşmana şiddet ve işkence içerikli eylemlerden kaçınılmasını askerlerine tavsiye etmiştir.

10. Ayrıca insanın çevresindeki canlılara, hayvanlara ve bitkilere şiddet uygulamaması hadislerde yasaklanmıştır. Hayvanlara karşı fiziki şiddet uygulamanın ötesinde, bir deveye karşı işlenen psikolojik şiddet suçuna bile Hz. Peygamber karşı çıkmış, bu tavrı onaylamamıştır.

11. Çalışmamızın sonuçlarından birisi de İslam'ın cihad ve savaş emirlerinin şiddeti önlemeye yönelik emirleriyle çelişmediğinin açık bir şekilde tespit edilmiş oluşudur. Zira İslam'a göre cihad ve savaş, düşmanın saldırı ve tecavüzüne karşılık Müslümanların kendilerini savunması durumu olup ayet ve hadislerde savaş müslümanların kendilerine karşı uygulanan şiddeti yok etmeleri maksadıyla meşrû görülmüştür.

İslâm (ayetler/hadisler ve içtihatlar) şiddeti besleyen değil, aksine şiddetle duygu aşamasında mücadeleye başlayıp adım adım onu takip ederek her aşamasında şiddet içeren eylem ve söylemlerle mücadele etmiştir.

İslam'da insana yönelik şiddet yasaklandığı gibi özellikle hadislerde hayvanlara karşı da Müslümanların şiddet uygulaması yasaklanmıştır. Bütün bunlar dikkate alındığında, genelde İslam'ın, özelde hadislerin şiddet kültürünün oluşmasını önlemede azımsanmayacak bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Yeter ki söz konusu mesajlar bozulmadan, her yönüyle birey ve toplum hayatına yansıtılabilsin.

KAYNAKLAR

- Abdurrezzâk, Ebû Bekir Abdurrezzak b. Hemmâm. (1403/1983). *el Musannef*. thk. Habîburrahmân el-Âzamî. Beyrut.
- Ahmed b. Hanbel. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. (1992). *el-Müsned*. nşr. Bedreddin Çetiner, 6 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Alperen Abdullah. Salur Hüseyin. (2008). “*Hannah Arendt’te Şiddet ve Şiddetin Kaynağı Üzerine*” *Din Sosyolojik Bir İnceleme*”. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8/1. 65-95.
- Arendt, Hannah (2012). *Şiddet Üzerine*, çev. Bülent Peker. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Avery, Robert, Bezmez, Serap Bezmez vd.(ed). *Redhause*, “violence” mad.
- el-Azîzî, Ali el-Bulâkî. (1312.h.) *es-Sirâcü’l-münîr bi şerhi’l-Câmîi’s-Sağîr*. 3 Cilt. Mısır: Matbaatü’l-Medine.
- Berki, Ali Himmet.- Keskinoglu, Osman. (2006). *Hatemül’l Enbiya Hz. Muhammed ve Hayatı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. El-Huseyn b. Ali. (2004). *es-Sünenü’l-Kübrâ*, thk. Ebû Abdilaah Abdusselâm, Riyad: Mektebetü’r-Rüşd.
- Beyzâvî, Nâsiruddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. (2013). *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’-Te’vîl* (Muhtasar Beydâvî Tefsiri). çev. Şâdi Eren. İstanbul: Işık Yayınları.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil.(1992). *el-Câmiu’s-Sahîh*. nşr. Bedrettin Çetiner. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred* (ts.) thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, İstanbul: Eda Yayınları.
- Byung-Chul Han. (2021). *Şiddetin Tipolojisi*, çev. Dilek Zaptçioğlu. İstanbul: Metis Yayınları.
- Canan, İbrahim. (1992). *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 18 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Çağrı, Mustafa. (1988).“*Af*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/ 394-395. İstanbul: TDV Yayınları.
- Çağrı, Mustafa. (1996). “*Gazap*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13/436-437. İstanbul: TDV Yayınları.
- Çağrı, Mustafa. (2008). “*Sabır*”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/337-339. İstanbul: TDV Yayınları.
- Çankı, Mustafa Namık. (2021). *Büyük Felsefe Lügati*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Çayır, Celal- Çetin Özer. (2011). “*Din ve Şiddet Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım*”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/1, 1-34.
- Çetin Musa. (2015). “*Hadisler Bağlamında Şiddet Olgusu*”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 , 371-400.
- Çolak, Abdullah. (2025). *İslam Ceza Hukuku*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Dalgın, Nihat-Macit Yunus. (1992). *Kültürümüzü Şekillendiren Hadisler*. Samsun: Sönmez Matbaası.
- Derveze, M. İzzet. (1998). *Nüzul Sırasına Göre Kur’an Tefsiri*. çev. Vahdettin İnce-Mustafa Altinkaya. 7 Cilt. İstanbul: Ekin Yayınları.

- Ebû Bekir İbnü'l-Arabî. *Ârızatü'l-ahvezî bi şerhi Sahih et-Tirmizî*. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye.
- Ebû Dâvûd es-Sicistânî. (1992). *es-Sünen*, nşr. Bedrettin Çetiner. 5Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Fromm, Erich.(2025). *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*. çev. Yavuz Alagon. İstanbul: Say Yayınları.
- Fromm, Erich. (2017) *Özgürlükten Kaçış*. çev. Ş. Yeğin. İstanbul: Sav Yayınları.
- Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed. (1975). *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*. çev. Ahmet Serdaroglu, 4 Cilt. İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Güneş, Adem. (2022). *Şiddet Din Eğitimi ve Değerler*. İstanbul; Arı Sanat Yayınevi, 3. Basım.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah. (1411/1990). *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, (thk. Mustafa Abdulkadir Atâ), Beyrut.
- Hamidullah, Muhammed. (1993). *İslam Peygamberi*, 2 Cilt. çev. Salih Tuğ, İstanbul: İrfan Yayınları.
- Hamidullah, Muhammed. (1981). *H. Peygamberin Savaşları*. Çev. Salih Tuğ. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Hamidullah, Muhammed. (1988). *“Hudeybiye Antlaşması”*. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/297-299. İstanbul:TDV Yayınları.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrahim b. Hattâb. (1992). *Meâlimü's-Sünen Şerhi Sünen-i Ebî Davud. (Ebu Davud, es-Sünen ile birlikte)*. 5Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûreddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî. *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-fevâid*. Beyrut: 1406/1986).
- El-Hucvirî, Ali b. Osman b. Ebû Ali Cüllâbî. (1996). *Hakikat Bilgisi*, çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları.
- İbrahim Mustafa vd. (1989). *el-Mu'cemu'l-Vasîl*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Hacer el-Askalânî. (1379/1959). *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahihi'l-Buhârî*. (nşr. Muhibbuddin el-Hatib). Beyrut:, Dâru'l-marife.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm el-Himyerî. (1375/1955). *es-Siretü'n-Nebeviyye* (nşr. Mustafa es-Sakka vd.). Mısır: Mektebetü Mustafa el-Babul'l-Halebi.
- İbnü'l-Kayyım el-Cevziyye. (1989) *Zâdû'l-meâd*. Çev.Şükrü Özen vd.. İstanbul: İklim Yayınları.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh. (1992). *es-Sünen*, nşr. Bedrettin Çetiner. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem. Ali. *Lisânü'l-Arab*,Beyrut: Dâru Lisânü'l-Arab.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem (2013). *Günümüzde İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kandemir, M. Yaşar. *“Hadis”*. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/27-64. İstanbul:TDV Yayınları, 1997.
- Karaman, Hayreddin vd. (ed.). (2003). *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kastallânî, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Muhammed., *İrşâdû's-sârî li sahihi'l-Buhârî*, el-Matbaatü'l-Kübrâ el- Emîriyye.
- Kavut, Sevgi. (2018). *“Karen Honey ve Nevrotik Kişilik Üzerine Bir Araştırma: Blue Jasmine Örneği” Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11/55 , 513-524.

- Keser, Emrah. “Mazoşist Kişilik Özelliklerinin Freud ve Fairbairn’in Kuramları Açısından İncelenmesi; Mazoşizmin Tanımı ve Klinik Görünümü”, AYN A Klinik Psikoloji Dergisi, 9 (3), 466-488.
- Kılıç, Sadık. (2014). “Kur’an’a Göre Şiddetin Semantik Alan Tahlili ve Düşünceye Yansımaları”. *Şiddet Karşısında İslam*. 175-245. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kirmânî, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Saîd. , *el-Kevâkibü’ d-derârî fî Şerhi Sahihi’ l-Buhârî*. Beyrut.
- Koç, Ahmet. (1993). *İslam’da Savaş Hukuku*, İzmir: Hira Yayınları.
- Köknel, Özcan. (2013). *Şiddet Dili*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Köktaş, Yavuz. (2010). *Güncel Hadis Yorum ve Tartışmaları*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, (1994). *el-Câmi li Ahkâmî’ l-Kur’ân*, 22 Cilt, Kahire:Dâru’ l-Hadis.
- Küçük, Raşit . (1991). *Sevgi Medeniyeti*. İstanbul: Rehber Neşriyat.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. (1992). *el-Muvatta’*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- el-Müttakî, Ali b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kâdhân el-Müttakî el Hindî. (ts.) *Kenzü’ l-ummâl fî süneni’ l-akvâl ve’ l-ef’âl*, Beyrut: 1413/1993.
- Müslim, Ebû’ l-Hüseyin Müslim b. El-Haccâc el-Kuşeyri en-Nisâbü’ rî. (1992). *el-Câmiu’ s-Sahîh*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Naim, Ahmed-Kamil Miras. (1978-1980). *Sahihi-i Buhârî Muhtasarı ve Tecrid-i Sarih Tercemesi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed. (1992). *es-Sünen*. nşr. Bedrettin Çetiner. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Nesefî, Ebu’ l-Berekât. (ts.) *Tefsîru’ n-Nesefî*. 2 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları.
- en-Nevevî, Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref. (1977). *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*. çev. Ahmed Davudoğlu, 11 Cilt. İstanbul: Sönmez Neşriyat.
- Nu’ mânî, Mevlânâ Şiblî. (1978). *Asr-ı Saadet Büyük İslâm Tarihi*. çev. Ö. Rıza Doğrul, sad. Osman Zeki Mollamehmedoğlu. İstanbul: Eser Neşriyat.
- Öğüt, Salim. (1996). “*Hacerulesved*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları, 14/433-435.
- Özaşar, Mehmet Emin vd.(ed.). (2013). *Hadislerle İslâm*. 7 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Özel, Ahmet. (1993). “*Cihad*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları. 7/527-531.
- Özel, Ahmet. (2024). *Kutlu Hayatın İzinde*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özerkmen, Necmettin-Haydar, Gölbaş. (Mart 2010). “*Toplumsal Bir Olgu Olarak Şiddet*”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD)*, 15/ 23- 37.
- Özkes, İhsan. (1991). *Riyâzüssâlihîn Tercüme ve Şerhi*. İstanbul: İslamoğlu Yayıncılık.
- Râgıb el-İsfahânî (2006). *Müfredât Kur’an İstılahları Sözlüğü*, çev. Abdulbaki Güneş-Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları.
- eş-Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris. (1425/2004). *el-Müsned* (neşr. Mâhir Yasin Fahr), Kuveyt: Şirketi Ğarrâs.

- Tayâlisî, Ebû Davud Süleyman b. Davud el-Basrî. (1919/1999). (nşr. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî). *el-Müsned*, Dâru'l-Hîcr.
- Ünal, Sadettin. (2001). “*Kâbe*” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi; İstanbul: TDV Yayınları, 24/14-21.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali. (1981). *Muhtasar Tefsir-i İbn Kesîr*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kur'ani'l-Kerîm.
- Şahin, Hatice. (2011). *Kur'an'da Takva Kavramı*. Samsun: Etüd Yayınları.
- Taberî, Muhammed b. Cerir. (2005). *Câmiu'l-beyân an tevili âyi'l-Kur'ân*, Beyrut, Dâru'l-Fikr.
- TDK (2025). *Sözlük*. Erişim 12 Kasım. <https://sozluk.gov.tr>
- Terzi, Mustafa Zeki. (2009). “*Savaş (Fıkıh)*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* , XXXVI, 194-196. İstanbul: TDV Yayınları.
- et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. (2015). *Şemâil-i Şerif Şerhi*. çev. M. Yaşar Kandemir. 3 Cilt. İstanbul: Tahlil Yayınları.
- et-Tirmizî, (1992). *es-Sünen*., İstanbul: Çağrı Yayınları, nşr. Bedrettin Çetiner. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Turner, Bryon S. (ed.) (2020). *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Ünal, Serap. (Şubat 2020). “*Şiddet Nedir? Şiddet Çeşitleri Nelerdir?*”. *Dipnot 1*. Milli Eğitim Bakanlığı, Besni Rehberlik ve Araştırma Merkezi.
- Ünal, İ. Hakkı. (2014). “*Sünnet ve Şiddet*”. *Şiddet Karşısında İslam*. 249-288. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Vatandaş, Celeddin. (2010). *Hizmeti Muhammed'in Hayatı ve İslam Daveti*. 2 Cilt. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Vehbi, Mehmet. (1969). *Hülâsatü'l-Beyân*. 16 Cilt. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- World Health Organization (WHO), “*Şiddet*” (Erişim 20 Ocak 2026).
- Yaman, Ahmet. (2009). “*Savaş (Fıkıh)*”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/196-200, İstanbul: TDV Yayınları.
- Yaman, Ahmet. (2014). “*Müslüman Bilincindeki Savaş-Cihat Algısı ve Savaş Hukuku*”. *Şiddet Karşısında İslam*. 291-336, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Yargı, Mehmet Ali. (2009). *Meşhur Sünnetin Dindeki Yeri*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Yaylalı, Davut. (1993). *İslam Hukukunda Sulh*, İstanbul .
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. (ts.). *Hak Dini Kur'an Dili*. 9 Cilt, İstanbul: Eser Neşriyat.
- Yüksel, Öznur (2006). *Davranış Bilimleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- ez-Zebîdî, Ahmed b. Ahmed. (1980). *Sahihi-i Buhârî Muhtasarı Tercîd-i Sarîh Tercemesi*. çev. Ahmed Naim-Kamil Miras. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Güzide ER DALGIN

Yabancı Dili : İngilizce

Eğitim Durumu

Lise: Bakırköy İmam Hatip Lisesi, 1991

Lisans: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2012

Yüksek Lisans:

Mesleki Deneyim

İş Yeri : Diyanet İşleri Başkanlığı Taşra Teşkilatı, Kur'an Kursu Öğreticiliği, 2007- Halen.

Yayın Listesi: